

48
16

OLYAM • POŠTARINA PLAĆENA U GOTOVOM • 1934 JUNIUS

6 KALANGYA

IRODALMI FOLYÓIRAT: SZENTELEKY KORNÉL ALKOTÁSA

SZERKESZTIK:

SZIRMAI KÁROLY ÉS KENDE FERENC

TARTALOM:

Dr. VÁRADY IMRE volt országgyűlési képviselő válasza	
Popović Dáka szenátor cikkére	401
FEKETE LAJOS: A többi szírom közt (Vers)	404
DUDÁS KÁLMÁN: Anyám kezei: jóság és áldás (Vers)	405
L-I-R: Camicia nera	406
FEKETE LAJOS: Vers, halott anyámról	410
SZ. SZIGETHY VILMOS: Őszi dér	411
STERN LÁZÁR: Sevigné asszony	420
FARKAS GEIZA: Magas, mély (Tanulmány)	425
NAGY LAJOS: Spinoza elszakadása a zsidóságtól	428
NÉMETH LÁSZLÓ: Ember és szerep (Tanulmány)	432

KISEBBSÉGI KULTÓRÉLET:

CSUKA JÁNOS: Lalosevity Joca dr., a noviszádi ideiglenes kormány elnöke válaszol Bethlen István grófnak	438
CSUKA JÁNOS: A magyarországi kisebbségek és a szerbség helyzete a Politika megvilágításában	442
BATTA PÉTER: Médegyvszer a néprajzi gyűjtésről	446

RADÓ IMRE: Mélypont alatt (Regény) Folytatás 449

LATHATAR:

KÁZMÉR ERNŐ: Irodalmi szemle	463
FARKAS GEIZA: Afrika művelődéstörténete	473
SZIRMAI KÁROLY: Krausz László könyve	475
" " Néhány szó Kozarski V. Milenkórol	476
Grnjanszki Milos és Krleza Miroslav vitája a nacionalizmusról	476
SZIRMAY KÁROLY: A hid	478

Előfizetési árak:

Jugoszláviában:		Magyarországon:	
Számonként	Din. 15'—	Számonként	Pengő 2.—
Negyedévenként	Din. 45'—	Negyedévenként	Pengő 6'—
Félévenként	Din. 90'—	Félévenként	Pengő 12'—
Égész évre	Din. 180'—	Égész évre	Pengő 24'—

Dr. Várady Imre, volt országgyűlési képviselő, válasza Popović Dáka szenátor cikkére

Popović Dáka szenátor ur, a Kalangya legutóbbi számában, szorosabb együttműködésre célzó jószándéku írással fordul ifjú államunk magyarságához. A megnyilatkozás igaz férfiú, bátor szava. Ily jószándéku írás kényes időben, a nyilvánosság előtt megjelenve, elhatározó tettel ér fel.

Az együttműködés szükségességének átérzése, ott él a lelkekben. A tuloldalon is, nálunk is. Nem is érzelmesség kérdése, hanem az egymásra utaltság életkövetelményének komoly parancsa ez. Mégis oly nehezen vajudik a kialakulás, oly nehezen tud az általános átérés külső formát is találni. Minden mozzanat, amely e folyamatot előbbre viszi, termékenyítő áldás erejével hat. Ezért üdvözljük a jószándéku írást olyként, mint a kalászt érlelő meleg sugarat. Ily hangra, nem maradhat el a visszhang.

Jugoszlávia magyarsága, úgy érzem, minden adott alkalommal megtette az együttműködés irányában, a kezdeményező ajánlkozást. Persze, sohasem a gerinctelen felkinálkozás formájában. — Ezt tőle, az önérzetes jugoszláv nemzet belátó vezérei, nem is kívánhatták. Nem kívánhatják, visszaemlékezve a régi Magyarországon élt szerbek multjára, akik évszázados ottlétük egész ideje alatt nyelvükhöz, fajukhoz, kulturájukhoz hősies tántoríthatatlansággal, szívósan ragaszkodtak. Amit jogosnak, dicséretesen igazságosnak tartunk az egyik részen, azt lehetetlen megbélyegzőnek jelezni a másik oldalon.

Bár úgy látszik, Szenátor urnak igaza van, mintha csakugyan oly különleges közéleti légkör kialakulását látnók, amely a legtermészetesebb igazságoknál is megtorpan. Szenátor ur ennek magyarázatát abban látja: »hogy a fékevesztett nacionalizmus hullámai kicsaptak medrűkből«. Bizonyára egyek vagyunk annak átérésében, hogy amennyire áldást hozó, a nemes hazaszeretetben kulmináló igaz nemzeti érzés: a józan nacionalizmus; annyira romboló ennek visszája, a türelmetlenségében tobzódó sovinizmus: a »fékevesztett nacionalizmus«.

Az ég legmagasztosabb adománya, az emberi lélek legfenségebb eszménye, a hit. És mennyi gyötrelmet, mily tengernyi szenvedést, mennyi rettenetes kint, gyilkot, tört, mérget, az inkvizíció mily ördögi borzalmaait zuditotta az emberiségre, a hit fenségének köpe nye alatt, — a fékevesztett vakbuzgóság. — A mai kor fia hihetetlenül áll a történelem e lapjai előtt s minduntalan feltört lelkéből a kétely: vajjon lehetséges volt-e mindez? Megnyugvást csak

ott talál, hogy e fékevesztett vakbuzgóság elérve kulminációját, kitombolta magát, majd végkép elült.

Ugyanigy szent eszménye az emberi léleknek a hazaszeretet. Mintha a történelemben mégis volna ismétlődés. A modern világ eszközei, persze modernizálódtak. A kinzó kamarák borzalmai ugyan eltűntek; de a vakbuzgóság helyébe lépett vészes sovinizmus, mint amaz, a hit szentségének, úgy ez, a hazaszeretet fenségének örve alatt végzi romboló munkáját.

Megnyugvást ebben is csak annak tudata nyújt, hogy ez is, mint minden emberi tulhajtott szenvedélyesség, elérve kulminációját, hanyatlik, míg végül eltűnik.

E két kép egymás mellé állítva, talán kirívó. De az eredet és kihatásának hasonlósága szembeötlő. A kérdés csak az, hogy fatalisztikus beletörődőmséggel, karba font kezekkel várjuk-e a kulminálás, az ellanyhulás, az elülés lassu lefolyását, ami alatt az egyébként is eléggé legyötört emberiség, még e külön szenvedések minden fokozatán is áthajszolódik, avagy pedig... És itt kezdődik a nép hivatott igaz vezéreinek, a mélybe látó államférfiaknak ama magas missziója, amely, ha kell, a népszerűeknek vélt hiedelmekkel is szembeszállva, hirdeti az igazságosság, emberi követelményeit. Ily keretbe állítva jelentkezik a jószándéku írás felbecsülhetetlen értéke.

Nem tompíthatja le a megnyilatkozás hatását, a politikus némaságának annyira kiemelt dicsérete. Igaz, Pašić begombolkozott hallgatagságával Jugoszláviában iskolát teremtett. De a bölcs hallgatásnak e Pašić stílusa sem lehet, örök időkre szóló életszabály. Amint e földön semmi sem örökkévaló. Különösen nem, a folyton hullámozó politikában. Ahol legfeljebb csak egy az örök és az a megállás nélküli változás. E Pašić stílussal szemben, mintha a szemünk előtt lefolyó világélet, az egymással való kibeszélés új stílusát teremtette volna.

Nemzetek fejedelmei, államfői, népek vezérei, folyton uton vannak. Egyik megbeszélés nyomán fakad a másik. Azelőtt évszázadokon át nem volt a különböző nemzetek államférfiai között annyi találkozás, megbeszélés, konferencia, amennyi ma, akárcsak egy hétre is esik. A kisantant államfői, majd külügyérei ma Beogradban találkoznak, holnap Bukarestben vannak, hogy holnapután Prágában legyenek együtt. Barthou, Jeftić, Titulescu, Dollfuss, Mussolini minduntalan kibeszélés szükségét érzik. És úgy látszik, ma ez a helyes stílus. Közvetlenség, szóbeliség nemcsak a törvénykezési rend nagy vívmánya, de a nemzetek élete irányításának is nagy diadala. Rövid napok leforgása alatt végződik el hosszú évek munkája.

Hálás szívvel vettük, hogy Szenátor ur is, a feldicsért Pašić-stílus megtörésével, messzehallhatóan felénk szólalt.

A Kalangya hasábjain oly szívből áradó melegséggel, annyi lelkes érzéssel tudta megénekelni ennek a mi tájunknak báját, ennek a rögnök csakis bennünk élő, csakis az itt születettek által átértett varázsát, oly színesen, oly féltően tudta mindezt ecsetelni,

amit csakis ennek a földnek mindennek felett való szeretete sugallhat. Aki ily fenkölt rajongással tud érezni szülőföldje iránt, az nem lehet közömbös lakói sorsa iránt sem.

Szenátor ur ismeri e föld lakóit. Ismeri szláv fajtestvérei mellett az itt született, itt élő magyarságot. Azt a magyarságot, amelyenél jószándéku írása oly meleg visszhangra talált. Ismeri múltját, jelenét, lelki és érzésvilágát, kulturáját és törekvéseit. Így tudomása és impressziói hűek, mert a legközvetlenebb forrásból merítették. Tudja, velünk együtt, hogy Jugoszlávia magyarsága, távol minden felforgató eszmétől, itt új hazájában békés, munkás elhelyezkedést, az állammal szemben tartozó minden kötelességének hű és lelkiismeretes teljesítéséért, csakis egyenlő polgári, jogi, gazdasági és kulturális elbánás alapján áll. Földművelői, ipari, kereskedelmi, szellemi munkásai tisztességes megélhetés és munkaalakalom megteremtésén fáradoznak; mert egész magyarságunk át van hatva annak meggyőződéses gondolatától, hogy ifjú államunk erősödése, fejlődése és békéje egyuttal kizárólagos előfeltétele itt élő magyarságunk boldogulásának is. Ez a valóság. Ennek tudatában bizalmat kér és teljes megértésre vágyódik.

Fajom érdekében Szenátor urhoz fordulok. Minisztersége idején, jó sorsom, egyszer-egyszer közelébe is hozott volt. Ismerni vélem »fékevesztett nacionalizmuson« felülálló, hazáját mélyen szerető, de emellett egyenes, objektív, megértő gondolatirányát.

Nyujtson segédkezett abban, hogy a Száván innen és a Száván túl a lelkek mélyéből a bizalmatlanság eltűnjön s helyét az egymásra utaltság belátásának érzése váltsa fel. Tudjuk nehéz munka ez most, amidőn nagy politika erős hullámai csapnak fel és hatnak zavaróan az elég világon.

Tudjuk, hogy ez sem egyszerre, sem gyorsan el nem érhető. De ismerjük az elhatározott kezdeményezés büvös erejét. A hivatott magvető által elhintett eszmék ellenálthatatlan hatalmát. Az emberiség köztulajdonává vált legjótévőbb eszmék is, egyesek agyában fogantak. Az idők folyamán, a nyilvánosság útján, alakultak közvéleménnyé. S ha az egyes kezdeményezések talán lefonnyadnak, hervadásukban is megtermékenyítik a lelkek talaját. A szakadatlanul hulló vízcepp ugyan gyorsan szerte folyik, végeredményként azonban mégis kivájja a legszilárdabb sziklát is. Így kezdünk, jószándéku együttes akarattal a bizalmatlanság e kemény szikláját szétmorsolni s helyébe ültetni és ápolni a türelmes megértés érzését, mert szülőföldünk s azon élő minden teremtettt lélek irányában, ezzel teljesítünk igaz hivatást.

Az állameszme egységes. Ez kell, hogy minden viszonylatban kidomborodjék úgy be, mint kifelé. Ez kategorikus imperativusz. De az egységes állameszme keretén belül, különbözőségében szabad fejlődése van vallásnak, nyelvnek, kulturának. Mert az állameszme egysége mellett, nyelv és kultúra fejlődési irányja, teljesen egyéni.

A jószándéku írás a Kalangya kiváló irodalmi hivatásának elismerése mellett, meleg szavu megértéssel emlékezik jugoszláviai

magyar irodalmunkról s az ezt megteremtett magyar írói gárdánkról. E zsenge irodalom s annak ifjú gárdája kell, hogy továbbra is szolgálja, a kulturápolással egyirányban, népeink lelki közeledésének, egymást megbecsülő megértésének nagy célját.

Reá mutat a jószándéku írás különösen arra, hogy a mai szertezilált légkörben, a kulturális gényünk várára, világproblémáink egyik legnagyobbjának a megoldása, — reá vár: az emberiség megbékítése, a lelkek megértése és harmonizálása, a nemzetek egymáshoz való közeledése, előkészítő munkájának nagy missziója. Bár megérhetnők ennek beteljesedését.

Dr. Várady Imre

A többi szírom közt

Tavaszi este bocsáss haza,
e virágpompa már sok a szívnek:
csókolj meg kedves és kulcsoljuk szét
összefonódott kezeinket.

Ki mondja meg, hogy lesz-e mása
adakozó, szép tavaszunknak,
virág és csók megszámlálhatatlan
emlékével a napok mulnak.

Ma még mienk volt a hegyoldal
egész pompája, — virággal, gazzal —
de csodatevő virágon, cserjén
vajjon ki ámul jövő tavasszal?

Ma, míg piros szírom-szoknyában
kacérkodó karcsu almafák
alatt álltunk, én sápadt voltam,
neked meg halavány volt a szád.

Bizony kedves már a tavaszról
színehagyottan és vértelen
kifakultunk s egy bolond szél majd
a többi szírom közt elkever.

FEKETE LAJOS

Anyám kezei: jóság és áldás

Ki tud arról a nagy jóságról, puha áldásról,
melyek karjaid, fiatal fehér karjaid
ölelésében, vigasztaló simogatásában illatozott
gyermekkoromban, — ha fölriadtam álmaimból
s Te hozzámsuhantál a fekete éjszakán át
és két karod jósága világolt akár a fárosz.

Ki tud a Te két anyai karod eleven áldásáról
mely biztos tenyerére vette botladozó,
téveteget lelkemet ártatlan éveimben.

Jótevény kezeid formáló tiszta művészetét valaki tudja?
És csodás ereje varázsát ki sejtí —
mellyel új akarást, friss erőt, ép hitet simítottál belém:
ha megtépzva, törten, betegen hazavetődtem
s karjaidba hulltam, — mikor megrugdosott
és arcomba vágott a goromba élet . . .

És ki tudja fölmérni áldó karjaid,
száraz, beteg kezeid éltető vigasza mélyét,
munkás, kezed örök lankadatlanságát:
hogy utánam küldhesd utolsó falatod.
És ki szólhat kérges anyai kezeid, szent kezeid
mélységesen buzgó nagy hitéről — : melyeket estente
imára kulcsolsz — értem is, hálátlan fiadért.

Ó, anyám kérges kezei: áldás és jóság!
Ti vagytok a Tavaszom, Ti virágos tavaszi ágak vagytok,
S az Isten felé bólongtok szeretetek tiszta illatával,
Ti vagytok a fény, mely utamra süti
biztos, fehér jeleit, ha fáradtan vonszolom magam
az életrengeteg botlató sűrűjében.
Ti vagytok mindenem:
Jó anyám szent, szikkadt, beteg kezei . . .

Dudás Kálmán

Camicia nera

A fekete ing. Ma már ennek az egyszerű viseletnek számos változata akadt.

Itt vannak a németek. Kitűnő recipiáló képességük van. Más nemzetek eszméit minden téren gyakorta — hogy úgy mondjam — tökéletesbbitették, helyesebben, kommercializálták. Ők a barnát szeretik — már t. i. ingben. No még csak egyet. Itt van a skót fascista vezér a kedves O'Duffy (olvasd: ó dófi) generális, aki egy zöld skótszabásu kombinét választott harcias jelvénynek...

Eltűnődöm egy napsugárban bujálkodó tavaszi napon a római Piazza Colonnán, egy-egy emberhullámtól hol ide, hol oda lökve, jó néhány ezer ember közé préselve, várva mikor halad el előttünk az olasz udvar, ahogy felvonul a Montecitiorera, a parlament megnyitására.

Közel hozzám Marcus Aurelius császár negyven méter magas oszlopa — körüskörül az imperátor győzelmi reliefjeivel és az oszlop tetején egy szelid pillantású szobor: Szent Pál apostolé, aki itten, a császárok városában, lett vértanu.

Eltűnődöm így a Piazza Colonnán, egy illatokat lehelő tavaszi napon, a császár és az apostól szobra alatt, az embersorsok végtelen hullámvonalán... Cäsar... az apostol... fekete ing... a duce... a király... a parlament... melyet ma megnyitnak, hogy mielőtt becsukhassanak...

Most lesz tizenkét éve, hogy megláttam a Camicia nerát munkában. Firenzében az Arno partján, a hotelemtől száz lépésnyire lövöldöztek egymásra a fekete inges fiúk és a vörösek.

Aznap olvastam a szocialista ujságban, hogy az olasz szocialisták küldöttsége visszatért Oroszországból és nem ajánlja követendő például az elvtársaknak az orosz rendszert; ám hiába minden, nincs már vezér, akinek szavára hallgatnának, csak vad ösztönök vannak — ...oh mily istenverés rajtunk néha az elvakultság... de már jön a duce a fekete sereggel... mit sereggel, bármily bátor, bármily hősies... a duce egymagában minden... és ma a gépek... az organizáció a nyerselő világában... ebben a tömegszagu életben, ő az egyéniségnek, a legnagyobb szemhatárt átfogó individualitásnak, egy szinte apokaliptikus személyesítője..... Most először csik meg velem Rómában, hogy azért nyomják az oldalamat, mert az udvari kocsikra, dámákra, a tizenhétmarkos testőrökre és lovakra várok.

Eddig, ha beszorultam a tömeg közé mindig csak azért volt, mert a ducét akartam látni és hallani.

Ez az ujság nem lehet politikai platform, de legtávolabbról sem akarok ellentétes politikai nézetekről vitatkozni. Lehet nem is érdemes, mert már mindenki torkig van a doktrinér fejtegetésekkel.

Egyébként ha az csak a ducét hallgatja, minden idegfesztető érdeklődés az ember körül koncentrálódik és nem az iránt, hogy miket mond.

Ebből sok minden érthetővé válik. Elhisszük, vannak magnetikus hatások, amelyek egy egyéniség kirobbanásaival, dinamikus kapcsolatot teremtenek az egyén és a tömeg között, mely kapcsolatok szinte misztikusok. A genális Le Bon s utána már többen irtak a tömeg-lélektanról. Nagyon érdekes fejtegetések, de valahogyan hiányzott belőlük a realitás. És a közhellyé taposott Nietzsche — aki egyébként saját kijelentése szerint nem a németeknek találta ki az *Übermensch* meghatározását — minél gyakrabban forgatjuk írásait, annál inkább érezzük a papirtapintásu litteratúrát. A valóság, a teljes realitás, a ténynek babonás ereje akkor áll előttünk, ha együtt látjuk a ducét és a sokaságot, a tömegeket.

Pedig abban, amit mond nincs semmi ami az embereket mint valami ígéret vagy kinyilatkoztatás megragadhatná. Sem mára, sem holnapra nem ígér új, boldogabb, derűsebb életet; csupa képmény felhívás türeésre, küzdésre és fegyelemre.

Csodálkozunk kellene szavainak hatásán, a tömeg extázisán, ha nem tudnák, hogy a szavuknak ez esetben nincs jelentőségük.

A tömeg csak egy emberre merevedik, akiben nemzedékek nagyságát, rég letűnt idők héroszát, reménységet, erejét s önmagának szédületesen megnőtt egyéniségét s lendületét látja inkarnálva. Mert a duce tipikusan olasz. Jó középtermetű, kissé zömök, de atlétaszerűen az. Erősen barna, de minden egyéb tekintetben is olasz. Így szinte eggyé válik testileg is azzal a tömeggel, melynél hívőbbet, mindent önmagával ragadóbbat elképzelni sem lehet. Én ezt többször láttam, mikor minden előkészület, minden hatásvadászat, minden ami a mis-en-scène-hez tartozik, teljességgel ki volt zárva.

E pillanatban ne gondoljunk arra, hogy milyen állampolitikai rendszer lehet jó vagy milyen rossz; se arra ki lehetne az istenál-dott művész, aki ezt a kifecimitott világot visszahelyezi a maga izületei közé: most csak lássuk ezt az embert, aki ennek a századnak legnagyobb varázslója.

* * *

Nem lehet véletlen, hogy százötven év óta annyiféle politikai rendszer uralkodott a világban. Mert kétségtelen a legtöbb közülök — bármily retrogádnak tekintjük egyiket-másikat — a maga idejében új erőket szabadított fel; új igazságoknak adott életet; új értékeket termelt s volt több olyan is, mely sok elnyomottnak hozott felszabadulást.

Miért pusztulnak el ezek a rendszerek? Én egy — hogy úgy mondjam — biológiai okot látok. A rendszerben parazitár existenciák támadnak, melyek elszívják annak életerejét s ezek az élősdiek azok, amelyek azután felőrlik a rendszerben szervezett erők akcióképességét s ez a legyengült szervezett nem bírja el a diszkreditáltság következményeit.

Mik ezek az élősdiek? Igen sokfélék: Lehetnek elhatalmasodó szektárius anyagi, üzleti érdekek, melyek a rendszert használják fel

támasztékul; lehetnek egyes tulfütött ambíciók, melyek szétfeszítik az adott kereteket, s nem bizva az evolúcióban, erőszakos eszközökkel törekednek a hatalomra, s lehetnek értéktelen terrorista szájhősök, akik mégis célt érnek s leszállítják a rendszer erkölcsi s szellemi színvonalát. Valóban ezek a parazitár lények a legideálisabb államszervezet vesztét okozhatják s így érthetővé válik, hogy több újabb állambölcseleti irány (melyek azonban a fascista tanoknak csak többé-kevésbé szerencsés másolatai), minden reális elgondolás megtestesítése nélkül érvényesülhetett.

De kétségtelen, még korai ítéletet mondani. Még talán egyik se »futotta ki az igazi formáját«. Még sok változtatás lesz jobbra is balra is.

De bárhogyan is sem az egyiket sem a másikat — tehát a fascizmust sem, szabad — az orosz rendszerrel egy síkban elképzelünk. A szovjet expropriált s röviden: ő mindennek a gazdája, a fascizmus csak átvette a direkciót: ő a jószágigazgató. Az első esetben tehát minden az új gazda számlájára megy, a második esetben a gazda addig fizet, amíg bírja, ami őtöle nem telik, azt bizony a jószágigazgatónak kell kiizzadni.

Azért mégis a különbség lényeges és szembeszökő. Mert a fascizmusnál a gazda még remélhet, hogy a profit az övé marad s kétségtelen a remény az egyetlen vagyontárgy, mely addig elkerülhette a megadóztatást.

A duce legutóbbi hatalmas beszédében vitába szállt azokkal, akik — szerinte — azt állítják, hogy az állam nem gyakorol elég befolyást a közgazdaságra. Ő erre azt felelte: óriási tévedés. A nagyipar és mezőgazdaság háromnegyedrésze teljesen az állami hatalomnak van alávetve. »Ha akarok — mondta — bármely percben csinálhatok egy szociális államot, vagy ami az érem másik oldala, egy államszocializmust«. Nem mondta, hogy miért nem csinálja. Lehet azért, hogy ő még mindig teret akar engedni az egyéni tevékenységnek s bármily régi szocialista — ugylátszik bizik abban, hogy a gazdasági s szociális fejlődés legfőbb motorja az egyéni tevékenység volt s — egyelőre legalább — az is marad.

*
* * *

Ezek után valóban nem túlfontos, hogy a munkaadókat és munkásokat már is paritás alapján egybefoglaló szindikátusokat ő most újabb nagy egységekbe, ugynevezett korporációkba, tömöríti. Mint adminisztratív intézkedés lehet előnyös s mint a korporációk minisztere — ő Mussolini — egyedül fog az összes így amalgamált testületek felett uralkodni.

Hatalmas misszió, de ő hivatott reá. Sőt, hogy e gazdasági organizációknak bizonyos beleszólást, talán helyesebben hozzászólást engedjen, szélnek eresztí a képviselőházat, melynek helyébe ezek az újonnan tagozott testületek lépnek, mindenesetre így módot adva arra, hogy a duce saját elgondolását a legsimábban érvényesíthesse. A derék szücsök és szabók stb, valamint bank — s ipari vezérek így

együtt mindenestre új szint adnak majd egy — parlamentnek....
 A duce legutóbbi, több mint két órás fascinálo beszé-
 dében mindezt kifejtette. Vannak, akik ezt a beszédet kifogásolják
 mint pesszimista s így defetista hatását. Nincs igazuk a kritikusok-
 nak. Mert ez a beszéd csak tiszteletadás volt a gondolkozók azon ré-
 szének, akik úgy is látják (a tömeg talán tudat alatt érzi), hogy a
 politikai hatalom nem változtathat a gazdasági élet bizonyos általá-
 nos érvényű törvényein. A duce nem titkolja, ha nem is beszél róla,
 hogy az olasz mint kulturnép nem szenvedhet esetleg ötven évig —
 mint talán az orosz nép — hogy egy gyökerében új rendszerű tár-
 sadalmat megteremtse.

Ő bizonyára egyáltalán nem volna ellensége ennek a gondolat-
 nak, de annyira realpolitikus, hogy nem fog bele ebbe a merész ki-
 sérletbe, míg más uton célját megközelíthetőnek tartja... S kü-
 lönben a nevezetes beszédjében ezt a két lelket önmagában feltárja
 mindenki előtt... A doktrinér gondolkozót és a machiavellista isko-
 lától nem egészen idegen felfogású politikust... A háborúról mond-
 ja pl., hogy egy tragikus sorsrendelés, melytől az emberiség nem
 szabadulhat meg... de Olaszországnak hosszú békére van szük-
 sége...

És mert az a veszély, amit a háboru jelent, napjainkban itt
 kísért közöttünk, azért nem tudja a világ gazdasági egyensu-
 lyát visszanyerni. Ezt nem mondja a duce, de kétségtelenül igen
 jól tudja.....

Amit azonban nem hallgat el, az nem más, mint egy szenvedé-
 lyes memento, hogy ez a mai zavaros világ azt követeli a hazafitól,
 hogy éljen nagyon szerény, igénytelen életet, törekedjék az aszke-
 tizmusra, mert akik ezt követik, azoké lesz a jövő... Efelől kár
 vitatkozni... de érthető, ha a lemondások, az életörömök negáció-
 jának apostoli idejében, a vallási elmélyülés, mint egy trance fe-
 lejtette az emberekkel saját s mások szenvedéseit... (s ha a tö-
 meg szembenéz a vezérrel, ugye lehet ilyesfélét érez ma is s innen van
 ilyenkor az egetvivő lelkesülés), de ma sehol semmiféle újabb ál-
 lambölcselet, mely mind több és több korlátozást jelent, mindjobban
 guzsba köti az egyént: és az államot — magyarán mondva
 a politikai hatalmat — mint egyedüli tényezőt iktatja az
 erők többé-kevésbé szabad játéka helyébe...: de egyik sem nyújt
 közülök az egyén fokozottabb szenvedéseinek, lemondásának — lel-
 kiekben egyebet, mint néhány többé-kevésbé jó szónoklatot.
 A trance, mely a világi szenvedéseket most
 is felejtethetné — elmarad.

De a ducében még ismeretlen, rejtett mélységeket kell sejtene
 s onnan még váratlanul egyszerre kitörhet az a gondolat mint szin-
 tézis, mely a mai élet szörnyű ellentmondásai között hidat verhet a
 XX-ik század istenvert népeinek.

Vers, halott anyámról

Nehéz bánáti fekete földben
porladoz finom asszonyi csontja;
talán fűzfa zöldül sirja tövében,
talán akácfa nőtt ki a szivéből
s az akácvirágokról tavaszi méhek
hordják a mézet a vlajkováci
szerb gyerekeknek. — Mindegy: életben
anya volt s holtjában az maradt...
Engem csókolt míg élt és most halottan
idegen gyerekeknek, csóktalan gyerekeknek
mézédés csókot ad... De mielőtt meghalt,
lelkem melegágyát puhán megvetette;
szerelem nől benne, emberség, mese — mag
roskadó vállamat, lecsukló fejemet
nyárfelé dúsuló élttem viharában
meg-megsimogatja egy-egy régi szava,
régi mozdulata...
...Nyolcéves lehettem: fakadt a mese-mag
és lelkemben rajzott százszínű pillanat
s százszínű izgalom furcsa zavarában
hozzá menekültem s úgy sugtam titokban,
hogy a szomszédházban lány van és titok van.
És magához vonta piruló arcomat,
tüzes arcom lángolt puha selyembluzán
s hogy finom melleit éreztem alatta,
tisztá gyermekszivem forró dobbanással
magyarázatot lelt életre, titokra...
Titokra, halálra, bölcs, nagy megadásra
lelkem melegágyát előkészítette.
Roskadó vállamat, lecsukló fejemet
nyárfelé dúsuló élttem viharában
meg-megsimogatja egy-egy régi szava,
régi mozdulata,
míg nehéz, bánáti fekete földben
porladoz finom asszonyi csontja...

Fekete Lajos

Őszi dér

Puskásné éppen a spájzban tartott terepszemlét. Nagyon büszke volt a maga kis birodalmára, egész nyáron annak a berendezése foglalta el, most a friss vadállományt vette számba. Pácban egy egész őzgerinc, fácánmadár aranymelle csillog, foglyok lógnak sorjába, küldeni is kellene belőlük valamerre, mert rájuk romlik. Ők ketten nem végeznek az ételben nagy pusztítást, bár néha, amikor az asszony is künn jár az erdőn s a hűvös időtől kipirultan érnek haza, versenyeznek az étvágyban s kacagással nyelnek le minden falatot.

— Nem akarsz még valamit, kérdi Nelli, mikor a hatalmas szál ember, akinek olyan a mellkasa, mint az üllő, a harmadik fogollyal birkózik.

Puskás Kázmér uradalmi erdősz ur leteszi a villát és aggódó lesz a tekintete.

— Nagyon szeretnék. Honnan látod, hogy éhes vagyok?

— Mondd, hát, hogy mit akarsz?

— Téged.

Az asszony erre nyakig pirul. Gyönyörűen tud pirulni, pedig már harmadik éve asszony s azt mondják, hogy a városokban kiment a divatból ez a furcsaság. Még ha lángba borulna is néha egy női arc, azt se lehetne észrevenni a sokszínű külső rétegtől.

— Menj már te bolondos, mondja szemérmesen, most vacsoraidő van, én pedig nem vagyok enni való.

— Azt csak bizd rám.

Nelli úgy tesz, mintha neheztelne.

— Ilyenkor nem illik az ilyen beszéd.

Voltaképpen ki nem fogynak az »olyan« beszédből. Az ember ma is szerelmes, mint egy diák, pedig illenék, hogy harmincéves korukra megkomolyodjanak a férfiak. Ez ugyan csupán Nelli véleménye, aki azonban sosem kutatja, hogy miért nem komoly ő maga is?

— Olyan vagy, mint egy kis gimnazista lány, mondja az ura rajtafeledkezett szemmel s felkapja az ölébe, hogy babujgassa, vesrescsenyét játszik vele, esetleg orronverőcskét.

A nagymama, mikor legutoljára járt itt látogatóban, véletlenül kileste őket. Ne higgye senki, hogy szándékosan, hiszen az ilyenre képtelen egy idősebb dáma, akit már alig érdekel valami a világból. Csak éppen rájuk nyitott, mikor fogócskáztak a szobában, de nyomban vissza is huzódott. Határozottan dobogott a szíve, nagyon hosszasan eltűnődött valamin, iszonyu távlatokba tekintett vissza egy pillanat alatt, aztán mosoly pillangója, esetleg aranytollu madara ült fészket a ráncain, részletekben hosszút sóhajtott, úgy ment tovább, hogy áldóan, keresztvetéssel, felemelte feléjük a kezét.

— Szeressétek tovább is egymást, legyetek megelégedettek, amen.

Otthon, kis városkájában, nem győzte a róluk való mesét.

— Nagyon megáldott velük az Isten. Bőségesen megvan minde-

nük, az a gyerek pedig olyan boldog, hogy el nem mozdulna hazulról. Képzeljétek, még Pestet se kívánja, akárhogy csalogatja az ura. Én bizony felmennék, ha hívna valaki. No, meg ha nem volnának olyan szédítőek a sarkokon az átjárók.

A mese végéről a legfontosabbat sose hagyta el:

— Még csak azt szeretném, hogy lássam a dédunokámat. Akkor aztán nyugodtan halok meg.

— Mikorára várja? — érdeklődtek öreg barátnők, a születések és a halálozások örök kíváncsijai.

— Épp az a baj, hogy nem is várja. Szinte azt hiszem, hogy ahhoz tulságosan szeretik egymást. Higgyétek el, sokszor ez se jó.

A kis jövevényről, aki annyira késett, sok szó esett az erdőszelvényekben is.

— Nagy zsvány lesz, mondta Puskás, előre látom, hányszor kell majd leszednem a fa tetejéről, ahol a madárfészket fosztogatja.

— Órült tévedés, lelkendezett Nelli. Először is lányok nem másznak fára, hanem illendően viselkednek, mint ahogy az uri gyerekekhez illik.

— Ki beszél itt lányról? Az én fiam csupa temperamentum lesz, személyesen ismer minden őzet, a kakast megkergeti, az ablakokat beveri.

— Meg is verem érte!

— Az én fiamat? Tévedsz, aranyom, ahhoz nem nyulhatsz.

— Még csak az kellene. A nagy elkényeztetéstől szoktak elbitangosodni, akkor aztán bírj velük, ha tudsz.

Puskás meg volt sértve.

— Nagyon szeretném tudni, miért üldözöd te az én fiamat?

— Nem üldözöm, de egy rossz kölyök szeszélyét se tűröm.

— Ugyan,ugyan, hány gyereket neveltél már fel?

— Hát te?

Egymás szemébe néztek, felkacagtak, az ember megint az ölébe kapta az asszonykáját.

— Istenem, sugta a csókjain keresztül, csak itt volna már Péterke!

Nelli nem vonta el a száját az uráéről, úgy nyögte:

— Judit!

— Péterke!

— Judit!

Később azt mondta Puskás:

— Hát nem bánom, ha a második Judit lesz, de a familia érdeke is azt kívánja, hogy Péter kezdje meg a sort.

...Nelli épp a befőttjeiben gyönyörködött, milyen más lesz minden, mennyire jobb ízű nekik is a gyümölcs, ha majd maszatásra eszik magukat a gyerekek, mikor beszédet hallott a lakásból. Az ura jött haza valakivel, már kereste.

— Gyere csak, fiam, vendéget hoztam.

Magas, vékony, sportruhás fiatalember hajtotta meg magát.

— Jávorka festőművész, itt pingált a környéken, aztán ráeseteledett és hajnalig nincs vonatja. Mondom hát, most nem menekül,

mert az éjszakák hűvösek, aztán holnap is megy vonat, a vendégszobánk pedig megpenészedik.

Dörzsölgették a fagyos kezüket, a hatalmas kályhában vidáman lobogott a tűz.

— Nagyon restelem, hogy alkalmatlankodom, mentegetőzött Jávorka, de igazán, ennyi szeretetreméltóság...

— Örülök, ha jól érzi magát nálunk, mondta Nelli. A szálló messze van innen, falusias és elmaradt, nem uriembernek való. Csak helyezkedjenek kényelembe, addig én elintézek mindent.

Fordult-térült, befűtetett a vendégszobába, kiadta a foglyokat, a konyhában eleven élet kezdődött, habot vertek, máris vacsoránál ültek.

— Jaj, miattam van mindez? — szörnyülködött a festő.

— Dehogy. Szoktunk mi is enni, mosolygott a háziasszony. Épp ma este tűnődtem, hogy mit kezdjünk a sok madárral.

A feketekávét a szoba sarkában itták, a nagy japán ernyő alatt.

— Ez a dohányzónk, magyarázta Puskás és átvitte a bort is.

Kedves, bizalmas, barátságos volt a hangulat, az erdész az uradalom dolgairól mesélt, a nehéz gazdasági helyzetről, az erdőről, amelynek a poézisével nem lehet betelni.

— Ha ott járhatok az ismerős fáim között, megfedkezem az egész világról.

— Milyen boldog ember, mondta csendesén Jávorka. Van valamiben hite, nyugodalma.

— Magát meg a művészet lelkesíti, jegyezte meg Nelli.

— Nem tudom olyan bizonyosan, legalább is sokszor vannak kéteycim, mintha az vezetne, hogy végtére valamivel csak kell foglalkozni.

— Azért nagy öröm lehet az alkotás.

— Kétségtelenül az, bár sose vagyok megelégedve a dolgaimmal. Másban van a baj, a nyughatatlan természetemben, én sehol sem találok a helyemet. Vándormadár vagyok, a világ felét bejártam már, maradhattam volna akárhol, de nem volt maradásom.

Nelli a könyökére támaszkodott, úgy hallgatta.

— Nem tudom megérteni, mi ez? Ne higgye, hogy egészen elmaradtunk az erdőben, tudjuk, hogy magának nagy neve van.

— Elég volt néhány képüket és könyvüket látnom, hogy tisztában legyek vele, hol vagyok. A nevem? Más, élelmes ember esetleg vagyont csiholhatna ki belőle, nekem csak annyim van, hogy anyagi zavarok ne bántsanak.

— De mi kergeti?

— Az étellel való elégedetlenség. Keresek valakit, vagy tényleg valamit és nem találok.

— Szerelem? — ingerkedett Nelli.

Puskás bort töltött a poharakba, közbeszólt.

— Művészembernek annyi van, amennyit akar. Hát ha még a világot járja! Biztosítalak, hogy könnyebben bejut a legjobb társaságokba, mint a mi grófunk. Pedig az mindenhova bejut.

Jávorka nagyon csendes volt.

— Sok szerelem nem ér semmit, elfásítja az embert, közönyössé teszi magát a fogalmat. Pedig az szép, azért magáért is érdemes volna élni.

— Hát találja meg azt, akit keres.

— Ha tudnók, hogy melyik az igazi! Hányan megyünk el mellette és nem vesszük észre, csak később találgatjuk: vajjon ez lett volna?

— Sose érezte, hogy szerelmes?

— Hiszen mindig azt érzem, körülbelül mást se. Szinte az örület hajt a nők felé, épp úgy tetszik Páris miniatűr tipusa, mint a kelet teltidomu szépsége, utána az eszményien karcsu angol, de mindje csak addig, amíg meg nem ismerem.

Felhajtott egy pohár bort, egy kis zavart mutatott az arca.

— Nehéz erről beszélni, nem olyan egyszerű a téma, félre lehet érteni.

— Oh, mondta Nelli gyermekes fensőbbiséggel, egy hároméves asszony

Puskás is kedélyesre fogta a szót.

— A teremburáját, amiért az erdőben van a tanyánk, még nem vagyunk egészen az erdőben. Gyanítom én, mi az, meg is mondom. Csömörnek hívják.

— Mondom, hogy nem olyan egyszerű, folytatta Jávorka. Ha még csömör volna, abból könnyű kilábolni. De ez egészen más. Azt se tudom, hol kezdjem a magyarázását. Talán magán a nőn, akit én a teremtés legragyogóbb művének tartok. Azaz, hogy az volna, ha

— Mondja csak, — sürgette Nelli.

— Hát ha nem volna nő!

— Ezt nem értem, mondta egyszerre a házaspár.

Aztán egymásra néztek, mintha így kapnának magyarázatot; elég sokszor egy tekintet, egy jel az ilyesmihez. De látszott a meglepett arcukon, hogy csakugyan nem tudják, mit gondoljanak.

A festő maga elé nézett, egymás hegyébe illesztette az ujjait.

— A világon nincs két egyforma nő. Ami rajtuk tetszik, az sokszor az alak, maga az egész fej, aztán a szem, az orr állása, akár egy csepp szabálytalansága, minden esetre a száj, a hang, főleg a lélek. Minden egyes testrész és tulajdonság más, magunk se tudjuk, melyikért szerettük meg az egészet. Vajjon a kacérsága tetszett, a mennyei ártatlansága, esetleg a nagy bestia benne, egy mozdulata, megdöbbenése, hozzánkcsimulása! — valamennyi más, ezért bolondulunk értük. Aztán ... aztán a végén egyforma lesz valamennyi, ott nincs semmi különbség, akár ártatlan mezei virág, akár raffinált démon és ez a legkétségbeejtőbb. Hová tűnik el az a sok kincs, amit a fantáziánk aggatott rájuk?

— Hát hiszen ... akart valamit mondani Puskás, de a festő felelemelte kezét.

— Tudom, mit akar mondani, nyomban felelek is rá. Ugy van, a vadaknak is van valamelyes anatómiai tudásuk, örültség mást

várni, de itt a dolog lényege: meg kellene hagynunk a nőt annak a tabunak, akinek kijelölte a legdisztingáltabb érzésünk, hogy ne tűnjön el a közönségességbe minden, ami szép. De épp itt van a legnagyobb szerencsétlenség. Emberek vagyunk, állatok. Amit diszvirágnak nevelt a teremtó, azzá fejlesztett a rajongó szeretet, azt vágyakozva lelegeljük, mintha nem volna mindegy, hogy az ökör milyen fűhöz jut. Epp olyan fájdalmas érzés ez, mint amikor a kis flu először megy iskolába. Abban a pillanatban véget ér az ártatlansága, lekopik róla a legragyogóbb himpor, hiszen belépett az életbe. De állatok vagyunk, képtelenek sajátmagunk megfékezésére, a vér, a perc öröme, erősebb minden konzerváló törekvésnél.

Egészen belemelegedett, a poharához nyult.

— Hetek telnek el és nem iszom egy korty bort, aztán ha ilyen pompásra talállok, nem tudom abbahagyni. Azért nem árt meg, ne féljenek, — mindössze őszintébb leszek tőle.

Odakoccintotta a poharát a Puskáséhoz.

— Szervusz jáger, öreg cimborá, bolond a te barátod, ne vedd komolyan. Legföljebb megismeresz ilyen embert is, aki fut az elől, ami után veszködve vágyakozik és felbontja a zsebórát, mikor az csak úgy szép és hasznos, ha a mellényzsebben viseljük a szívünk felett.

Felhajtott még egy pohár bort.

— Nem volna különös az én álláspontom, semmi az egész, egyszerű patológikus eset, ha beteg lennék. De még csak a szabályos gyerekbetegségeken se estem át, a szívem kifogástalan, a vérem tiszta, engem nem rontott meg a fiatal kor. Az életmódomban sincs kicsapongás, a Jávorkák öreg korban hálnak meg már néhány száz év óta, az asszonyaink szikárok és szívósak. Hát ki tudja megmondani, hogy honnan esett belém ez a különös nyavalya? Tisztára örültség, ellenkezik minden természeti törvénnyel, egészséges ember egészséges ösztönével. Hogy miért válik egyformává a hercegnő, meg a cigányasszony? Miért? Értitek tán? Ott szeretem látni a nőt elérhetetlen magasságban, aztán tudom, hogy megölök mindent, mégis lerántom magamhoz a sárba. Hiába tudom, hogy ez nem sár, hanem az évezredek óta belém gyökerezett evolúció, az érzésem mégsem uralkodhatom. Nagyon szépen kérek még egy kis feketekávé, látom van az ibrikben.

Csendes hallgatás borult a szobára, Jávorka hangja csilingelt bele.

— Ostobaság, hogy ezekről a dolgokról beszélék, de véletlenül belesodródtam. Bocssátsatok meg érte.

— Akármennyire különös, nagyon érdekes, mondta elgondolkozva az asszony. Mi minden van a világban, amit nem tudunk!

Puskás is megszólalt.

— Fenegyerek vagy komám, annyit mondhatok. Ne vedd sértésnek, nincs bennem rossz szándék, csak az jutott az eszembe, hogy mi lenne a világból, ha ilyen differenciált tudatalattisággal

verte volna meg az Isten a mi nemzetfenntartó őserőnket, a parasztot?

— Ez az, kapott a szón Jávorka. Hát azt hiszed, nem irigyelem sokszor azt a falusi suhancot, aki nem problémázik, hanem csak szeret? Micsoda rücskös, lompos sokszor a párja, mégis ragaszkodik hozzá a tulajdon jogán. Mert az övé. Na, de nem folytatom, elég volt ebből ennyi is. Nem vagytok még álmosok?

— Mást se teszünk, csak alszunk. Majd szólok én, ha elérkezik a lefekvés ideje, ebben őszinte vagyok. A mi azt illeti, másban is, ne gondold hát...

— Akkor beszéljünk másról.

Jött a könnyed csevegés a világról, annak szépségeiről, a bolyongásairól.

— Olyan, mint a mozi, mondta Nelli, aki alig győzte hallgatni.

— Az egész világ az, csak hogy sok benne a csapnivaló rossz színész. Hős akar mindegyik lenni, aztán komédiás figurává törpül a legjava, pedig talán őszinte volt az akarása.

Száz kérdése volt az asszonynak. Kulturáról, divatról, híres emberek szokásáról. Olyanok azok is, mint mi?

— Az ember mindenhol egyforma. Az afrikai asszony legfeljebb a pocsolja tükrében nézi meg, hogy nem billent-e félre az orrában a karika.

Nelli a tűzbe bámult.

— De nagyon különös!

— Micsoda?

— A világ.

— Amilyennek vesszük, vélte Puskás. Sose becsülön többre annál, amennyit megérdemel. Engem nem bánt a bolondériája, sokkal jobban busulok, ha baja van egy facsemetémnek, vagy nem jön elő egy nap a kedvenc őzikém, a Samu.

Éjfél rég elmúlt már, mikor Jávorka felajánlotta a Szentjános áldását.

— Ugyan, mit sietsz?

— Pihenni is kell valamit hajnalig.

— Hiszen hallottad, hogy nem engedünk! Ráérsz holnap délután is azzal a vonattal, amit ma elszálasztotál. Ámbár a mi azt illeti, nagyon szívesen látunk amíg jól esik. Holnap én viszlek ki az erdőbe, majd más szemmel látsz mindent.

— Látod, ennek örülök, ezért maradok. De még holnap éjjel Pesten kell lennem, holnapután dolgom van.

— Szőke, vagy barna? — tréfálkozott Nelli.

— Fekete, sóhajtott Jávorka, aztán hogy enyhítse a szava mögött rejlő dolgokat, felnevetett.

— Ne hagyjuk itt ezt a kis maradékot, — indítványozta Puskás.

—

A festő épp csak belevetette magát az ágyba és már is aludt. Tele volt a szoba, a párna a mező illatával, egy darabig fel akart fi-

gyelni, a távolról összeegyező kutyaugatásokra, elfogta szívét a rég nem érzett hangulat, amit mindenki magával visz, akárhová jusszon, ha egyszer falun, vagy pusztán élt, jaj de szép! lelkendezett, készült, hogy apránként fogja kiélvezni s már is aludt.

Puskás óvatosan benyitott hozzá, egy palack bort vitt, ha éjjel megszomjaznék.

— Ide teszem az asztal szélére, vigyázz, le ne verd.

De már nem kapott választ.

Visszament hát a feleségéhez, akit szintén ágyban talált. Magára huzta a paplant, hogy csak az orra látszott ki alóla, a szeme behunyva.

— Érdekes egy figura, mit szólsz hozzá? Azért meg kell adni, hogy nagyon kedves uriember.

— Hm, — hallatszott a paplan alól.

Nem is két betű, inkább csak egy nyujtott mmm, halkulóan, álmosan.

— Alszol már?

Az asszony megmozdult, a szeme még mindig behunyva, úgy nyujtotta az arcát.

— Vigyázz, bekentem, mert ma kifujta egy cseppet a szél. Jóéjt.

Puskás dörmögni kezdett.

— Jól van, na, de nagyon sietnél.

Hogy nem kapott választ, valami sértődés féle fogta el.

— Máskor nem ilyen sürgős. Se szó, se beszéd, szivesség. Hát jól van, na, nem akartam én semmit, ne félj, de végtére nem szentségtörés, ha az ember szeretne még néhány szót váltani. Nézze meg az ember.

Ugy tagolta a beszédet vetkőzés, rendezkedés közben.

— Egyáltalában semmit sem akartam, tudd meg, ha nagyon kíváncsi volnál, csak ez a hirtelenség bánt, azt is mondhatnám, ha veszekedős természetű volnék, hogy sért. Én se vagyok érzékenyebb, mint általában az emberek java része, azonban mégis... na hát, ezt nem felejttem el egyhamar. Csak tudnám, hogy mi ez?

Feltette magában, hogy nagyon meg lesz sértve, ilyen megbánás, mikor pedig nem akart ő semmit, csak néhány kurta mondatváltást az est reflexiójaként... mert azért van az embernek szája, hogy beszéljen vele... vagy tán a nyelve?... eh, számaprás, maga az erdő még nem némit meg senkit, ha nem is kotyog... hogy is volt csak... a nő a piederstált legmagasabb csucsán, aztán lerántják...

Azonban a szokatlan éjszakázás, a rendesnél több bor, az egésznap levegőnjárás erősebb volt mindennél, a piederstált látta még, nagy erős tölgyet, annak a koronája tövén trónust, de már a nőt nem tudta lerántani, elaludt. Szabályos lélekzetvétele előbb hal-kan duruzsolt, aztán erősebb lett, fujtató, mint a mély álmuaké.

Nelli akkor kidugta a fejét és felfigyelt. Már nyitva volt a szeme, semmi bágyadság benne, úgy meredt az éjszakába, amely pislogó csillagfényét küldte be az ablakon. Félig fel is ült az ágyában,

összekulcsolta a kezét, arra a sok furcsára és érthetetlenre gondolt, szinte misztikusra, amit az este hallott. Kellemetlen volt neki a kutyaugatás, folyton kizökkentette a hangulatból, amely pedig zsongító álmodozással kerítette hatalmába.

— Most, most megvan! — örült néha, aztán kisiklott alóla, be-lőle, mint a csik, amit szintén nem lehet úgy megfogni, hogy kézben maradjon.

Hamu kell hozzá. Hát vajjon az ő lelkét nem lepi szintén hamu? Az alatt nincs semmi? Most már mindig így lesz minden?

— Nincs ez így jól, bizonyisten nincs, mondta félhangosan, de mikor tovább akart jutni, hogy mi az ami nincs jól, megakadt, nem tudott választolni.

Tulfútott volt a szoba, mégis megborzongott, egy nagyon kiköszörült csillag mintha éppen őt szemelte volna ki, úgy nézett be az ablakon. Nem bírta állni, felkelt, becsukta a belső táblákat, aztán forgolódott hajnalig.

— Nincs ez így jól sehogyse.

— De mondd meg az Istenért, sirt benne a lélek, hogy mi a rossz?

— Nem tudom.

Arra ébredt késő reggel, hogy ura csókolja a szemét. Mintha már álmában kezdte volna ezt érezni, de nagyon jól esett s öntudatlanul fonta át karjával a nyakát. Puskás már felöltözve, úgy mondta derülten:

— A vadmadár még alszik, alig lehet lelket verni belé. Azt mondta, hogy tíz óráig az Istennek se nyitja ki a szemét. Az is elég korán van, ő pedig nem kondás, hogy hajnalban keljen. Eredeti bogár.

A reggelinél azért együtt voltak. Az erdő felöltözött a deres kocsitűmjébe, mintha maga a megtestesült áhitat lett volna. A szarvascorda csörtetve végezte ragyogó galoppját, mintha tudná, hogy most produkálnia kell magát. Samu, a kedvenc őzike végszóra megjelent, hogy annál riadtabban meneküljön azután.

— Hogy jöttetek ilyen gondolatra, hogy éppen Samanak hívjátok?

— Az uradalmi kantinos tiszteletére történt. Az a ravasz öreg székelly tud ilyen ártatlan tekintetet vetni, mint ez az őzike. Csupa szendesség és ártatlanság, sose tudhatod, mikor csak be. Már mint az igazi Samu, nem az őz.

Nelli is kiment velük az erdőbe, de hogy fázékony volt és néha megborzongott, hazavittette magát a homokfutón.

— Jobb is lesz, ha addig utánanézek az ebédnek. Szereti a különös kalácsot?

— Azt se tudom, mi az.

— Legalább van valami, amit maga se tud.

Nagyon jókedvűek voltak, semmi komoly probléma nem került többé elő, délután Puskás kivitte a festőt a vonathoz. Addig száz fogadkozás, hogy egyszer lejön hosszabb időre, télen, amikor ezer, meg ezer karácsonyfa díszíti a természet legszebb palotáját,

meg májusban, akáceső idején; ők is felkeresik, ha egyszer Pestre mennek, természetes, hogy felmennek, ne gondoljanak róluk olyan elvadultságot... besötétedett, mire Puskás visszaért a vonatról.

Egy kissé összeráncolta a homlokát, a lelkébe visszatükröződött valami az elmúlt éjszakából. Napközben a vendég kedvéért nem volt szabad ebből semmit mutatni, csak jégre tette a neheztesét s most készült elővenni. Ugy lépett be, valóságos főpróbát tartva s úgy döbbsent meg, kiesve a szerepéből. Az asszonyát keresve a hálósobában talált rá, vacogott forróságában is, rázta a hideg.

— Fiatskám, aranyom, mi van veled?

— Nem tudom, alig birtam ki eddig.

— Előbb is rosszul érezted magad?

— Egész nap, de nem lehetett.

— Micsoda csacsíság ez? Hát van nekem fontosabb, mint a te egészséged? Végtére meglettem volna én is a vendégünkkel.

Leült az ágy szélére, ott babusgatta az asszonyt. De annak még mindig dadogott a hangja.

— Fogd meg a lábamat, milyen hideg.

— Drága szép márványom, szegény fiam.

— Na, na, elég, csak azt akartam, hogy tudd.

Elmosolyodott, aztán mikor az ura a szájára tapasztotta a magát, átkarolta a nyakát.

— Vigyázz, meztelen a karod, megfázik.

— Majd ráhuzom a paplant.

— Szegény gyerekem, érzékenykedett Puskás, el nem tudtam képzelni, hogy mi bánt. És én még...

Nelli kezdett felmelegedni, már rendezesbb volt a hangja, közbévágott.

— Bánt, bánt, de nem baj.

— Kicsoda?

— Odaszoritotta az arcát az urához.

— Azt hiszem, Judit.

— Te, te! — tört ki hörögve a szó az emberből, igaz? Vagy talán Pétert akartál mondani?

— Lehet, hogy Péter, sóhajtott Nelli.

— Az a csibész, kacsakergető, madárfészek kifosztója, nadrág-szagató! Hát majd meglátod, hogy ellátom én a baját.

Fejét lehajtotta az asszonya keblére, úgy omlottak a könnyei. Nem beszéltek most semmit, csak később mondta Nelli.

— Érzem, hogy enyhül az idő, odakünn is olvad a dér, kinyithatnád a spalettákat. Ugy szeretem hallani a kutyaugatást, ez adja meg a puszta igazi hangulatát... de azért, nézz a szemembe és esküvel felelj arra, amit kérdezek. Ha meglesz Péterke... rajta kívül... kívül, szeretsz még engem is?

Sevigné asszony

Brabanti csipke és sévresi porcellán gyengéd és mesterkéltségsépségeire, filigrán finomságaira emlékezett Sévigné asszony és előkelő társasága. Bágyasztó előkelőség, hervadt báj árad lényükből. Csak a legkiválóbbakon győz a természetesség a mesterkéltségen, de ezek azután az emberpéldányok legtökéletesebbjei közé tartoznak. Szívjóság, elragadó kedvesség, elbájoló szellem a megnyilvánulásuk; érintkezésük bűvölet, szavaik finom okosság és kritikájuk is engesztelő bókba burkolt.

Sevigné asszony a kiválasztottak közé tartozik. XIV. Lajos korában élt. Abban a korban, melyben végleg győzött a reneszánsznak az emberi lélek szabadságát hirdető szelleme azon korlátozásokon, melyeket a maguk összességében középkornak nevezünk; mikor keresni kezdte azt a formát, melyben valóra válthatja az őt fűtő eszméket s ezzel felcserélheti a régi szellem régi formáit.

Csakhoggy Franciaországban összeesett a király győzelme a hűbéri arisztokracián aratott teljes győzelmével s a királyság a maga győzelme gyümölcseként, a politikai abszolutizmuson felül, a lelkek fölötti abszolút uralom jogát is követelte. Az új szellemnek tehát két fronton kellett harcolnia: a régi szellemet védő régi formákkal és az abszolút királysággal.

A nemességet Chesterton nagyon szellemesen Isten nélküli pap-sághoz hasonlítja. — Emellett elvesztette a hűbériségben gyökeredző, közjogi hatalmat jelentő politikai előjogait is, de megtartotta társadalmi fölényét és gazdasági előjogait. Megszűnt minden szerves kapcsolat közte és a nép közt és mint a gyökerét veszített fa, mesterséges talajban élte a társadalom csucsán a maga exkluzív, csupa jogokban fénylő és egészen bizonytalan kötelezettségekkel járó gondtalan életét. Az addig szétdarabolt állam egységbe olvadt, a királyság s a nemesség egységébe. Véd- és dacszövetség fűzte őket össze, érdekeik egybeestek és bizonytalan félelemmel, félős megvetéssel nézték le a küzdő, alacsonyabb néposztályokra, melyek, mint a koronáját és törzsét veszített fának gyökerei, úgy élték a maguk rejtelmes, titokzatos életét. Ez a fényűző, gondtalan arisztokrácia nem idegenkedett a kultúrától. Örökbe kapta ezt a kulturakeresést korábbi életéből, a fényben és színekben tündöklő Provence-ból, a Toulouse grófjának udvarát betöltő szellemi tornák hagyományai-ból, hatottak rá a régi fabliaux-k és chanson-ok érzelmes gyöngédségei, a lovagot kötelező szép nyelv és nemes magatartás szabályai, a nő szentséges, erotikus misztikummal párosult imádata. Mindezt drága ajándékkul magával hozta új otthonába, a királyi udvarba. Sorel Ágnes, Poitiersi Diana és Delorme Marian már a napkirály előtt tündököltek. A királyság és nemesség frigye mindezt a szépséget és tartalomra vágyakozó finomságot egy gypontban egyesítette. Új irodalmat, új erkölcsöt, új állam-bölcséletet produkált. Megteremtette az esprít gavlois-t — irodalomban és társalgásban — a külső formák végtelen csiszoltságát, a szellemi tartalmasságra

épülő társas érintkezést, a tulfinomult francia nyelvet.

A szellemes férfiak és nők nagy reservoirje volt ez a gondtalan társaság, ellentétben a megélhetés szürke problémáival és a feltörekvő lelket emésztő vágyaival küzködő néptömeggel. Szűk látókörű társaság volt ez, de ebben a szűk körben a bájoság, a finomság és a gyönyörködtető éles szellemnek csodálatos virágai nyíltak.

A finomság és szellemesség túlzott bálványozása azonban bizonyos csorbát ejtett az exkluzivitáson. A hivatalok adás-vétele, a polgárságnak a nemesség rovására folytatódó ugrásszerű meggazdagodása révén polgári körök szellemes és jómodoru emberei is bejáratot nyertek ebbe a fényes gyülekezetbe. Észrevétlenül kovácsolódtak azok a fegyverek, melyekkel a polgárság megdöntötte a nemesség előjogait; észrevétlenül ölelkezett össze az udvar és a polgárság szelleme és öntudatlanul is kritikával vegyült önimádása. A kételkedés és nyugtalanság szelleme inficiálta a főnemesség hatalmasabb és bátrabb képviselőit s a kor Labruyére, Sevigné asszony aprólékos és finom, Scarron bátrabb és epésebb Bayle átfogó kritikáján át elérkezik Voltaire-hez, az angol intézmények imádásához, Rousseauhoz s végül a forradalomhoz.

Sevigné Mária márkiné született Chantal báróné, a Bussy Rabutin szelleméről és bátorságáról híres nemzetség sarja. Unokája azon Chantal bárónénak, aki mint Salesi szent Ferenc rajongó tanítványa megalapította a Visitandines-ek női rendjét, melynek első apátnője volt.

1626-ban született. Husz éves korában férjhezment Sevigéné márkihoz és hat évi boldogtalan házasság után, fiatalon, szépségének teljében vált özvegygé s az is maradt élete végéig — mindig tisztán, mindig nyugodtan. Ennek a szép és szellemes asszonynak csodálatos módon nem voltak szerelmi kalandjai. Sok udvariója, sőt kérője is akadt, de szeretője nem. Egyért rajongott: A szépért és az előkelőségért; egy szerelme volt: a leánya. Nem hiába hasonlították kortársai Dianához, aki Latóna és Apolló (leánya és fia) társaságában tölti életét. Gyámja Coulanges abbé — anyai nagybátyja, a világi pap: gondos és szerető nevelésben részesítette. A Rambouillet és Sablé kastélyok irodalmi szalonjainak állandó látogatói voltak a társadalom előkelőségei, az irodalom nagyjai. Bájos és feltűnően szép unokahugát, Chantal Rabutin bárónőt korán bevezette ide a nagybácsi. Itt megismerkedett Franciaország legelőkelőbb embereivel, akik között életét eltöltötte s annyira szeretett intellektueljeivel, akik elkísérték egész életén át. Bejáratosak voltak ebbe a körbe La Rochefoucauld hercege, Labruyére, Corneille és Racine. Közösén bámulták Descartes és Pascal mérész tanításait, próbálkoztak azok továbbfejlesztésével, mindig készen állván méltánylásra és kritikára egyaránt. A precízők, az irodalmi és tudományos felkészültségükkel kényeskedők kora volt ez. Sevigné asszonyban egész életén át megmaradt valami fiatalságának eme első élményeiből, — szeretett itt-ott precízőzködni. Mindent ismert, amit kora tudott; jártas volt a bel- és a külföldi irodalomban, imádta Tassot és az olasz nyelvet, szerette a költészetet és elragad-

ta a bölcsészek éles elméjüségé. Egyetlen leányát, a bölcsész egyik barátjával, Descartes tanaira oktatja. Tapsolt Boileau-nak, amidőn Pascalt szellemi fölénnyel megvédi egy támadó jézsuita pap ellen. Nem fáradt bele lelkére kötni leányának, a chère comtesse-nek Corneillet és Pascalt, a francia és olasz költőket, a festészetet, Lully és Quinault zenéjét. Életnézetének korlátait társadalmi helyzete szabta meg. Csak a királyi udvart és az abban élő nemesség életét tartotta emberhez méltónak. Mintha kissé megvetette volna a szegény népet. Egyik levelében hálát ad nagyon szeretett Istenének, hogy vannak lények, akik napi husz sou-ért a nyaktörő és mégis szükséges munkákat elvégzik, amelyeket ő napi százezer frankért sem vállalna. E társaságban az elmélkedés hajlama s a dolgok ismerete, amint már említettem, bizonyos kritikát termelt ki, melynek azonban megvolt a helyzet által megszabott korlátja. Megmegtorpant, visszariadt saját bátorságától, bizonyos örvényt látott maga előtt és különben is a saját érdeke volt a fontos, a király pedig oly közel. Ezért, ha félénken új formákat is keresnek, de csak tapogatódzva, öntudatlanul, egész bizonyosan nem gondolván forradalomra (ám mégis az eljövendő szellem útját egyengetve, alapozva). Elégedetlenségük nyilvánvaló, de meglátásuk még bizonytalan. Kritizálnak kifejezett ideál, pozitív célkitűzés nélkül; negatívumokban mozognak, hódolatuk még a múlté és a jelené. Csak a társadalom egén süto napot látták, a lábuk alatt lévő talaj bizonytalanságára nem is gondoltak, lehetetlennek vélték, hogy az a nemesség hozzájárulása nélkül megmozduljon.

Ezekben a körökben volt otthon Sevigéné asszony. Kereste az élet kellemességeit, annak nemesebb értelmében. Érdekelte minden új, ami szép, ami előkelő, ami fényes; az irodalom, a művészet, a tudomány, a szép külső, jó társaságban a jó ebéd, a főuri ünnepélyek, a finom társalgás, a jó modor. Minden társaságnak központja volt; elárasztották meghívókkal. Minderről leveleiben meleg közvetlenséggel s egy kis büszkeséggel emlékszik meg, sorait teleszövéni mindig elmés, sokszor érzelmes és sokszor mély gondolataival. Jelentősége leveleiben van, más irodalmi mű nem maradt utána. Még szerencsés időben halt meg, 1696-ban a főnemességen végigsöprő első élesebb szellőnek fuvallata, Bayle kritikai szótárának megjelenése előtt.

Leveleinek majdnem mindegyike egy-egy kis remek, sok bennük a megragadó líra és a gyakran drámai magaslatokra emelkedő folyamatos elbeszélőképeség. Levelei világosak, gyakorlatiak és sokszor bámulatba ejtők tisztánlátásukkal. Sok tekintetben forrásmunkái a korabeli francia történelemnek.

Ebben a korban még nem voltak mai értelemben vett hírlapok. Szellemességükről és jólétesültségükről ismert egyének levelei helyettesítették azokat. A legintimebb vonatkozásuaktól eltekintve, közkézen forogtak, a szórakoztatás és hírközlés céljait szolgálták. Sevigéné asszony természetesnek találja, hogy érdeklődnek levelei után és kéri is leányát, akihez azok legnagyobb részét intézte, hogy közölje azokat minden társaságbeli érdeklődővel. Büsz-

keséggel töltötte el, hogy a királyné és Conti hercegnő milyen pompásnak találják leányának hozzáintézett leveleit.

Bálványozta leányát, a csodaszép (la plus jolie fille de France), gögös, kissé szivtelen, ennyi szeretetet nem érdemlő Grignan grófnőt; nem győz eleget bókolni a maga chére comtessének s ezer változatban leírni anyai szeretetének mélységeit és hatalmát. Szugesztív erővel hangsúlyozza, hogy mennyire viszonszereti őt leánya, mintha figyelmeztetné, hogy több szeretetre van joga. Fájdalmas kifogásait is szeretetbe foglalja, az ő okos és művelt leánya csodálatába.

Leveleit telehintette történeti és udvari események elbeszélésével, könnyű anekdótákkal és komoly reflexiókkal. Stílusa többször válik érdekessé, szófukar krónikává. Ez az ő kritikája, ez az ő elítélése. Milyen büszkévé, áradozóvá s csillogóvá válik ott, ahol a szíve és esze helyesel. Milyen büszke, amidőn elbeszéli a haldokló trónörökösnének bucsuját, aki pár perccel halála előtt bocsánatot kér a királyi pártól, ha nem lett volna velük szemben elég udvarias. A királyi pár mélyen meghajol a haldokló előtt és átöleli. Még két-három perc és a trónörökösné megszűnt élni. Mennyire bámulja az udvari élet ilyen érintkezési formáinak tökéletes csiszoltságát s milyen büszke az ő franciáira és magára.

A király szeret vele irodalomról és művészetről elbeszélgetni. Sevigéné asszony nem rokonszenvez Racinevel, a király kedvencével, aminek sokszor és nyíltan kifejezést ad. Ideálja a férfias, erős, küzdő Corneille. Szerinte Racine a maga korának írt, Corneille minden jövődő kornak, az emberiségnek. Nem szerette a kávé és azzal vigasztalja magát, hogy a kávé és Racine divatja is el fog mulni.

Ha itt-ott nagyon büszke is az udvar és a főnemesség csillogó dolgaire, csak annak adózik, aminek valamennyien adózunk: környezetének, amelyben nevelkedett és amelyben élt. A külső mez, a forma: környezetéé, de a lényeg: nyíltsága, okossága és bátorsága: az övé.

Többbizben állást foglal a mindenható királlyal és mindenható minisztereivel szemben. Csodás bátorsággal fogja pártját Fouquet-nek, az udvar addigi bálványának, kit a király halálra akart ítéltetni és kinek legfőbb bűne az volt, hogy polgár ember létére közeledni merésztelt a király szeretőjéhez, Montespan asszonyhoz. Minden haragja a reimsi püspöké, aki fogatával elgázolt egy menekülni akaró parasztot, a végrehajtóé, aki tiz sou adóhátralék miatt elárve-rezteti a munkás egyetlen ágát és evőcsészéjét, a királyé, aki miatt öngyilkos lesz Vatel, a híres szakács, mert nem volt elég ten-geri hal a királyi asztalon. Halk szemrehányást tesz emiatt, hogy a királyi látogatások tulságosan sokba kerülnek a nemeseknek. Bátor és komoly kritikusa a bretagnei nép kiszípolyzásának. Vele-jének, Grignan grófnak, Provance kormányzójának okos és átgondolt tanácsot ad arra nézve, hogy nagyobb súlyt helyezzen tartománya jóllétére, mint a királyi kormány követeléseinek teljesítésére. Min-den szánalma a király nővéréé, a Mademoiselléé, aki halálosan sze-

relmes Lauzun grófba, a rangján aluli nemesbe és akit a király eltölt ettől a házasságtól. Tapsol Turenneknek, aki kijelenti, hogyha nem is volna hadvezér, udvaronc mégse lenne. Mennyi gunyt és lenézést halmaz az udvar nagy kérdésére, a híres taburet-ügyre, arra a jogra, hogy milyen rangú nemes ülhet le a királynő jelenlétében taburetre; s mennyire gunyolja ezért a fiatal, nagyon szép Ventadur hercegnőt, aki e jogért eladta fiatalságát és szépségét egy zsémbes, oktondi, öreg férjnek.

(Ezt a francia udvart évtizedeken át izgató, nagy kérdést hasznalta fel Buckle komoly könyvében, annak bizonyítására, hogy a francia társadalom alsóbbrendű az angolnál.)

Sevigné asszony mindezt bájjal és könnyedséggel írja le. Itt-ott azzal a ridegséggel és szárazsággal, ami az ő kritikájának a megnyilatkozása, — amire fent is utaltam — de sohasem sértően s ritkán gunyosan. A tompított fény, amellyel legbensőbb gondolatainak ható erejét halványítja, a ríktó színek kerülése, azon társaság jellemvonása, melyen kívül nem képzelhette el életét. De valahogyan túlnőtt az udvaron, túl környezeten, valahogyan megérintették a néplélek mélyén dolgozó erők, az elnyomott és harcoló új szellem. A tökéletes udvari dámában ott rejtőzik a bátor lélek, a nagyon bölcs asszony. Megtestesítője volt a francia eszritnek, stílusa maga a világosság s mintaképe a kristálytisztaság, szuverén gondolatfűzésnek. Gondolatai sokszor mélyek, tanácsai gyakorlati. Sevigné asszony klasszikusa a XVII. századnak.

Nem áll kívül századán, de látja hibáit is. Nem dühörog benne a forradalom szelleme, de hajszálgyökerekből sarjadanak ki, a növényvilág óriásai és görösövi apróságok terebélyesednek lombkoronává. Jellemző, hogy minél közelebb jut a francia történelem a forradalomhoz, Sevigné asszony levelei, annál több kiadást érnek el. Egy ismertetője mondta róla, hogy legtökéletesebb szelleme volt a dolgok lényegének megismerésére és megítélésére.

Midőn a francia forradalom okairól írnak mélyen szántó gondolatokban és kötetekben egyaránt gazdag műveket, nem veszik kellő figyelembe az okok okait, az eredőket, a hajszálereket, azokat a névtelen hősöket, akikben elsőül jelentkezett a mával szembeni elégedetlenség és a jobb jövőnek öntudatos megkívánása; azokat akikben a jobb jövő vágya akaratba borult és akik vágyukat és akaratukat tovább plántálták, hogy azután számban szaporodva, erőben félelmetessé válva, meghozzák azt, amit XV. Lajos előre látott, a delugert, a vízőzont, a francia történelem legimponálóbb eseményét, a forradalmat.

Sevigné asszonyt azon szabadabb szellemek közé sorozom, akikből megindult ez a folyamat és látszat-ellenére is odaállítom, ahová tartozik: az ancien regime, öntudatlan sirásói közé.

Stern Lázár

Magas, mély . . .

(Befejezés)

Ma már jól tudjuk, hogy a legegyszerűbb testi munka sem kizárólag az izmok erőpróbája, hanem mindegyikben igen fontos rész jut az idegeknek. Minden magasra emelés vagy emelkedés idegközpontunkban feszültséget idéz elő és ez a feszültség annál nagyobb, minél nehezebb a munka. Ebből a szempontból az a magas, aminek elérésére mélyen kell erő — és élettartalékunkba markolnunk. Belső feszültségünket természetesen nemcsak testünk fizikai munkája fokozza, hanem a szellemi torna is, a bonyolultnál bonyolultabb ismereti, gyakorlati és erkölcsi kérdések tisztázása is. Mindez a testi magasra emelkedés belső fiziológiai feszültség érzésével és képzeletével jár. Innen a »magas« szónak tekintélye, presztízse, mélyet az előbbieken fejtegettem.

Ebben a tekintetben, miként ezt szintén példáztam, osztózik a mély is. Hiszen Goethe szerint is magasba emelkedni és mélyre szállni ugyanaz. Azért a mélység eszméjének a magassáéhoz viszonyítva mégis van egy kedvezőtlenebb árnyalata. A fizikai világban szívesebben emelkedünk magasra, mint szállunk a mélybe; hiszen fejük felett szabad, éltető levegő van; az igen magas, légritka rétegről csak kevés embernek van fogalma vagy tapasztalata; Ellenben mély szakadékokba, tárnákba szállva vagy a tenger vizébe bukva igen hamar szorongatja keblünket a sűrű levegő vagy a fojtó víz, a sötétség és esetleg a tikkasztó meleg. Innen van, hogy a magasság általában vonz, a mélység nyugtalanít. Bár mindkettő szédít. A költő nem hiába énekelte: Magas elmék, mélyebb szívek, Jaj tinéktek a földön.

Szellemi, erkölcsi téren az emelkedés élvezeti elemét is jól, sőt nagyon jól észrevesszük az áldozati elem mellett. Milyen pompás is egy magas hegycsúcsról vagy repülőgépről körülnézni vagy a legtöbb embertárs hatalmi, támadási köréből kiszabadulni. Ellenben mélyre szállva mindinkább csak azt látjuk, amiért fáradunk, a többi világ nem alattunk, hanem fölöttünk van, a rosszakarat igen könnyen rajtunk üthet. Ezért áll a mélyre szállás képzetében az áldozati elem előtérben.

Magas színvonalu emberek, szellemi kiválóságok, művészek, költők társasága kellemes az átlagos embernek, mert gondolkozásuk, szemléletük átvétele lehetővé teszi, hogy az ő szárnyaikon, aránylag kevés fáradsággal bizonyos szellemi magaslatra emelkedhessék. De ugyanígy kellemes a másoknál talán szellemileg nem is kiválóbb, éppen csak jobb kedvű emberek társasága is. Ezek is, bár más értelemben, magasabbra vihetik fel a közönségesen nyomott hangulatu embert. Igaz, hogy nemcsak a szellemi vagy kedélybeli kiválóság hat emelően a közönséges lélekre, hanem a puszta erő, ügyesség, mozgékony-ság, aminő a cirkuszi tornászoké, a megszokottnál valamivel többoldalu érdeklődés, sőt a csak olcsó üvegpát módjára csillogó elménckedés is. Mert mindez élénkebb életritmust jelent és szugerral.

A keresztény tulvilág — képzetekben a magasság boldog és

jótevő szellemeit, az angyalokat: bájos gyermekek, kisdedek — a mélység fogcsikorgatva rontó démonai pedig nagyon is erősen kialakult, mint egy ezer élettől végigszántott felnőttek alakjában ábrázolják. Mindkét fajta szellem a miénknél hatályosabb tevékenység képzeletét költi fel bennünk; a gyermek angyaloké busás jutalmu, boldogító, a tulon tul felnőtt ördögöké pedig a gyötrő, morzsoló fáradozását.

Ha már ujra a vallási képzeteknél tartunk: ezeknek egyik legkevésbé kíváncsatos kifejezési módja, a káromkodás is világosságot vet magasság — és mélység — eszméléseinkre. Káromkodni az szokott, akit valamely kellemetlen élmény a haragos feszültség állapotába hozott, azt merném mondani: emelt. Ebben az állapotában azután elhadarja azokat a képzeteket, melyek máskor: pusztá emlitésükkel, elgondolásukkal is: tágabb idegterületeit hozzák rezgésbe és feszültségbe. Azt mondják: gyermekkorában mindenki lángész, viszont a lángeszek bizonyos tekintetben mind gyermekeknek maradt emberek. Ez annyiban igaz, hogy a lángeszek általában vagy egy bizonyos irányban gyakorolt fölényének forrása nem más, mint a képesség, a testi erő és szellemi készség teljes kialakulása után is olyan feszültségi fok fenntartására, annyi idegterület készenléte, aminők csak a kialakuló gyermek képes elviselni. Hiszen a száanalomra méltó, éppen nem vonzó elmebeteg nagy részének is állandóan tulmagas az idegfeszültsége. Az ő képzeleteik, gondolataik kialakításában is tevékenykednek olyan eszmélési területek, melyek rendes állapotú felnőtt embereknél a tétlenség homályában szoktak maradni. Örült — vagy lángész — szent: ez a kérdés nem egy embertársunknál merült fel; tudjuk, hogy az örültek keleten a szentség glóriája, a jövőbelátás képességének hirneve övezi. Ám a tulizgult elmebetegek állandóan mértékfölkötti idegfeszültségüket nem viselik el úgy, hogy emellett a rendes emberi életet is eszméljék, abból részüket kivegyék s nagyot alkossanak. Itt van a sokat keresett határvonal a lángész és az örült közt, melyen már annyi kiváló szellem táncolt és esett is át — sajnos, mindig csak a végleges örültségbe.

Magas, mély, alacsony — sekély bizonyára nem az egyedüli hely — és alakhatározó melléknevek, melyeket az ember szellemi, erkölcsi adottságainak megjelölésére használ és ezek tekintélyével ruház fel. Hogy messzebbre ne menjünk: mély tudáson kívül van széles tudás; ezzel szemben szűk ismeretkör is. A magasra felcsapongó jókedvet a magyar kedélyesebb szóval szélesnek mondja. A magas becsben állót nagyon sokra is becsüljük, a lenéztett annál kevesebbre. A szeretet és ennek kifejezése, valakinek üdvözlése, fogadtatása, ünneplése, bucsuztatása meleg — szomorú eset, ha nem ez, hanem hüvös, ami különben csakis a szeretet hiányánál szokott bekövetkezni. De viszont a gyűlölet éppenugy, sőt gyakrabban izzó, mint a szeretet; a szerelem végre forró, majd lángoló lesz. Mind-ezek a kifejezések más uton, de ugyanazt fejezik ki, amit a magas és a mély: az illető tény megvalósításánál, sőt már elgondolásánál is nagy belső erőlkijetést, feszültséget.

Kopernikus csillagászati rendszere végleg megcáfolta a magas és a mély régi fizikai fogalmait. De nem élettani, idegműködéstani jelentőségüket és a szellemi erkölcsi jelenségek jellemzésére való átvitelüket. Az ember tovább is jól teszi, ha minden irányban magasra tör, amint ebben ellankad, már közeledik is hanyatlása, vége. A földfelülettől a világűr irányában távozásnak, a stratoszféra, sőt más csillagvilágok felkeresésének, birtokbavételének eszméje is kitűnő szimboluma az eredeti életfeltételekhez való anyagi, szellemi, erkölcsi megkötöttségtől való szabadulásnak. Legalább is ma több eredménnyel kecsegtet, mint a föld mélye, tüzes magja felé leendő hatolás. Tehát:

Excelsior — az ember mozgási szabadságában, erőinek, képességeinek kifejlesztésében s újabb eszközökkel erőforrásokkal való megtoldásában.

Excelsior — a világ áttekintésében s mindennek felismerésében, ami kívülünk, de annak is ami bennünk van.

Excelsior — az ember kiemelkedésében minden kicsinyes önzés, verseny és gyűlölködés, féltékenység rabláncából!

Farkas Geiza.

Spinoza elszakadása a zsidóságtól

Folyóiratunk áprilisi számában Stern Lázár Spinoza tanulmányát közöltük. Spinoza életével és bölcséletével ugyan csak behatóan foglalkozik Nagy Lajos református lelkész, vajdasági író, Nagy Lajos most fejezte be Spinozáról szóló tanulmányát, amely Debrecenben, a Csikesz Sándor egyetemi tanár által szerkesztett „Theológiai Tanulmányok” sorozatban jelenik meg. Munkájából bemutatónál közöljük e fejezetet.

Spinozát utolérte a gondolkozó lelkek végzete. Épen abban kezdett kételkedni, amiben tudását tökéletesíteni akarta: a talmudista-rabbinisztikus tudományban. Ehhez a kételyhez nem csupán filozófiai, természettudományi, történelmi tanulmányai vezették el, megtalálta annak a csiráját már a középkori zsidó írásmagyarázóknál és vallásbölcsészeknél is. Az általa nagyrabecsült Aben Ezra¹⁾ kétségbe vonta, hogy a pentateuchot Mózes írta. Gersonides²⁾ a kronológiai adatok egybevetésével a Birák-könyvének az inspirációját tartotta lehetetlennek. A kétely magva már ekkor befészkelődött Spinoza lelkébe. Előbb még küzdött ellene, később önmaga növelte. Del Medigo József³⁾ eretnek tanai s da Costa Uriel⁴⁾ tragikus

1) Aben Ezra (Abraham ibn Ezra, megh. 1167) spanyol-zsidó tudós. Mózes öt könyvéhez magyarázatot írt. Korának legnagyobb biblia-tudósa volt.

2) Gersonides (Levi ben Gerzon, 1238—1340) Maimonides leg-kiválóbb követője. Filozófiai irányban magyarázta a bibliát.

3) Del Medigo József zsidó származású orvos, teológus, filozófus, csillagász, matematikus, fizikus, egy személyben. Vándorlása közben 1628-ban Ámsterdamban vetődött. A kabbalát egyenesen öröklétségné nevezte. Tagadja a semmiből való teremtetést, a bibliai csodákat természetes okokból igyekszik magyarázni. Tanai sokáig éltek az amsterdami zsidók között és hatással voltak Spinozára is.

4) A spanyolországi Da Costa Uriel zsidó szülőkől származott keresztény hitben nevelkedett, de Oportóból (Portugália) Ámsterdamban menekült és itt újból zsidóvá lett. A rabbinisztikus zsidósághoz azonban nem találta meg őseinek a vallását, amelyet ő ideálisan képzelt el. Eretnek nézetei miatt az amsterdami zsidó hitközség kiátkozta. 15 év múlva visszavonta tanait s újból visszatért a zsidósághoz. Rövid idő múlva másodszor is kiátkozták. Hét év múlva ismét arra kérte a gyülekezet fejeit, hogy fogadják vissza. A visszafogadtatásnak azonban nagy ára volt. Nyilvánosan meg kellett tagadnia eddigi eretnek nézeteit, azután el kellett szenvednie harminckilenc korbácsütést, majd le kellett feküdnie a templomajtóban és az egész gyülekezet az ő véres hátán keresztül lépett a zsinagógába. E jelenetnek a nyolc éves Spinoza (1640) szemtanúja volt. Da Costa meghasonlott lelke nem sokáig tudta elviselni a szégyent és a keserűséget. Egy fél év múlva öngyilkos kézzel vetett véget zaklatott életének. Gutzkov német költő szindarabot írt róla.

sorsa szintén mély befolyást gyakorolt rá és még inkább serkentette, hogy a hit dolgaiban teljes bizonyosságot szerezzen magának. A szomszédos kutatásnak negatív eredménye lett. Minél tovább kereste a bizonyosságot, annál nagyobb lett a kétsége, míg végre vallásának tételeit illetőleg teljes hihetlenségbe jutott. Lassanként kezdett elszakadni a zsidóságtól és a zsidóktól. Barátait a keresztyének közt kereste, a zsinagóga helyett a mennoniták⁵⁾ és a kollégiánsok⁶⁾ istentiszteleteit látogatta. Ezeknél ismerte meg a gyakorlati kereszténységet, itt látta hatni és működni a hívők lelkében Krisztus szellemét.

A keresztyénekkal való barátkozása és a zsidó törvények elhagyolása miatt sok kellemetlensége volt testvérével Rebekával és elhunyt testvérénél, Mirjámnak a férjével, Caceres Sámuellel. Hogy tőlük békében élhessen, 1656 elején kiköltözött az apai házból és van den Endennél vett lakást, akinek magániskolája vezetésében segédkezett. Mivel atyja és mostohaanyja már elhaltak, Spinoza ki akarta venni örökségét, testvére és sógora azonban erről hallani sem akartak. Spinoza törvényszék elé vitte a dolgot, s mikor ez megítélte neki az őt megillető részt az apai örökségből, Spinoza lemondott az osztzkodásnál ráeső harmadrésről, csupán egy ágyat vitt el magával. De megmutatta, hogy szereti az igazságot s hogy emellett nagylelkű is.

Spinozának a zsidó teológiával való meg hasonlítása nem maradt titokban titkosorsai előtt. Hiszen a zsinagógában is olyan ritkán látták. Mikor 1655-ben egy alkalommal két barátjával az angyalokról, Isten tulajdonságairól és a lélek halhatatlanságáról beszélgetett, Spinozának nem az volt a véleménye, amit az iskolában tanult, hanem ami lelkében, filozófiai tanulmányaiból leszűrődött. A két barát publikálta Spinoza nyilatkozatát, mire összeült a hitközség tanácsa, Spinozát maga elé idézte és felelősségre vonta. Spinoza nem tagadta kijelentéseit, sőt azok védelmére kelt. Ekkor a tanács ezer

5) A mennoniták felekezetét Menno Simon alapította a 16. század első felében. Papjaik nem voltak, hivatalt nem viseltek, fegyvert nem fogtak, kegyességre és jócselekedetekre fektették a fősúlyt. Isten országát akarták a földön megvalósítani. Egyházuk Hollandiában ma is fennáll. Rembrandt is hozzájuk tartozott. Nincs kizárva, hogy Németalföld XVII. századbéli aranykorának két legnagyobb szelleme: Rembrandt és Spinoza a mennoniták istentiszteletein találkozott és megismerkedett egymással. Egyébként is Rembrandt 1640–1656-ig Spinozáéktól nem messze, Joodenbreestraaton lakott.

6) A kollégiánsok felekezetét a 16. század első felében alapították Hollandiában van der Kodde testvérek. Papjaik, templomaik nem voltak, gyűléseiket (Kollegien) magánházaknál tartották, ahol a laikusok egymásnak magyarázták a bibliát. Székhelyük a Leiden melletti Rijnsburg falu volt, innen rijnsburgiaknak is nevezték őket. Békességes életre és a biblia helyes megértésére törekedtek. Egyetlen dogmájuk volt, hogy Jézus Krisztus a világ megváltója. Mindenkit maguk közé fogadtak, aki ezt hitte.

forintnyi évjáradékot ígért neki, ha mások előtt vallásos nézeteiről hallgatni fog, ha eljár a zsinagógába és a zsidó törvényeket legalább külsőleg nem sérti meg. Spinoza az ajánlatot úgy a tanácshoz, mint önmagához méltatlannak tartotta és nem fogadta el. Az egész ghetto felháborodva beszélt Spinozáról. Egy este valamelyik felbőszült hitsorsosa merényletet is intézett ellene, de törével csak jelentéktelen sebet ejtett Spinoza mellén, aki véres kabátját eltette emlékül.⁷⁾

Mikor nyilvánvaló lett, hogy Spinozát sem az ígéretek, sem a fenyegetések nem térítik el a megkezdett életiránytól, a rabbik kollégiuma maga elé idézte. Részint a tanvallomásokból, részint Spinoza beismeréseiből megállapították, hogy Spinoza már nemcsak a tanban, hanem a gyakorlati életben is elszakadt a zsidóságtól. Nemcsak, hogy eretnek nézetei vannak a hit dolgairól, hanem a mindennapi életet szabályozó zsidó törvényeket sem tartja be. Morteira, a rabbi-kollégium elnöke megpróbálta az egykor szép reményekre jogosító tanítványt a zsidósághoz visszatéríteni. De Spinozát sem arra nem lehetett rávenni, hogy nézeteitől elálljon, amelyeket igazaknak tartott, sem arra, hogy olyan ételszabályokat kövessen, amelyeknek céltalan és hamis voltáról meg volt győződve. A kollégium Spinozát a kis átokkal sujtotta és harminc napi határidőt szabott neki, hogy ezalatt nézeteit változtassa meg és életmódjában is térjen vissza a hithű zsidósághoz. Amint előre látható volt, Spinoza ismét hajthatatlan maradt. Ujabb kihallgatásnak vetették alá, tanukat idéztek meg és újból megkísérlették, hogy Spinozát tanainak és életmódjának a megváltoztatására bírják. Mikor minden hiábavaló volt, a tanács hívására a zsinagógába összejött az egész gyülekezet és fekete viaszgyertyák lobogása, kürtök harsogása, dudák bömbölése mellett 1656 július 27-én kimondották Spinozára a nagy átkot⁸⁾, amely kitisztotta őt a zsidóság kebeléből, sőt átokkal sujtott minden zsidót, aki Spinozát valaha bármivel is segitené vagy neki csak egy korty vizet is adna. Egy család életében elképzelni is alig lehet nagyobb lelki tragédiát, mint mikor a harmadik generáció meggyőződésből elhagyja azt a hitet, amelyért az ősök még készek voltak hazát, vagyont, életet áldozni. Ezenfelül Morteira kivitte az amsterdami városi tanácsnál, hogy még a városból is kiutasították. És Spinoza igazán csodálatra méltó lelki erővel el tudta hagyni rokonait, a népét, amelyből sarjadt, a várost, amelyben született és felnevelkedett, mindent és mindenkit, aki megakartá gátolni abban,

7) Bayle és Colerus beszélik el a merényletet. Meinsma és Freudenthal valószínűtlennek tartják. Lewes, Fischer K., Meberwegg nem tartják lehetetlennek. A fanatizmus más merényleteket is követett már el. Ha az alapos Bayle és a jóhiszemű Colerus állítják, nincs okunk kételkedni benne. Hogy a zsinagóga bérelte volna fel a merénylet, azt senki se állítja.

8) A kiátkozást részletesen leírja Lewes, Fil. Történet II. kötet 426—31 lap. Lewes az átoknak egy hosszabb formuláját közli egy XVIII. századbéli angol munka nyomán.

hogy szabadon kutassa és kövesse az igazságot. Az ember önkénytelenül is Jézusra gondol, aki szintén elhagyta családját és azokat nevelte testvéreinek, akik a mennyei Atya akaratát cselekszik⁹⁾.

Az amsterdami tanács száműzetése csak néhány hónapra szólt, amíg a zsidó hitközség kiátkozástól felizgult kedélye lecsillapodik. Spinoza ezt az időt az Amsterdamtól néhány kilométerre eső Onderkerkben egy barátjánál töltötte. Itt elsősorban is egy spanyol nyelvű védíratot készített, amelyet a kiátkozás tényére való feleletképpen megküldött az amsterdami zsidó tanácsnak, amelyben egyrészt cáfolta az ellene vádaskodó tanuk vallomásait, másrészt kimutatta, hogy a kritikának és a szabadgondolatnak azt az eretnokséget, amely miatt őt kiátkozták, mások is elkövették már, mint pl. Maimonides, Aben Ezra, Garzonides, sőt az se bűn, ha cselekedeteiben eltért a zsidó törvényektől, mert azok nem isteni kijelentések, hanem kicsinyes és gyarló emberi találmányok. A védíratra a zsidók közül senki sem válaszolt, Spinoza azonban felhasználta azt később a *Tractatus theologicopoliticus*ban.

Onderkerkből rövid idő múlva visszatért Amsterdamba. Ekkortájt kezdte nevének Baruch d'Espinoza alakja helyett a Benedictus de Spinoza-t használni. Hogy cvvel is a zsidóságtól való elszakadását akarta-e dokumentálni, vagy csak az akkori tudósvilág szokása szerint latinra fordította a nevét (Baruch-Benedictus-Áldott), biztosan nem lehet tudni. Mivel az atyai örökségről, amelyhez a viszálykodás mérge tapadt, lemondott s aminek készült: rabbi a kiátkozás után többé nem lehetett s mivel mint zsidó, közhivatalt nem viselhetett, olyan mesterség után nézett tehát, amellyel életét ha szerény viszonyok között is, fenntarthatja és amely mellett tudományos működését folytathatja. A matematikában és a fizikában már teljesen otthonos volt, ennél fogva üveglencsék csiszolására adta magát és ebben a mesterségben később országos hírnevet szerzett. E foglalkozás azonban az üvegpör belélegzésével jár és ránézve, aki korán elhunyt édesanyjától a tüdővészre való hajlamosságot örökölte, végzetessé vált és egyik okozója lett korai halálának. Az üvegköszörülésen kívül nagy ügyességre tett szert a rajzolásban is. Egyik életírójának, Colerus hágai lutheránus papnak egy egész füzet volt birtokában, amely Spinozának barátairól szénnel vagy tollal készített találó arcképeit tartalmazta; sőt volt köztük egy nagyon sikerült önarckép is. Sajnos a füzet elveszett.

Amsterdamban Spinoza körül zárt társaság csoportosult, amelynek tagjai Spinoza vezetése alatt, de külön-külön is filozófiai kérdésekkel foglalkoztak, ehhez a körhöz tartoztak: de Vries Simon, Jelles Jarig, Balling Péter kereskedők, Rienwerts János könyvkiadó és nyomdász, Meyer Lajos, Kerckring Detre orvosok¹⁰⁾.

9) Máté ev. XII. 50.

10) de Vries Simon (1633—1667) gazdag amsterdami kereskedő, kollégáns, Spinozának egyik legbuzgóbb híve, — Jelles Jarig amsterdami kereskedő az igazság utáni vágytól ösztönözötten csatlakozott Spinoza köréhez. Irt egy „Hitvallást“, amelyben a biblia szavainak filozófiai

Ezek a barátok képezték a kapcsolatot a külvilág és Spinoza között. Ők hozták neki politikai híreket, közölték vele a megjelent új könyvek címeit. E derék és tudományszomjas férfiak társaságában melegegett fel Spinoza szíve, amelytől elszakadtak a testi rokonok s mely nélkülözte a hitves és a gyermekek szeretetét. Németalföldnek e korbeli magas kulturáját semmi sem mutathatná fényesebben, mint az a körülmény, hogy kereskedők és iparosok filozófiáért rajongtak és barátai voltak hazájuk legnagyobb bölcseleijének.

Nagy Lajos

értelmet kölcsönöz és azt igyekszik bizonyítani, hogy Descartes filozófiája nem ellenkezik a keresztyénséggel. — Balling Péter kereskedelmi utazó, mennonita, Hollandra fordította 1664-ben Spinozának „Descartes-i filozófia főelvei” c. munkáját, maga is írt bölcseleti munkát: „A csillár fénye” (*Het Licht op den Kandelaar*) címen. — Rieuwertsz János könyves boltja találkozó helye volt az amsterdami szabadgondolkodóknak. Kollegiáns volt. Kiadta Spinoza, Balling és Jelles munkáit. Különösen Spinoza iránt viseltetett nagy tisztelettel és ezt a tiszteletet örökségül hagyta hasonlónevű fiára is. — Meyer Lajos (1630—1681) orvos, író, filozofus. Spinozával való barátsága több ízben megszakadt, de azért nem kisebb tisztelője volt Spinozának, mint Descartesnak. — Kerckring Detre Hamburgból származott Amsterdamba, ahol két éven át van den Enden iskolájában Spinoza tanulótársa volt.

Ember és szerep

18.

A kertben, ahol ezt a fejezetet írom, két sor friss-ültetés jegenye van: az egyik sor fáin már szépecske a levél, teledezve izegnek-villognak az eső utáni nedves fényben, a másikon éppen csak a gallynak vége leveledzik; némelyik olyan, mint a földbefurt vesszőseprű. Pedig a szebbik sort ültettük később; a különbség oka, hogy a két ültetés közt tanultunk valamit, második ízben vissza vágtuk a fák gyökerét; attól hajt mohóbban gyökér, gally, levél. A fiatal fákban úgy látszik ugyanaz az ösztön dolgozik, mint a fiatal lelkekben; a csonkítás csak a kitelés vágyát lobbantja fel bennük; a seb a regenerálódó hajlamot. Visszametszenek bennünket s a megmaradt rész annál mohóbb osztódással, burjánzással felel a támadó kérésre; veszélyben kapaszkodó szerveink s most már minden erőnkkel kapaszkodunk. Egy nagy csapás, mint a gyökerek visszametszése, a létezés szenvedélyét váltja ki, visszatérünk legjobb erőink hűségére, az élet, mely békés tenyészéssé készült szontyolódni, felágaskodik s bizonyosságot tesz maga mellett.

Amikor két ajtónyira a rácsos fehérágytól, melyben kislányom kék, cserepes szája halformára gömbölyödve szedte a levegőt, Kisfaludy verseire vetettem magam, a fakó sorok közt egy megjegyzésre méltó kor-jelet keresve, úgy éreztem, hogy ettől a perctől minden esetleges, hiu, kicsinyes elmúlt tőlem; mint egy szerzetes csak Istenemnek fogok élni, életem egyetlen helyfelmutatás lesz, egyetlen mű. A halállal szembekerült életösztön, hogy megrázkódtatás után megint hatalmába kerithessen bennünket, alakoskodni kénytelen, elnémitja alacsonyabb igényeit, melyekért az utolsó napok élményei után szügyenkeznünk kellene; legnemesebb hajlaimainkba veszi be magát s követelése fenségével iparkodik a halál utáni csendet felülmulni. Mintha egy mithológiai fürdőből keltem volna ki, mely a lélek kis tunyaságait lemosva, megkönnyebbülten küldi hivatása felé; nem maradt számomra más irány, csak a fölfele s más lépcső, csak a munka; ezen akartam minél előbb, minél gyorsabban felkapaszkodni, ha mindjárt a Kisfaludy Sándor unalmas verseiben botlottam is rá az első lépcsőfokra.

Mikor egy-két hét magányos munka után, melyben ez a visszametszés utáni lombszöktető kedv csak erősödött, megint vissza kellett térnem az írók közé, meghökkentő volt a változás. Mintha nem is én változtam volna meg, hanem ők: a megszakítatlan mindennap, melyben éltek, rájuk maszatolta olaját, az egész kör hihetetlenül kicsi volt, egy akvárium, ahol a keresztbe-kasba uszkáló halak folyton egymásba verődnek, az állott nyári vízben a gyengébbek féloldalt fordultak s a dicsőség morzsácskáit mohó falkák veszik körül. Ez volt az a kör, melybe kitüntetés bejutni? Itt éreztem én jól magam?

Már a gyerek betegsége alatt is behoztak hozzám néhány új-
áglapot, amelyen mint új Baumgartenest böködtek. A sajtónak,

amely pökhendiségében az irodalommal azonosítja magát, egy helyeslő szava sem volt olyan emberrel szemben, aki az ő közös piszkukban még nem hentergett meg; egyik délutáni lap, ahol pedig nagyon is hozzáértő ember a kritikus, azt írta, hogy idáig egyetlen írásom jelent meg, a Babits Mihályról szóló tanulmány, a Magyarországbán Dóczy célozgatott rám, még az Ojságba is bekerültem: »az idei Baumgartenesek közül tudomásunk szerint jövőre csak Németh László kapja meg a Baumgarten-díjat, rajta kívül még Nagy József, aki egyszer már kifejtette, hogy szép az, ami érdek nélkül tetszik, Piszlicsár Péter, akinek két novellája jött a mátészalkai kislapban... és így tovább. A szövegre nem emlékszem, de az értelme ez volt. A kórházba hozták be jóbarátok ezeket a papírdarabokat, de ott nem tudtam törődni velük. A gyerek halála után Kodolányi karmolt össze, de rá sem haragudtam meg, ő sértett szerző volt, aki egy régibb bírálatomat vélte visszafizetni. Annál sorsdöntőbb csömört váltott ki a Századunk nyílt levele: Levél egy Baumgarten díjához. A levelet álnév alatt Hatvany Lajos írta, aki nemrég tért vissza az emigrációból s férfiatlan védekezés után, hét évi börtönt kapott. Az ítélet súlyossága mellé állította rokonszenvünket; végre is Ady Endre barátja s a Nyugat egyik dajkája volt. Amikor néhány hónap után szabadlábra került, üzent nekem, Földessy Gyulával, hogy szeretne megismerni, a börtönben a Protestáns Szemlével traktálták őt, abban fedezte fel tíz arcképet; sosem olvasott olyan jó tanulmányokat olyan rossz írókról. Találkoztunk vagy hétszer; de nem tudtunk összebarátkozni. A nevetésében volt valami beteges düh, hisztériás bosszuszomj, amely most, hogy sérelmében minden önkritika alól felmentést kapott, éreztem, nem válogatná az eszközöket. Földessy célzott rá, hogy velem tervei vannak. Folyóíratot szeretett volna indíttatni, vagy csak arra szemelt ki, amire később más írókat használt, nem tudom. Bizonyos, hogy visszahuzódásom vérig sértette; mivel Babitsot gyűlölte, Nyugatbeli szereplésem és a friss Baumgarten-díj szinte odatölt az indulata elé. A Gellért Oszkárrol írt cikkemben meg is találta rá az ürügyet, hogy belém kössön. Az ürügy elég gyenge volt. A Gellért-tanulmány végén néhány sorban céloztam Gellért zsidó származására (ezt egy régibb tanulmányában Gyergyai is megtette), s azt hangsúlyoztam, hogy az idegen természet, ha remekművekkel ajándékoz meg, csak nyeresége lehet az ugynevezett nemzeti irodalomnak is. A megjegyzés annak a jobboldali közvéleménynek szólt, amely Babitsnak, Kosztolányinak, Tóth Árpádnak kezdett már megbocsátani, de sehogy sem fért az eszébe, hogy dicserhetem én Gellért Oszkárt, akinek a költészetében ők csak zsidó kényeskedést láttak. Ezt a cikket használta fel Hatvany arra, hogy a zsidó érzékenységet, melynek elég egyetlen proskribáló ujjmutatás, rámszabadítsa. Az eset szinte mulatságos volt. Rendkívüli szeretettel méltattam egy zsidó költőt, az értéket tettem meg a legnemesebb származásnak s erre egy író, aki miatt néhány éve filozemitanak kiáltottak ki, azzal vádol meg, hogy ki akarom lökni a zsidókat a magyar irodalomból. A cikk érvelésére nem tudok

mást mondani, minthogy rosszhiszemű volt. Hatvany szerint egy zsidó írón, aki nem tudja, sosem veszi észre, hogy zsidó; én sem vettem volna észre Gellértet, minthogy nem vehető észre Schnitzleren, hogy egészen az s Proustot, hogy félig. Ez természetesen ostobaság; ha valami, hát a zsidósága igazán kiült az írón, minél tehetségesebb, annál inkább. Az okos érv itt az: hogy ettől még lehet a magyar irodalom gazdagodása. A zsidóság tétele ebben a kérdésben azonban mindig az volt: azt, hogy valaki zsidó, ők egymást közt tudhatják, de ha más észre meri venni, az gaz zsidógyűlölő. Ezért tett szert a zsidóság fizetett cselédei közt, annyi rosszhiszemű barátira, akiknek az árulásán ma nehéz nem kárörvendezni és ezért nem tudta megkülönböztetni a becsületes együttélésre törekvőket a hecemeisterektől. Nem tudta? Hatvany nem is akarta. Hatvanynak az fájt hogy a Nyugatba, ahol idáig zsidó pincérek tálták a magyar irodalmat, a kritika nem zsidó kezekbe került. Valamikor ők döntötték el, kiből lehet magyar író s ők vették ki a hüségnyilatkozatot attól, akinek megengedték. Itt most írók jönnek, akik nem tesznek hüségnyilatkozatot s úgy látszik, ők akarnak engedélyeket osztani. De a mindenét, hát kié a nyavalyás magyar irodalom? A támadás hozzám volt címezve, aki mint Baumgarten-dijas zsidópénzt vágtam zsebre s szembeálltam a zsidó érdekekkel, de azonkívül, hogy fordított sárga foltot varrt rám, volt egy rejtettebb célja is, a Nyugatra akarta rázúdítani jórészt zsidó előfizetőit. A cikk vége Babitsra rugott ki; tőle tanultam a zsidó gyűlöletet, ő kezdte a forradalom után kitessekélni a zsidókat a magyar irodalomból s most, hogy Ignótus örökébe ült, ő sugalmazza az ilyesféle cikkeket is. Ugyanakkor másfelől néhány más ártatlannabb mérgű nyíl is repült Babits felé s a könyvtárszobája falát hiába bélelte ki az író Vergilius és Shakespeare műveivel, nem hogy megvédte volna ellenük a szerkesztőt, de elfogva előle a kilátást, csak növelte a veszélyt. Pósták futottak ide, Babits felesége, a lírai költőné, összeült Gellérttel, a lírai költővel: Válaszolni kell a támadásra! Követség szaladt Schöpflin Aladárhoz is: Aladárnak meg kell védenie Mihályt. S Aladár némi méltóságteljes vonakodással, meg is védte Babitsot a nyílt levél ellen, amelyet Hatvany hozzám intézett. A védelemben sok szó esett a viharról, amely után mindig kisüt a nap (már mint a Babitsé), de annál kevesebb a zsidóság érzékenységről, melyet Hatvany magánbosszura mozgósított. Schöpflin okosabb ember volt, mint én s hosszú pályáján megtanulta, hogyha a viharok el is ülnek, némelyiket nem tanácsos ingerelni; énrajtam azonban sok más jel közt mindmáig is rajtam maradt Hatvany jelzése s felsőgődi füszeresünk, aki eddig azt sem tudta, hogy író vagyok, egy-két hét sem telt bele, olyan tiszteletteljes borzalommal pillantott rám, mintha Orgoványon vagy a Britannia pincéjében tökéletesítettem volna magam a felekezeti gyűlöletben.

Most ismertem meg, milyen undorító, ingoványos talaj az irodalom. Akárhogy hibáztam más kérdésekben, ebben a kérdésben nemcsak szándékom, de viselkedésem is kifogástalan volt: nem

hazudtam le az ordító valóságot, de a megbecsülést és megegyezést kerestem a valóság fölött. Csakhogy milyen reménytelen volt ez a nyitott humanizmus az ellenségek és barátok rosszhiszemű, valódiságot mimelő humanizmusa mellett! Ellenfelek vonultak fel, akik csak azt nézték, hol üthetnek be, — üzleti és hatalmi bosszúból, — a jóakarát fedetlen oldalába s barátok vettek körül (régi gazdák ellen indult zugolódok), akik nem mertek tiszta bort önteni a pohárba s kényelmetlenül húzódtak el poruljárt naivitásom mellől. Undorom nem csökkent attól, hogy magamat is hibásnak tudtam, hiszen a Baumgarten-díjat a »kategórikus imperativusz« ellenében fogadtam el. A helyzet csömöre magam ellen fordult, beszennyezettnek, korpaközékeveredettnek éreztem magam. Babits is követett el egy-két tapintatlanságot. Akkor jelent meg a Napkeletben Ady-tanulmányom, melyben egész szeliden, egyik állításával vitába szálltam. Legközelebbi találkozásunkkor ő olyasféle ingerültséggel intett le, mint a katolikus-vitában az ugyancsak Baumgartenes Gyergyai Albertet nemrég. Lehet, hogy ez az ingerültség érveimnek szólt s nem a vitázni merő díjazottnak, de én úgy mentem el a tanácskozásról, mint megdorgált cseléd. A haláleset kiugrasztott a mindennapok vonzásából, a Hold felé akartam vágatni, »mint minden jó vitéz tele-Holdnak« s ebben a szennyes Baumgarten-hajszában, melyet végül is az én kis belső-árulásom idézett fel, visszanyúltam az irodalmi élet s legmocskosabb pocsolájában buktatott meg. Munkám elapadt, az undor lehuzott. Nincs annyi pénze a világnak, amely ezt az állapotot megérte volna. Akárhogy is, szabadulni akartam a pénztől, elásni, eldobni, elajándékozni, csak hozzám ne ragadjon a mocska. Csakhogy nem volt olyan könnyű megszabadulni tőle!

A feleségem, nagy meglepetésemre, egy szót sem vetett elene, amikor bejelentettem neki, hogy a díjat vissza akarom adni. Láttam, hogy fojtogat a pénz s túl sok éjszaka ébredtünk fel az egymás sirására, hogy az egyik szorongást a másikkal akarja keresztezni. Ha az előző nyáron volt köztünk ellentét, a halott gyerekek magával vitte. Az ő egészségétől a halál olyan távoli volt eddig, hogy most egész megzavarta. Fertőzöttnek képzelte magát, éjszaka a szívdobogásával küzdött, lüktető ereiből a halált várta s közben a felsőgödi ház alatt eldübörgő vonatokat számálta, belekóstolt az érzékenyebb idegrendszerek sorsába és sok mindent megértett, amin bennem idáig csak nevetni vagy csodálkozni tudott. Estefelé kimentünk a friss-rácsu sirhoz, az árokpartra hányt gödi temetőbe; ott volt bekerítve a szüleim helye s a mienk is, mert azt is megvetjük. Ez a kerítés mintha az életünket is összerámázta volna; itt vagyunk és idejutunk, — érezte — s az anyagi előny, anyagi veszteség: semmiségnek tűnt fel sorsunk látható vége és egymásra utaltsága mellett.

Nehezebb volt a helyzetem Babbitssal szemben. A díjat vissza akartam adni, de hogy okoljam meg: miért. Magam sem tudtam kielégítő indokot; hiszen az indok érzés volt, az, hogy nem bírom megtartani. Semmi esetre sem akartam megbántani őt: le-

velemben azt irtam, hogy nagyrabecsülésemet és csodálatomat a gyanúsítások fölé akarom emelni, legyünk barátok s ne kenjük bárátságunkat pénzzel. A levelet Babitsné fogta el s állítólag nem merte az urának megmutatni. Megindult a telefonálgatás, magyarázkodás, a kínos huzavona; végül is ott ültünk a Muzeum-kávéházban négyen, Babitsék, Gellért és én: főzték a »zöld fiut« s az én makacs, de érvekre le nem fordítható elhatározásom szegyenkezhetett az ő fölényességükkel és okosságukkal szemben. Tulajdonkép ekkor estem én ki az írók világából; itt vették észre, hogy valami »nincs rendben nálam«; az élet nagy alapingereire másképp reagálok, mint ők. »Éretlennek« bizonyultam s félős, hogy éretlenségemet sosem nővöm el.

A Baumgarten-díj visszaadásának végre is megtaláltuk a módját, én levelet irtam a tanácsadótестülethez, melyben gyászommal és vagyoni helyzetem fordulásával okoltam meg elhatározásom (az utóbbi annyira nem volt igaz, hogy gunynak hathatott) s a pénzt a segélyalpnak s a könyvtárnak ajándékoztam. A nyilvánosság elé semmisen szívárgott ki »megbokrosodásomról«, az alapítvány ma is díjazottjai közt emleget, a sajtó később is mint Baumgartenest szidott, de mit bántam én őket, ha magam belül megint szabad voltam. Teljes szabadságomnak még egy kölőnce volt: az Emberi Színjáték, amelyet Schöppflin ajánlatára a Franklin Társulat akart kiadni. A szerződést megkötöttük, de én égő városból menekültem s nem bírtam visszanézni. Új munkát, szabad kilátást kerestem, az Emberi Színjáték mögöttem volt, mult volt, utálatos. Menekülőben a kötelezettségtől Schöppflint is megbántottam, ami hiba volt, hiszen könyveim kiadása nem volt csekélység s ő jóakaratból erőszakkolta ki. A kiadás elmulasztásáért sokan szidtak azóta; akkoriban teljesen rossznak tartottam a regényt s büntudattal gondoltam vissza rá; évek mulva vettem észre, hogy az ifjuság egy értékes töredékének így kiadatlanul is nevelője lett. Kiadva talán egy egész nemzedék sorsát befolyásolja, de az is lehet, hogy szerepét a kevesek közt így kiadatlanul töltötte be, mint titkos könyv, bírálatokkal szét nem turkált ifjuság.

Hogy egész elmeneküljek íróbarátaim elől, néhány hétig Svájcban, Ausztriában, Velencében csatangoltunk; (ez volt utolsó külföldi utam) majd apósom meghívására, sátorközi birtokába temetkeztünk el. Négy évi harag után, elfogadtam a kínált békét; a feleségem már végleg az enyém volt, bebizonyítottam, hogy megállok a magam lábán, nem volt mit félnünk egymástól s az írók hibái megtanítottak rá, hogy elnézőbb legyek a vendéglőskökeivel szemben. Jellemző, hogy ép attól az időtől fogva, amikor az irodalomban összeférhetetlen, kveruláns hírem kezd kelni, magánéletemben jóformán még nézeteltérés sem fordul elő. Ami büszkeség, rátartiság volt bennem, elszivta a szerep; az emberben csak alázat maradt. Azért írom le, mert jelkép: hogy három év óta nem volt ruhám, amelyet az én testemre szabtak. Egy olyan ember levetett ruháit hordom, akire éveken át csak vérbeborult aggyal tudtam rágon-dolni.

Németh László

KISEBBSÉGI KULTURÉLET

Lalosevity Joca dr. a noviszádi ideiglenes kormány elnöke válaszol Bethlen István grófnak

A Letopisz május-június kettős számában adatokat sorol fel, amelyekkel igazolni kívánja a délszlávok jogát a Vajdaságra

Most jelent meg a Letopisz, a vajdasági szerbek folyóirata, amelynek egyik cikke a magyarságot közelről érdekli. Lalosevity Joca dr. szombori ügyvéd, volt országgyűlési képviselő, a noviszádi ideiglenes kormány elnöke, cikket írt, amelyben válaszol Bethlen gróf volt magyar miniszterelnök angolai előadásain elhangzott fejtegetéseire, a Vajdaság hovatartozandósága tekintetében. A feltűnést keltő cikk, amely abból a szempontból indul ki, hogy a Vajdaság szláv jellege még csak nem is vitatható, két részből áll. Az első részben a cikkíró vitába száll Bethlen grófnak azzal a megállapításával, hogy az ezeréves Magyarországra szükség van, majd pedig arra felel, hogy helyes és célravezető volna-e a vajdasági népeket népszavazás útján megkérdezni, hogy a hovatartozás kérdésében állást foglaljanak.

Bethlen fejtegetéseit nem szabad válasz nélkül hagyni

Lalosevity Joca dr. a bevezető sorokban ismerteti Bethlen gróf angolai előadásainak a lényegét, majd mielőtt a felvetett kérdésekre a választ megadná, a következőket írja:

»Bethlen gróf előadásait nem szabad válasz nélkül hagyni. A mi történet tudósainknak, jogászainknak és írással foglalkozó politikusainknak foglalkozni kell az előadásokkal, amelyek a Génusz kiadásában könyvalakban is megjelentek. Válaszolni kell állításaira és fel kell világosítani a közönséget, amely hallgatta Bethlen előadásait vagy elolvasta a könyvét, hogy mennyi tévedés, felületesség és komolytalanság fordul elő és eszerint, mennyire tévesek és alaptalanok a megállapításai, konklúziói és kívánságai. A válasza elsősorban azért van, szükség, mert eminens érdekeink fűződnek ahhoz, hogy egy olyan igazság szerető és kultúr nép, mint amilyen az angol, ne legyen tévesen tájékoztatva rólunk és viszonyainkról. Azonkívül pedig ezért is válaszolnunk kell, mert nekünk is ugyanazokkal a fegyverekkel kell védekeznünk, mint amelyekkel bennünket támadnak; s miután Bethlen gróf, Apponyi gróf és más igen aktív revizionisták azt bizonyítják, hogy ma a népek nemcsak lőfegyverrel harcolnak létjogosultságukért, hanem a jogaikért vívott küzdelemben minden rendelkezésre álló kultureszközt is igénybe vesznek, mi is élőszóval és tollal vesszük fel a küzdelmet«.

Lalosevity ennek az előrebocsátásával közli, hogy Bethlen grófnak csupán a délszlávokra vonatkozó megállapításaival kíván foglalkozni. Ami a szlovákokat és a románokat illeti, rájuk bizza, hogy

a rájuk vonatkozó megállapításokra a volt magyar premiernek válaszoljanak. Ezután áttér annak a fejtegetésére, hogy vajjon szükség van-e az ezeréves Magyarországra? A kérdést analizálva a következő konklúziókra jut:

»Vajjon az ezeréves Magyarország megmaradása igazságtalanság-e? — kérdezi Bethlen gróf. Én nyomban felteszem a másik kérdést. Van-e olyan földi, vagy égi törvény, vagy olyan jogi, erkölcsi, vagy etikai szabály, mely szerint megengedhető és igazolható az, hogy egy nép örökre uralkodjék más népek felett? Van-e olyan törvény, vagy szabály, amely szerint egy népnek joga van az önállóságra és függetlenségre, amíg más nemzeteknek örök időkre meg volna tiltva, hogy ezt elérjék és hogy életüket úgy alakítsák át, mint azt jónak tartják? Van-e olyan törvény, vagy szabály, amely szerint az utóbbiaknak az előbbiek szolgáinak kell lenniök? Ha vannak ilyen törvények és szabályok, akkor Bethlen grófnak hivatkoznia kellett volna azokra előadásában. Ha pedig nincsenek ilyen törvények, akkor igazán felesleges széltebenhosszában bizonyítani valamit, mai természetellenes és lehetetlen.«

A cikkíró behatóan foglalkozik Bethlen gróf történeti megállapításaival, amely szerint Magyarország történeti szerepére alapítja az ezer éves ország fennmaradásának a szükségességét s utal arra, hogy a volt magyar miniszterelnök, adatai tévesek és elferdítve használta azokat. Különösen azzal a kérdéssel foglalkozik sokat, hogy amikor a magyarok a Duna-Tisza között letelepedtek, voltak-e és milyen számban szerbek a régi Magyarországon. Laloševity Jócó dr. szemrehányást tesz Bethlennek, amiért meg sem emlékezik a háborúelőtti szerb kisebbségi mozgalomról, melynek Mileity Szvetozár és Polit-Deszancsity Mihájlo voltak a vezérei, majd felhívja a Letopisz olvasóinak a figyelmét arra, hogy az 1918-ban kimondott egyesülés beállítása is helytelen. Az 1918-as év októberében és novemberében történt események a mai generáció emlékezetében megmaradnak — utal arra a lelkesedésre, amely a szerbek, horvátok és szlovének egyesülését kimondotta.

Kinek a nevében beszélt Londonban a volt magyar miniszterelnök?

Bethlen gróf előadásait mérlegelve Laloševity Jócó dr. felteszi a kérdést: Kinek a nevében beszélt Bethlen? Ezt a kérdést így fűzi tovább:

»Bethlen célja az angol közvéleményt megnyerni a revízióknak és Anglia hozzájárulását megszerezni ahhoz, hogy az elszakított területeken népszavazást rendeljenek el. Véleménye szerint jogtalanul vették el Bácskát, Bánátot és Baranyát, mert az ott élő népek nem nyilatkozhattak, hogy hova akarnak tartozni. Megérte-

ném a követelést, ha Bethlen Magyarország, vagy a magyar nép nevében beszélne, de azt mondja, hogy nem a magyar nép érdekében kéri a népszavazást, hanem a dunai medencében élő kis népek érdekében, amelyek ezer éven át jóban-rosszban együtt éltek a magyarsággal. Ha tehát a kis népek nevében beszél, akkor jogos a kérdés: van-e mandátuma és milyen népfórumtól kapott megbízást, hogy a Vajdaságban népszavazást kérjen? Le kell tépni Bethlenről az álarcot s konstatálni a tényt, hogy nincsen mandátuma a Vajdaságban senkitől, hogy népszavazást kérjen. A mi kisebbségeinknek legális képviselői vannak a parlamentben s a nemzetközileg elismert genfi kisebbségi szervezetben, akik képviselőik útján akár a Népszövetséghez is fordulhatnak. Nem szorulnak tehát Bethlen protektorátusára, mert megvan a módjuk és lehetőségük, hogy kívánságaikat legális úton eljuttassák az illetékes fórumokhoz. Nekünk ugyan nincsen okunk arra, hogy egy népszavazástól tartsunk, de mégis a béke és a nemzetközi fejlődés érdekében a legenergiusabban el kell utasítanunk Bethlennek ilyen módon való beavatkozását a mi belügyeinkbe. Hova vezetne, ha megengednők, hogy Bethlen gróf népszavazást kérjen a Vajdaságban, hiszen ugyanilyen joggal Hitler népszavazást kérhetne Ausztriában?»

A történelmi átalakulás lefolyását ismertette dr. Lalosevity lezögezi, hogy nemcsak a vajdasági szerbek, de a bunjevacok és a ruszinok is az elszakadás mellett voltak. Mit jelent ez számokban? A Vajdaság 1,350.000 lakója közül 662.000 szláv, 348.000 magyar és 310.000 német, de ha a Vajdasághoz csatoljuk a Szerémséget is, mely 1848-ig különben is a Vajdasághoz tartozott, akkor kiderül, hogy 1 millió 793.000 lakós közül 1,015.000 szláv, vagyis a lakosság 56 százaléka, ami abszolút többséget jelent.

A németek szerepe a történelmi napokban

Lalosevity Jócó dr. cikkében külön figyelmet érdemelnek azok a megállapításai, amelyek a németek magatartását ismertetik a történelmi napokban. Lalosevity dr. róluk ezeket írja:

»A németek valóban nem szavaztak hovatartozás kérdésében, de nem azért, mert ellene voltak, hogy a Vajdaságot elszakítsák Magyarországtól, hanem azért, mert igen bölcs és igazolt álláspontra helyezkedtek. A noviszádi nemzeti tanács gyűlésén a németek nem is szavaztak, de amikor a noviszádi népkormány átvette az ügyek intézését, dr. Kraft István másodmagával spontán, minden felszólítás nélkül jelentkezett nálam, mint az ideiglenes népkormány elnökénél és átadta memorandumukat, amelyben a vajdasági németek lojálisan kijelentik, hogy csatlakoznak az új állami alakuláshoz és azonosítják magukat a Vajdaság elszakításával. A memorandumot átadtam dr. Protity akkori miniszterelnöknek, aki a németek

kivánságaival kapcsolatban tárgyalt is vezetőikkel. A németek tehát, ha nem is szavaztak, de nacionalista szervezeteikkel önállóan határoztak a Vajdaság elszakítása ügyében és arról értesítettek az új állam illetékes fórumát. Bethlen tehát hiába hivatkozott a németekre, mert az ő szavazataikra a magyarok nem számíthatnak, ellenkezőleg a németeket az elcsatolt Vajdaság híveihez veendő. Ez esetben pedig a Vajdaság lakosságának 78 százaléka az elszakítás mellett foglal állást. Nem szabad azt sem figyelmen kívül hagyni, hogy az ország lakosságának mindössze 3,6 százaléka magyar és el sem tudom képzelni, hogy ki merné vállalni azt a felelősséget, hogy egy maroknyi magyar kedvéért új szavazással nyugtalanítsák az új államalakulatok egyik leghomogénebb és legegészségesebb államát.

A dunai államok gazdasági együttműködése

Végül Erdéllyel foglalkozik dr. Lalosevity Jócó és — egy kérdésben igazat ad Bethlennek. Osztja a volt magyar miniszterelnöknek azt a nézetét, hogy ötven millió lelket számláló gazdaságilag egységes állam helyén öt állam alakult, amelyek részben nyersanyag hiányban szenvednek, részben pedig termékeiknek nem találnak megfelelő piacot. Szükség van új gazdasági szervezetek megteremtésére — kiált fel dr. Lalosevity — és nagy kár, hogy már eddig sem teremtették meg. Hiba ezért a trianói békeszerződést okolni. A gazdasági kérdéseket az érdekelt felek megegyezésével lehet csak rendezni, de ennek előfeltétele a kölcsönös bizalom. Magyarország azonban úgy látszik — fejeződött be a cikk — revízió nélkül komoly tárgyalásokra nem hajlandó a gazdasági együttműködés kérdésében.

A Letopisz kettős száma Lalosevity cikkén kívül még többfigyelmet érdemlő írást közöl. Ivity Aleksza dr. szuboticaí egyetemi tanár, Soksics József szuboticaí újságírónak Szubotica város történetéről szóló könyvével foglalkozik és megdicséri abból a szempontból kiindulva, hogy a szerző a történelmi adatok összegyűjtésével ismételten igazolta Jugoszlávia jogát a bunyeváclakta Szuboticához. Erdélyánovics Jovan dr. egyetemi tanár a Szerb Tudományos Akadémián elmondott székfoglaló beszédét közli még a Letopisz, amelyet néhány vers és novella egészít még ki. A szépirodalmi írások közül kiemelkedik Vujkovity Marica a bunyevác származásu beográdi író elbeszélése egy öngyilkos naplójáról.

Csuka János

A magyarországi kisebbségek és a szerbség helyzete a Politika megvilágításában

A szláv fajok erősödése Európában. — Az olaszországi szláv menekültek vágyódása és hite a boldogabb jövő iránt. — A kisebbségek névhasználati joga.

Az elmúlt hónap gazdag ujságszámaiból kiragadtuk négy bel-földi lap kisebbségi tudósításait, amelyeket magyarra fordítva most ismer meg a magyar közönség. Megismerésük gazdagítja tapasztalatainkat és hozzásegít a felületesen ismert dolgok kellő értékeléséhez. Nem bírálunk, csoportosítunk és nem tendenciát keresünk, csupán megelégszünk az arra érdemesnek tartott írásokról. A beográdi Politika című lap május 19-iki számának vezércikke a magyarországi nemzetiségű kisebbségek »el nem nemzetlenítéséről« szól. A Politika mindig tárgyilagos és hüvös hangja mintha kissé idegesen rezdülne ki a sorokból és néha mintha temperamentumossá válnék; ez az ami első benyomásra szembeötlő, de különben nézzünk a cikk gondolatmenetének a mélyére.

»A világháború után közvéleményünk nem tanusít különösebb érdeklődést a Magyarországon maradt szláv nemzetiségi kisebbségek iránt. A magyar propagandának sikerült a világ közvéleményére rátküldeni azt a téves felfogást, hogy a trianoni Magyarország tiszta nemzeti állam, amelyben komoly kisebbségi problémák nem merülnek fel«.

Igy kezdődik a cikk, amely közel két oldalon keresztül egyre szenvedélyesebben foglalkozik a magyar politika eredményeivel, majd megállapítja, hogy 1918-ban 806.000 délszláv élt Magyarországon, a trianoni békeszerződés után a számuk 108 ezerre csökkent. Ebből 27.000 szerb, 41.000 horvát és 40.000 bunyevác és sokác volt. Az optálások után az 1930-as statisztika már csak 56.000 délszlávot tüntet fel, amelyekből csupán tíz ezer a szerb. A Politika az adatok helyességét kétségbevonja és utal arra, hogy a német kisebbségek dr. Blayer képviselő útján hasonlóképpen sérelmezték a kimutatás adatait. A kimutatás tévedéseire rámutatva, a beográdi lap így folytatja:

»Abban a harcban, amelyet a délszlávok folytatnak az elmagyarosítás veszélye ellen a szerbek bizonyultak a legszívósabbaknak, ami tiszta fajiságukkal, magas nemzeti öntudatukkal és őseik vallásához való makacs ragaszkodásukkal magyarázható.

A nép legtermészetesebb joga, hogy anyanyelvét szabadon használhassa. A magyar nyelv használata ellen soha nem merült fel kifogás Jugoszláviában. Az elemi és középiskolák egész sorában tanítják a magyar nyelvet az állam költségén. Jugoszláviában még csak nem is gondolnak arra, hogy a magyar neveket szlávossítsák, pedig erre elég ok volna, ha csak az elmagyarosított szlávok visszaszlávossításáról volna is szó. Magyarországon azonban magyarosítanak a szlávok körében«.

Mindezek kihangsúlyozásával a beográdi lap áttér arra a mozgalomra, amely Magyarországon indult meg, hogy önálló magyar görög keleti egyházat létesítsenek. A kérdés olyan elvont és nem kellően kifejtett, hogy átugorjunk és tovább megyünk. A Politika így folytatja:

»Ha összehasonlítjuk a magyarországi szerb kisebbségek helyzetét a jugoszláviai magyarok helyzetével, akkor teljes joggal kérdezhetjük, hogy miért volt szükség a kisebbségi konvenciókra? A jugoszláviai magyar sajtó fejlődésének tetőfokán áll, erős kultur-szervezetei vannak. Nincsen olyan helység, ahol ne volna magyar olvasóköri, nyomda, működvelő társaság, vagy földműves szövetkezet«.

A magyar kulturintézmények felsorolásába némi hiba csuszott. Azt írja a Politika, hogy a Kalangya irodalmi társaság. Nem nagy tévedés, de ki kell javítani úgy ezt, mint a cikkírónak azt az állítását, hogy »gazdaságilag a magyar kisebbség jobban áll, mint a szláv többség, mert jól tudjuk, hogy a gazdasági és pénzügyi bajok egyaránt sújtanak mindenkire és ha kivételt tesznek, akkor semmi esetre sem a kisebbségek járnak jobban. A néhol kissé elkeseredetten fellángoló cikk attól eltekintve, hogy megtudjuk belőle, hogyan gondolkoznak rólunk, mégis türelmességre és megértésre int és ezért talán megbocsáthatók a tévedései. Azt írja ugyanis a lap befejezésül és ebben maradéktalanul egyetértünk mi is, »hogy csak a felvetődő kérdések tisztázása segítheti elő Közép-európa konszolidációját, a népek közötti megértést és a hűn óhajtott barátságot.«

A szláv fajok szaporodása

Hogy a Politikánál maradjunk, idézünk május 3-iki lapjából is, amelyben az európai fajok pusztulásáról elmélkedik. Mostanában divat jósolgatni, hogy ez vagy az a faj kipusztul és a másik pedig terjed, növekszik, úgyhogy egy napon egész Európát meghódítja. Ebből a cikkből az csendül ki, össze nem téveszthető hangsúllyal, hogy a szláv fajok merészen előre törtek Európában és számuk évről-évre örvendetesen szaporodik. Különböznélünk a számokat, amelyek kifejezően érzékeltetik a szláv fajok szaporodását. A múlt esztendőben tizenhét millió fehér gyermek (44 millió színes) született és ebből közel öt millió Oroszországban. Az eredmény tehát eléggé kifejezően mutatja a szláv előretörést. Ugyanekkor Franciaország lakossága állandóan csökken, mert amíg XVI Lajos alatt Franciaország Európa harmadik legnagyobb állama volt, addig napjainkban a hatodik helyre szorult vissza. Ha tovább tart a visszafejlődés, akkor még Lengyelország is megelőzi Franciaországot, amelyben már ma hat millió idegen nemzetiségű polgár él, vagyis a lakosság 15 százaléka nem francia nemzetiségű. A németeknél hasonló az eset, a fran-

cia faj után a németek szaporodása a legminimálisabb. Európa lakosságának a fele ma szláv, ami természetesen kielégíti a szláv-ságot, amely ma is úgy tekint fel Oroszországra, amelynek berendezésében és politikájában sok enyhülés és változás történt az utóbbi időben, mint a szlávok anyjára. Burgerdorfer német statisztikusra hivatkozva a Politika megjosolja, hogy 1960-ban, tehát nem is olyan távoli időben, a szlávok hatalmas fölényben lesznek Európában és a német fajok feltartóztatlanul vissza fejlődnek.

Az olaszországi szláv menekültek kultusza

A zágrebi Novosztii ápolja a legintenzívebben az olaszországi szláv menekültek kultuszát, segíti elő irodalmi és nemzeti megmozdulásukat, hogy a régi otthon utáni vágyuk továbbra is megmaradjon bennük. Olaszországból tudvalevőleg igen sok horvát és szlovén család, főleg intellektuel menekült és ezek nagyrésze Jugoszláviában telepedett le. Az egész országban szétszóródottan élnek és összetartásukra jellemző, hogy ahol husz-harminc isztriai, vagy karinthiai szláv él, ott már egyesületet alakítanak (lásd Szuboticát, ahol számuk csekély, de azért még mulatságokat is rendeznek minden farsangkor). Nemrégiben a Zágrebben élő olaszországi szláv egyetemi hallgatók csoportja figyelmet érdemlő matinét rendezett. Az előadás keretében verseket szavaltak, amelyek a régi otthon utáni vágyódásukat, a régi otthon iránti ragaszkodásukat és szeretetüket tükrözték vissza. Bemutatták az ottani népviseletet, táncokat és népszokásokat, amelyeket megőriznek és igyekeznek utra valóul átadni a jövő generációnak.

Megilletődve olvastuk a beszámolót, amely megérdemelten egy oldalon keresztül arról ír, hogy a menekült ifjak milyen ragaszkodással és szeretettel gondolnak ma is azokra, akik ott maradtak az Olaszországhoz került falvakban és küzdenek minden bajjal, hogy a szláv-ság ki ne pusztuljon Isztria és Karinthia hegyes-völgyes vidékeiről. Hatásosan érzékelteti a tudósítás vágyódásukat az otthonmaradottak után, hogy eggyé olvadva, örömben és bánatban egyesülhesenek. A Novosztii örömmel állapítja meg, hogy megfelelő nevelést kapnak a menekült szláv ifjak, akikből talán valamikor Jugoszlávia legtisztább fejű, világosan látó, biztosan lépő és gazdag tapasztalatokkal rendelkező vezetőférfiai lesznek.

A kisebbségi névhasználat

Végül a noviszádi Deutsches Volksblatt május 3-iki számából öröksük meg a kisebbségi polgárok nevének a megőrzéséről szóló tudósítást. A lap cikke abból indul ki, hogy minden polgárnak joga van a nevéhez, ami örökségként szállott rá a szülei után. Ismerteti azokat a törekvéseket, amelyek

a kisebbségi polgárok neveinek a megváltoztatását tüzték ki célul. A magyarországi névmagyarosítási mozgalomra is kitér, majd a leg-szomorubb esetekről, az olaszországi kötelező névváltoztatásokról ír. Nem most történt, még 1926-ban és bár azóta sokszor megírták a lapok, mégis nem lesz hiábavaló még egyszer áttekinteni. Királyi rendelet jelent meg, amely a nevek elolaszosításával foglalkozik. (A ljubljanai Manginszki Institut az elolaszosított nevekről mennyi tanulmányos példát sorolt fel jelentéseiben). Teljes gőzzel folyt ez a munka a szlávok által lakott területeken, úgyhogy 1931 végén a trieszti prefektus már azt jelenthette a római kormánynak, hogy ötven ezer szláv család nevét sikerült megváltoztatni, illetve olasz név viselésére kötelezni. 1928-ban jelent meg az a rendelet, amely megtiltja, hogy újszülött gyermekeknek szláv keresztnév adjanak.

A Deutsches Volksblatt az olaszországi fájó emlékek felelevenítésével, amelyek a kisebbségeket szinte együttértézésre és megértésre ösztönzik, tulajdonképpen azt akarja érzékeltetni, hogy az olasz kormány a német családnéveket is olaszosítani akarta, de a külföldi német sajtó pergőtűzétől mégis visszariadt. Az olaszországi szláv és német kisebbségekhez hasonló veszély fenyegeti a romániai kisebbségeket. A bukaresti Univerzul követeli az elmagyaromost állítólag törvénytervezet készül.

Csuka János

Mégegyszer a néprajzi gyűjtésről

Egy előző cikkemben csak nagy általánosságban penditettem meg a néprajzi gyűjtés megkezdésének s rendszeres folytatásának szükségességét. Felosztva a munkát elsősorban kerületileg, másodszorban pedig szakonként. Értve ez utóbbi alatt a néprajzi gyűjtés iparművészeti, népviseleti, építészeti, nyelvi stb. ágazatait, népünknek e területeken tapasztalt szokásait, modorát, megnyilatkozásait. Ezeknek még ma is felfedezhető is így menthető nyomait.

Most egy lépéssel szeretnék tovább menni. Gyakorlatilag rámutatni az eszme megvalósítására, keresztülvitelének módozataira.

Nemrég olvastam az Ősember művészetéről egy hatalmas munkát. Ennek előszavában arról beszél a szerző, hogy mindazt, amit idáig az ősemberről tudunk, azt nem uralkodók vagy pénzemberek, esetleg államok kezdeményezésének és bankjegytömegeinek köszönhetjük.

Nem, egyáltalán nem.

Hanem egyes, egész kicsiny, névtelen emberek, szürke vidéki néptanítók, kereskedők, tanárok vasszorgalmának s kitartásának, akik minden külső segítség vagy biztatás, bátorítás nélkül, pénztelenül, de a tudás, a még több tudás vágyától és lázától sarkalva, üzve, — szabad idejük, nyári pihenőjük feláldozásával s valósággal a tiz körmük segítségével kutatták át az őskori barlangokat, ásták fel, kaparták ki azok hordalékait, évezredek üledékeit s adták közre kutatásaik eredményeit a lapokban, felolvasások keretében s mutatták be saját maguk alkotta-teremtette muzeumokban a nagyközönségnek.

Valahogy így kellene nekünk is eljárunk.

Már ma is vannak, tudom bizonynyal, akik félretettek, megöriztek egyet s mászt akár abból, amit házuk alapjának nagy gémes kutjuknak kiásása közben hozott napfényre napszámosságuk ásója, lapátja, — akár pedig abból, amit népünk, leányai faragtak, barkácsoltak, — szőttek-fontak varrtak, himeztek ha nem is évszázadokkal, legalább évtizedekkel ezelőtt, amikor a gyáripar s az új idők szelleme még nem indította meg irtóhadjáratát minden ellen, ami népi, ami különleges s ami ennél fogva primitíven szép. S a velejéig jellemző kisebbségi nemzetünkre.

Azoknak tehát, akiknek már is van birtokukban ilyesvalami, ki kellene lépniök az ismeretlenség szerény homályából s egyik nagyobb központunkban össze kellene ezeket egy rakásra hordaniök, a közönségnek bemutatniök. — Valamelyik kulturintézetünk, egyeletünk által rendezésre bocsátandó helyiségben kiállítaniök, — ha egyelőre csak egy-két szobácskában is, — összpontosítaniök, ahol azok a jövőnek megmentetnének.

Emlékszem, milyen nagyszabású a néhai Kállay Béni volt közös pénzügyminiszter, az egykori Bosznia volt kormányzójának a szarajevói muzeumban levő néprajzi gyűjteménye. Van ott vagy 10—12 szoba a multiszázadvégi Bosznia megannyi vidéke megannyifajta lakójának viseletével, bútortárával tölten. Helyreállítva s a ruhák viaszkbábukra ráruházva úgy, amint azok kint az Isten háta

mögötti falvakban a valóságban is meg voltak vagy tán ma is megvannak.

Van ott török szoba, horvát szoba, szerb szoba innen is, onnan is, kezdetleges butorokkal, feketekávés monstrozus vízforralókkal, tenyérii fürdő szurdikokkal, farácsos könyöklő ablakokkal, alacsony kerevetekkel, amiket tarka ölimek földnek el a kíváncsi szemek elől.

A 20—30 személyre szóló feketekávés főző rézalkalmazosságok alatt még ma is ott pihen a nyitott tűzhely hamuja. Lepi az enyészet pora.

No de ezek már a végcél illusztrálják s mi még nem tartunk itt, hanem a kezdet legkezdétén.

Hogy is fogjunk hát a munkához, ha feltesszük, amit hogy fel kell tennünk, hogy még semmink sincs.

Abból kell kiindulnunk, hogy vannak, biztosan vannak, lelkes emberek, ha nem is adtak még életjelt magukról.

Hát ezeket a lelkes embereket kérjük, menjenek el valamelyik együletük: a gazdakör, a népkör vagy az olvasókör (a kaszinókat nem ajánlhatjuk) legközelebbi választmányi, de még jobb közgyűlésére s ott tartsanak rövid előadást e tárgyról. Végezetül kérjék meg a jelenlevőket, hogy az ottani magyarok régebbi magyaros szabásu ruhadarabjait: egy-egy ködmönt, subát, szírt, bekecsot, szűk nadrágot, kalapot, báránypőr süveget, harmonikás eszimat, — kivarrtott pruszlikot, rojtos vállkendőt, bokorugró szoknyát, virágos papucsot, cipellőt, fejdíszet, fityulát, pártát stb. szeretnének egy alapítandó muzeum részére megszerezni. S ezért kéri a közönséget, hogy ki mit tud nélkülözni, hozzon belőlük egyet-egyet. Mindenki mást. Ha ingyen nem tudják vagy nem akarják odaadni, a szebb darabokat meg is veszi az egylet vagy valamelyik gazdagabb ember. Lehetőleg megszerzendő egy teljes menyasszonyi, vőlegényi s esetleg, vőfélyi felszerelés. Bokréta vőfélyi bottal.

Azután a még meglevő s egyes vidékekre jellemző, ugys pusztulásnak szánt házi ipari cikkek lennének összegyűjtendők. Ilyenek példának okáért: rokkák, szövőszékek, guzsalyok, orsók, sulykolók, hémölők, tilolók, régimódi bőlcsoók, köcsögtartók, tulipántos ládák, almáriomok, díszítványok, favillák, kulacsok csikóbőrrel borítva vagy csupaszon, csobolyók s egyéb konyhaszerek.

Juhászok rézkampos botjai, amikkel egykettőre rabul ejtik hát-só lábuknál fogva a kiszemelt birkát, bárányt vagy a csigaszarvu kost. Kanászok díszesen rovátkolt ökörszarvtülkője vagy az aratók ugyanily fénykőtartó tokmánya is idetartozik. No meg a pásztorok furulyái, tilinkói, csattantó díszostorai, citerái, szellemes kitalálási kettős paprikasótartói. A halászok saját barkácsolási számai, szolgafái, uszó bóját helyettesítő kifurt tök-kobakjai. De ki tudná mind elsorolni, leírni őket. Amit mindent gyűjteni kell, gyűjteni érdemes. En a fentiekben csak egy kis kostolót adtam belőlük.

Nem utolsónak említendők egyes helyeken a lassan kimulófélben levő gölőncsérpar alkotta remekdarabok: vízeskorsók, fazekak, apró dísz tárgyak sokféle fajta és formája.

A gyűjtött anyagnak aztán egyelőre vagy maga a gyűjtő vagy az egylet adjon helyet. Ha nincs e célra egész szoba, egy-két szekrényláda csak akad.

Az ilykép megkezdődött gyűjtést azután abbahagyni nem szabad. Azt időről-időre ki kell egészíteni, rendben kell tartani. Pontosan leltározni. Az adományozó nevét, a darab származási helyét, ha lehet készítésének idejét az egyes tárgyakra rájegyezni feltétlenül szükséges.

S amikor megfelelő mennyiségű és minőségű anyag már összegyűlt, ekkor lehetne tárgyalni arról, hol s miből állítsuk fel a Jugoszláviai magyar kisebbségi néprajzi múzeumot, amelyben összpontosítanók a vidékenként egybe gyűlt anyag legjavát s amely így méltókép jellemezné a jugoszláviai magyarság multját s megőrizné az eljövendő századoknak és nemzedékeknek a letűnt századok és nemzedékek viseletét, szokásait, szerszámain, disztárgyait, épugy, mint kézi eszközeit. Amit nem természetben, azt legalább képben, rajzban, fénykép alakjában.

Batta Péter

Mélypont alatt

Regény

Folytatás.

— Apus, figyelj ide — szolt nyugodt hangon Emmi. — Látom, hogy féleszü bohózatodban primadonnának akarsz szerződtetni engem. Azt is mondhatom, hogy hamisan kártyázol és minduntalan kártyáid közé csusztatsz, mint mindent ütő adut. Már nem tudok felháborodni ellened és üzelmeiddel fájdalmat sem okozol nekem. Tégy, amit akarsz. Magadnak sem árthatsz jobban, akár »ünnepezteted« magad a banketten, akár az utolsó pillanatban »visszavonulsz«. Csak az ostoba igazgatót és a szegény tisztviselőket sajnálom, kik bizonyosan kellemetlen helyzetbe kerülnek, ha a dolgokról tudomást szerez Stux... Nem törődöm többé veled. Nem védhetlek meg Stux előtt sem. Apus, nem tudok rajtad segíteni. Menthetetlen vagy.

— Szóval le veszed rólam a kezed. Menthetetlen vagyok... Mi? Ha nem fékezném magam, arcul ütnék... te... te... Mindent tudok, azt is, amit elhallgattál. Holnapután hazajön Stux, összehajszol vele és kidobatsz állásomból. Te csak az igazgatót és a tisztviselőket sajnálsz. Mi? Azok közelebb állnak hozzád... Én, az apád?... Hamiskártyás vagyok... Hamiskártyás! Én?! A legfibrebben kártyáztam egész életemben. Legendák szólnak arról, hogy én milyen elegáns, korrekt, uri kártyás vagyok... Uriember vagyok, akitől mindig csak elnyerték a pénzt. Uriember vagyok. Értsd meg: uriember! Három előkelő kaszinónak vagyok a tagja... De te?... Henrik csak a fotográfiádat nézte meg és ez elég volt ahhoz, hogy visszalépjen... Nagyon merészen viselkedsz, szép kisasszony, mindent elnéző apáddal szemben. De gyöngeségem megszünt, én most kiüzlek az apai házból. Menj!... Számodra itt nincs többé hely!

Feltárta az ajtót és eljátszott egy Sardou-i nagy jelenetet, karját előrelendítette, ökölbe szorított kezét mutató-ujjával kihegyezte.

Pillanatokig tartott a néma jelenet. Az apa állt kiutasító mozdulatába meredve, csak az ujjá hegyét látva, mögötte Emmi megdöbbenve... Az ebédlöben az anya a diványon kuporgott, mellette Edus állt halvány, megnyult arccal...

Emmi Edus láttán döbbsen meg. Hogy az apja kiutasította, nem vette szívére, még mosolyogni is tudott volna az öreg komédiázásán... Nem, nem az apja viselkedésén döbbsen meg, hanem azon, hogy Edus előkerült és így... Milyen halvány és milyen idegen a tekintete. Az a kerek, buksi fej hova lett? Termete megkarcsusodott, vagy tán a jószabásu zakkó előnyösítette alakját?... Gomblyukában fémrozetta, melyből két aranyozott monogramba képzett betű olvasható ki: S. M.

Salgó, végre, észrevette a fiát.

— Jó, hogy itt vagy Edus... Az isten hozott ide... De hova tűntél, hol maradtál el ilyen sokáig?...

Fiához rohant, átölelte, vállára bukott a feje, veregette a hátát, nyihorászva beszélt, nem tudni sirt-e, vagy örömhangokat hallatott. A fiu türe, nem mutatott semmi elérékenyülést.

Salgóné lopva még egy terítéket tett az asztalra és szorongva leste, hogy a helyzet megenyhüljön.

— Szép, szép, hogy így ölelsz apus — szólalt meg végre, illetve szólt közbe Edus, mert Salgóból egyre dőlt a szóáradat. — Engem mindig szerettél és érzelmed, örömmel látom, nem változott meg, sőt fokozódott. Ugy látszik apai szeretetednek azt a részét is nekem adtad, melyet az imént vontál meg Emmitől.

— Nekem már csak fiam van...

— Nono, apus, nem szabad kézzelfogható tényeket meghamisítani. Miért teszel olyan kijelentéseket, melyeket talán öt perc múlva új helyzethez vagy hangulathoz illően, kénytelen vagy visszavonni?

— Meghoztam a döntő ítéletet. Hallgass meg fiam, elmondom mi történt.

— Apus, kár, ne mesélj, félórája vagyok itthon, hallottam minden szót.

— És nem törtél be, hogy megfenyítsd hugodat?... Nina! te is hallottál minden szót?... Hallgatsz?... Feleség vagy te?... Hallja, hogy a gyerek meggyalázza apját és nem áll oda, hogy férjével együtt megvédje a szülői tekintélyt, Mi vagy te, cseléd vagy itt, aki elbujik, amikor a gazdáék veszekednek?

Salgóné szomorúan nézett az urára, nem szólt egy szót se, kiemenekült a konyhába, a sparherd szélére huzogatta a lábosokat, hogy az ebéd el ne égjen, mert... Uristen... mikor kerül ma az ebédre sor...

Bent Edus beszél:

— A tényállást ismerem. Apus nincs igazad, de Emmi is súlyos tévedésben van. Mondom, a tényállást alaposan ismerem. Nagyszerű hecc, apus, gratulálok. Szenzációs vagy, mondhatom, életednek legnagyobb szerepét játszod. Azt hiszem, érzed, hogy ez az utolsó fellépésed, feledhetetlent akarsz nyújtani.

A dicséret Salgót felderítette. Ragyogó szemmel nézett a fiára.

Edus folytatta:

— A tényállást nemcsak a kihallott párbeszédből ismerem, minden, amit tőletek hallottam, csak igazolta, hogy értesüléseim hitelesek.

— Edus, ragyogóan beszélsz, mintha nem is te beszélnél. Hol tanultál meg ilyen választékosan beszélni? — kérdezte álmélkodva Salgó.

— Azelőtt nem volt semmi mondani valóm. Különben... ha tudni akarjátok... elvégeztem a svindli kurzust. Két hónapra át reggeltől estig, estétől reggelig különféle tanfolyamokra jártam. Nekünk, Salgóknak, csak négy-ötszáz új szót kell megta-

nulni, de annál többet nem használni — ez a szabály — és akár-melyik oldalon is állunk, egészen jól megélünk. Igaz, apus?

— Igaz, fiam. Ragyogó megállapítás.

— Igaz Emmi? — fordult a hugához.

— Nem igaz.

— Látod, apus becsületesebb... — bocsánat — őszintébb. Nem jól mondtam Emmi, semmi okom sincs kételkedni őszinteségemben. Nem volna szép, ha bántanálak. Sokat köszönhetek neked. Mindent meg fogok hálálni neked azzal, hogy leszedelem a hályogot a szemedről. Egyelőre vak vagy. De most ezt hagyjuk. Inkább forduljunk az aktuális kérdés felé. Már mondtam, hogy apus dolgairól tudok. Ne kérdezzétek honnan, legyen elég annyi, hogy szem és fültanútól tudom, hogy mi történik néhány nap óta a Hitelezők Szövetsége irodájában. Apus, én azért jöttem, hogy gratuláljak neked. Röhögtem, amikor a »távirat« dolgot elmesélték nekem... Apus, jól kikisegitetted magad azzal a távirattal.

— Mit szólnsz hozzá! Ugye, remek apád van?

— Az. Remek... Bevallom, mégis jobb szeretném, ha nem az én apám műveli ezeket a dolgokat. De hát mit csináljak, engem két hónapja tanítanak arra, hogy nagy ügyekben, ha kell, egy életen át is súlyos személyi áldozatokat kell hozni... Apus, nagyon nézed gomblyukamban a két betűt. Megmagyarázom. S.M. = Sommer Művek... A Sommer Művek hatalmas gyárvállalat, műselymet és S.M. harisnyákat gyárt. Kétezeröttszáz munkással, tisztviselővel dolgozik, két hét óta én is a kétezeröttszáz közé tartozom. Hogy milyen minőségben? Altiszt vagyok, helyesebben szolgál. Se a munkás, se a tisztviselő nem visel ilyen gombot, csak az altiszt. Az altisznak van jó ruhája, azt is a gyár adja, muszáj állandóan a jó ruhát — látjátok, milyen finom — éppen úgy viselni, mint a szervesen hozzá tartozó plé-gombot. A plé-gombot szabad viselni nekem is, a tartalékos főhadnagynak, nem muszáj lemondani rangomról. Sőt, minduntalan hivatkozni kell rá. Igazgatóm, akinek ajtónállója, kifutója vagyok, az ügyfelek és vendégei előtt is főhadnagy urnak szólít. Nagyon kedélyes ember ő, néha szalutál is nekem, mert a háboruban póttartalékos volt és az intelligens-pertlin kívül még egy cérna-csillagot sem szerzett... Emmikém, látom, nagyon csodálkozol. Veled, csak veled, mindenről beszélni fogok, neked mindent megmagyarázok... Apus előtt nem nyilatkozhatom a részletekről, mert attól tartok, hogy veled együtt engem is kidob, bár én ezt nem érdemelném meg, mert köztünk — egyelőre — én vagyok a legkülönb, ha nem is polgári értelemben véve.

— Mi az, hogy polgári értelemben?... — vontá össze szemöldökét az apa.

— Nem akarok elméleti kérdéseket bolygatni most, ez most nem aktuális, különben sem szeretnék mint doktriner fellépni, e szerepben még egy kissé gyenge vagyok... Mégis meg kell jegyeznem, hogy a jelenet, melynek egy félórán át fültanuja voltam tipikus keresztmetszetét...

— »Keresztmetszetét«?! — szólt közbe hevesen Salgó. — Edus,

te megörültél! Doktriner!... Keresztmetszet!... Honnan szedted e szavakat?

— Apus, csak bizd rám... Érettségit tettem, tisztí iskolát és két éven át vagy nyolc tisztí tanfolyamot végeztem el. De sok tanáraink közül egynek sem volt fontos, hogy tudjak is valamit. Nekem sem volt fontos. Viszont az elmúlt két hónap alatt folyton csak tanultam... Azt hiszem, már mondtam, hogy elvégeztem a svindlikurzust... De folytatom... Szóval... az a jelenet, melynek fültanuja voltam, tipikus keresztmetszetét adja a polgári családi életnek. Egyfelől a családapa, aki trükkösebb a legjobb polgári regényírónál...

— Engem idézel!... szóról szóra ezt mondtam...

— ...vagyis minden hájjal megkent rohadó polgár...

— Ezt nem mondtam...

— ...másfelől itt van a leány... ő maga: ponyvaregényalak, szegény szenvedő lélek, aki egy rohadó morál megtestesítője, bár ű azt hiszi, hogy családja erkölcsi légkörét tisztogatja...

Elhallgatott. Sápadt arcába vér szökött. Hosszu pillanatokig nézett apjára, hugára... Ujra beszélni kezdett, de most már nem gunyolódva, csipkelődve... Remegett a hangja:

— Van egy barátom... nem... nem sokkal több, mint barát... rettegek, hogy egyszer meg fogom csálni... ű magyarázta meg nekem a családomat... Apust, Emmi, Liánt... persze engem is... illetve a multam. Mikor mindent megértettem, megígérttem neki, hogy majd én szedem rendbe a családomat. Káromkodás volt a felelete: »Az ördög törődik ebben a forra... a mi világunkban az egyének sorsával...«

— Edus! te kommunista vagy!... — szörnyülködött Salgó.

— Az!... igen én kommunista vagyok. Hiába, eláruztam magam. Pedig tudom, hogy hazafias gondolkozású férfit vagy... Amikor a Markóból kiszabadultam, Lián elmondta, hogy majd meghaltál, amikor megtudtad, hogy fiadat kommunista üzelmek gyanúja alatt tartóztatták le.

— Edus! én kitagadlak...

— Kérlek, ne igazsd fel magad. Ne tagadj ki. Sok volna ez egy napra. Én sem tagadlak meg. Tudom, hogy a fiad vagyok, ezért nem illenék, hogy a polgári társadalom büneiért egyénileg is felelősségre vonjalak. Világnézeti differenciánkban csak az segíthetne rajtam és rajtad is, ha egy reggel úgy ébrednék fel, hogy elfelejtettem, hogy Salgó Ede vagyok és te is úgy ébrednél fel, hogy nem emlékeznél többé a fiadra. És még ez se volna elég. Mindenkinék, aki tudja a mi viszonyunkat, a kapcsolatot örökre elfeledve kellene egy szép reggel ébrednie. Nem szabadna semmi nyomnak maradni.... De ugye ez nem lehet? A mi összetartozásunk meg van pecsételve. Apus! tünnöd kell ezt. Én is tünnöm. Fia vagyok egy polgárnak, aki három urikaszinónak tagja. E pozíciód tudomásul veszem, sőt egyenesen örülök annak, hogy ma este nagy tisztességben lesz részem... A bankettre gondolok... Nem teszed jól Emmi, hogy apus ma esti örömét el akarod rontani. Lásd én elmegyek a bankettre, nem szép tőled, hogy

vonakodsz... Nézd apust, hogy felderült az arca, tekintetével boldogan ölel engem, és reménykedve néz feléd... Csodálkozol, hogy elmegyek a bankettra? Boldog vagyok, hogy megjelenhetek ott... És ne félj, Stux nem pusztul bele. Legfeljebb tiz-husz embert kidobnak állásából... Másik tiz-husz ember jut helyettük munkához. Kell a munkanélküliség frontján egy kis csere.... Apus csínytevése egyenesen a mozgalom érdekeit szolgálja. Tény az, hogy a mai társadalmi rendet — két ellenkező oldalról — apus és én egyformán furjuk.

Emmi felvette bundáját. Elmenőben így szólt:

— No, most már elmehetek. Szépen elrendeztem a családomat. Te, Edus, valóban sikeresen végeztél el a svindli-kurzust. Két hónap alatt förtelmesen messze haladtál... Az bizonyos, hogy a te kommunistaságod svindli... Megyek megvédeni magam. A bankettből nem lesz semmi. Arról gondoskodni fogok...

— Hohó! — ragadta meg Emmi karját. — Árulónak készülsz? Tudod-e, hogy nálunk hogyan bélyegzik meg az árulót? Rátalálnak, elhurcolják, arcáról leereszelik a bőrt, jó mélyen a husig, és az arcusba tintaceruzával beírják SPICLI... Örökre ott marad.... Nekem megmondták.

— Én nem tartozom közétek. Ez csak veled történhet meg. És... a te arcodra oda is írják majd!... — kiáltotta Emmi és kitépve magát bátyja kezéből, elment.

Edus elhalványodva bámult utána, de csak egy pillanatig, aztán félretőlva motyogó apját, huga után rohant.

VIII.

Az a két hét, melyet a kommunistákkal közös cellában töltött el teljesen átalakította Edus életét. Két hét alatt kiforgatták régi életformájából. Uglátszott, mintha új lelket ráztak volna bele és életének új értelmet adtak volna. A kilenc fiatalember a cellai tétlen napokban kihasználták minden lehetőséget, hogy a zavaros életű Edust megagitálják. Itélőszék elé állították, el kellett mondania, hogy élt, mint élt eddig. Edus vallott. Elmondott magáról, családjáról mindent, ríktó színekkel festette alá annak az életnek fényét, árnyát, melyben eddig élt. E vallomásaival kedvében akart járni cellatársainak, akik éhségstrájkjukkal, bajtársi összetartásukkal, csodálatos beszédeikkel megbabonázták. Közéjük vágott és valóssággal szégyelte, hogy csak tévedésből került közéjük és nem részese annak az akciónak, melyért — ahogy kiszámították a várható büntetéseket — legalább ötven esztendőre fognak ülni.

Edusban már letartóztatása előtt meg volt a készség, hogy jó-utrá térjen. Emmi erkölcsi prédikációi meghatották, csodálattal bámulta hugát és mindenben engedelmeskedett neki. Beszért is ezeknek a fiatalembereknek hugáról, aki őt és apját a tiszta erkölcs útjára akarja vezetni. Álmélkodva hallgatta, hogy Emmi program-

ja nem a tiszta erkölcs útja, csak a régi életnek egy másik változata, de erkölcsplusz nincs és nem is lehet benne. Egyáltalán a polgári társadalom erkölcsére kár a szót vesztegetni. E tételt tizennégy napon át bizonyították Edus előtt. A bizonyítási anyagot szétesztették maguk között és felváltva rendszeres oktatásban részesítették Edust. Elébe szórtak mindent, amit bécsi, budapesti földalatti pártiskolákban tanultak meg. Elnyomták az éjjeli lokálokban, futballmeccseken, moziban szerzett kulturáját, eddigi szokincset az új szavak légiójával cserélték ki és Edusban megvolt a készség, hogy általuk át is lényegesüljön. Ugy látszott, hogy mindent megért, mindent akar, mindent vállal. Nagyon szorgalmas volt, tudta már kívülről a kátét és a proletár-egyszeregyet.

Amikor elhagyta a fogházat, a cellatársak mint meggyőződéses kommunistától váltak el tőle. Egy címet adtak neki, ahol két hét múlva, — előbb nem, — jelentkeznie kell. Addig legyen óvatos, lehetőleg ne járjon sehová, mert bizonyos, hogy a rendőrség figyelni fogja.

Edus visszanyerte szabadságát, előbb azonban egy végzést nyomtak a kezébe, melyben elrendelték, hogy további intézkedésig minden nap, reggel kilenckor jelentkeznie kell a főkapitányságon. Ez a végzés büszkévé tette, viszont nagy boldogtalanság volt számára, hogy a fogház kapujában a felesége várt rá és így szabadsága első pillanatában letartóztatta a Multja, mely elől szíve szerint teljes felháborodással szeretett volna kitérni. De ez árulás lett volna. Elvtársai megmagyarázták neki, hogy nagyon jó az, ha ő a fogházból felemelt fejvel mint alaptalanul meghurcolt tisztos polgár lép ki. Ezt az álarcot viselnie kell, mert így a mozgalmat védett helyről szolgálhatja. Így hát el kellett fogadnia Liánt, tünni örömet és elviselni hűsleges szerelmét. Utálta ezt az állapotot, de viselte, mert erre kötelezte a pártfegyelem. Külön bosszankodott Lián nagy változásain, aki elherdált tizenkét esztendő után benső házaselet kiépítésén fáradozott. Persze a maga módja szerint: jól eltartani a fiut, most már mindig csak ezt az egyet... De Edus megnehezítette Lián munkáját. Visszautasította a zsebpénzt, sőt nem fogadta el a pénzszekevény-kulcsot, hogy ezentul minden megaláztatás nélkül maga vegyen ki annyi pénzt, amennyire szüksége van. Nem dohányzott, se mozi, se lokál nem kellett neki. Mindez Liánt féktelen hűslegre, végtelen ragaszkodásra dühítette és rettegve gondolt a katasztrófára, hogy Edus megszökik tőle. Naponta elkísérte a rendőrségre és egy percre sem hagyta egyedül. »Az eszmékért áldozatot kell hozni« vigasztalta magát Edus és viselte a terhet, melyhez a nagy metamorfozisis örömet ragaszkodott.

Nem szerette azokat az estéket sem, melyeket Liánnal együtt a szülői házban töltöttek el. Kegyetlen dolog volt számára apja, a nagy pénzbeszéd előadásait hallgatni, melyek igazi értelmét már jól tudta. Szeretett volna vitába szállni, elmondani a tulsó oldal véleményét, de nem árulhatta el magát. Többször gondolt arra, hogy Emmi előtt felfedi magát, de mindig elébe tárult a kép: Emmi estélyi ruhában, Stux szmokingban autóra szállnak...

Nem lehet Emmivel őszintén beszélni. Huga — miközben neki meg-tisztulásról, erkölcsről beszélt — Stuxnak kitartottja volt.

Kegyetlen lassan mult el az előirt két hét. Közben meglepő do-log történt. A tizenkettedik napon a rendőrtiszt, akinél naponta je-lentkezett, így szól hozzá: »Salgó ur, mi kinyomoztunk magáról mindent. Pontosan ismerjük előéletét. Nem követett el soha semmit a rend ellen, de tudjuk, hogy maga nem független ember. Felesége birtokához, malmához semmi köze sincsen. De nem ezért kell magát megbizhatatlan emberként kezelni... Maga a cellában könnyelműs-ködött, nagyon összebarátkozott azokkal a fiatalemberekkel... Nézze, én nem tudom, meddig tarthat ez a jelentkezni kényszer... De csak mint rendőr nem tudom. Mint magánembernek az a véle-ményem, hogy ha ön valami kommunista rendbontásról tudomást szerez, azt kötelességszerűen bejelenti... Szóval, ha valamiről tu-domást szerez... ért engem?

— Igen, kapitány ur!

»Hohó, kapitány ur!« monologizált Edus magában, Liánnal, sa-ját házi rendőrével hazafelé tartva. »Ön azt hiszi, hogy bennem is meg lehet találni a rendőrség emberét? Persze jó fogás volnék. Én ugyan szállíthatnám a fontos híreket. Persze, ilyen intelligens, min-denhova befurakodni tudó, jó megjelenésű emberre nagy szükség van... Kellek!« Szinte büszke volt arra, hogy a rendőrség foga fáj rá. Ezt a büszkélkedő hangulatot megérezte Lián, ellene irányuló-nak vélte... »Nem engedlek el« védekezett és beléje karolva vitte haza...

Edus gondolatai új irányt vettek. El kell szőkní, el Liántól, el a rendőrség elől. Mit gondol az a kapitány? Szégyen gya-lázat... spiclit akar benne fogni. Megremegett ettől a gon-dolattól... A cellában elmondták neki a fiuk, hogy milyen rettene-tesen büntetik meg a spiclit, ha elcsipik...

.....

Letelt a két hét. Edus kicselezte Lián éberségét, megszökött előle és a fiuk kitanítása szerint összevissza kóborogva, többször villanyost használva, végre célhoz ért. Egy Vadász-uccai kávémé-résbe lépett be.

A pincérleánynál Simkó ur után érdeklődött. Jó helyen járt. Simkó ur napos vendég itten, sokszor délelőtt és délután is itt van. Délig várakozott. Megevett két kávé és egy rántottát, de Simkó nem jelentkezett. Délután megint betért a kávé mérésbe. Várt, várt, leste Simkót. Szentül hitte, hogy nem véletlen az, hogy Simkó kés-lekedik. Tervszerű dolog az. Simkó talán itt is van. Itt van a billár-dozók között, vagy az a szakállas ember, aki látszólag ujságot olvas, de néha az ujságból félszemmel lopva les ki rá... Lehet, hogy a szakáll: álszakáll. Furcsa hely ez nagyon. Az az ujságot olvasó: spicli vagy detektiv... Megremegett... Bizonyos, hogy már itt van Sim-kó. Talán ott a piros rüs-függöny mögött, mely a konyhát a kávé-méréstől elválasztja... Persze vár, nem akarja a találkozást, bizo-nyosan a szakállas ember miatt, ki most már minden tartózkodás nél-kül őt fixirozza... Edus tévedett. A szakállas egyén a billiárdozó-

kat nézi, ő is szívesen játszana egy partit, ha volna pénze rá. A kávé mérés öt-hat törzsvendége egész nap itt lebzsel. Billiárdoznak, szidják az asztalt: »huz és rossz a mantinelje« — mondják maguknak, mondják mindenkinek, aki figyelemmel kíséri játékokat és védekezni akarnak a »paccerség« ellen. Edus lassan-lassan feloldódik, bemutatkozás nélkül megismerkedik a kávé mérési társasággal, még a szakállas férfiuvai is, akivel jelentős mosolyokat váltva mulatnak a játékosok rossz lökésein. Már esteledett, mikor az egyik vendég, aki minden partnerét legyőzte, elfogyasztotta, Edust hívta meg egy játszámára. Játsszanak, kergetik a golyókat. Új vendég jön. Az ingujjra vetkőzött Menjou bajuszt viselő partner szervuszt kiált feléje. A pincérleány, mikor kávéját eléje teszi, suttogva szól hozzá. Edus érzi, hogy az új vendég a Simkó és nem téved. A játszma befejezése után megszólítja: »Tudom, hogy ön vár rám. Itt nem beszélhetünk. Holnap délután négy és öt között sétáljon az Andrassy ut páros oldalán, majd találkozunk.

Másnap találkoztak.

Simkó negyven körüli, kopasz, derült tekintetű kövér lény. Nem hagyja szóhoz jutni Edust. Mintha nem is volna tudomása arról, hogy mivégből kellett megismerkedniök. Minden bevezetés nélkül a turisztikáról beszél. Mosolyogni való, hogy ez a lustán járó pocakos ember, hogy beleheccelődik témájába. Beszél a turisztika áldásairól, nagy gyalogturák gyönyöreiről, messze forrásokról, hegygerincekről. Már viszi is magával Edust az »Idő« turista társaság egyesületi helyiségébe és beiratja tagnak...

A következő vasárnap hajnalán egy turistacsoporttal együtt indul el a János-hegyre. Edus tudja, hogy figyelik — barátkozik, ide-oda szegődik, de alig tudja takarni elfogódottságát ebben a különböző koru, műveltségű társaságban. Jól tudja ő, hogy ez a társaság csak megbújt az »Idő« alapszabályai mögött és más a jellegéje, mint amit hirdet: »Fű-fa-erdő-hegynek gerince...« Van egy daluk is, mely így kezdődik és ma már vagy századszor éneklük...

Simkó nincs velük, Simkót nem is látta többé soha. Sőt, ezt a társaságot sem látta többé így együtt...

Egy csontos arcu fiatalemberrel, meg egy szemüveges, rövid-re nyírt hajú lánnyal összebarátkozott. Valójában azok csatlakoztak hozzá. Másnap egy kis kocsmában már velük sörözött és ezen-tul sűrűn voltak együtt. Edus talpára állt, erőlesen követelte Liántól szabadságjogait. Nagy eredményeket ért el, már éjfélig szóló kimenőket is kapott.

A fiu és a leány — nevük szerint: Pál és Panni — Edus cellatársai szövetségéhez tartoztak, de ők kisiklottak a rendőrség kezéből. Mind a ketten joghallgatók voltak, de az egyetemre alig jártak, nagyon lefoglalta őket a földalatti mozgalomban teljesített missziójuk. Megmondták Edusnak, hogy pontos értesüléseik vannak felőle: »Maga egy gyorsforralón főzött kommunista... Ártatlanul került börtönbe és bűnösen került ki« — gúnyolódtak vele. De tanították is, könyveket adtak neki kölcsön. Meghívták lakásukra —

együtt éltek — és propaganda előadásokkal hajnalig tartották maguknál. Edus már az első meghitt beszélgetésnél, büszkélkedve mondta el, hogy a rendőrség szemmel tartja őt, és naponta jelentkeznie kell, de azt, hogy spiclinek akarják megfogni, csak napok múlva árulta el.

Már három hete tartott ez a barátság. Gyakran töltötte házon kívül az éccakát, míg végre elhatározta, hogy örökre elhagyja Liánt. E szándékát azonban nehéz volt keresztül vinni, hiszen mindennap jelentkeznie kellett a rendőrségen, Lián ott könnyen elcsiphette. Így hát lehetetlennek látszott megszökni előle. De különben is: miből éljen meg? Liántól ugyan most sem fogad el pénzt, mégis szegyenletesen az a való, hogy Lián ad neki lakást, ételt, mosást és télikabátját is éppen tegnap váltotta ki a zálogházból... Kereseti lehetősége pedig csak egy van: a rendőrspicli állás... de hát ki gondol arra?

Nem mondhatni, hogy Edus nem viselkedett férfiasan a választaton. Nem választotta Liánt, sem a besugói szolgálatot. Lemondott szegyelet exisztenciájáról és tiltakozott a gondolat ellen, hogy árulásra vetemedjék, hogy hirt adjon a polgári társadalmat izgató akciókról... Inkább hajlandó volt a nyomorúságot vállalni.

— Igen, vállalom a nyomorúságot — szolt egy napon lelki váltságáról társainak. — De miféle nyomorúság az enyém? Egész életben kitarítottak engem. Tőlem nem vették el a kenyeret, sőt ingyen, munka nélkül ideadták. Engem nem fosztottak meg munkaalakomtól, engem sose zsákmányoltak ki. Másnak a profitjából vagy egyéb szennyéből éltem eddig... Nem tudok így élni tovább... Nő és aztán? Tudom, nyomorogni kell, de hol az a munka, vagy tisztes támogatás, melynek segítségével... életképessé tehetem nyomorúságomat?...

— Megértettem Salgó elvtársat — válaszolt Pál. — Magánál valóban baj van. Megdöbrentő, hogy milyen pontosan látja a helyzetét. Igaza van, magától a mai rend nem vett el semmit. A mai társadalmi rend csak azt rabolja ki, aki szolgálatára áll, vagyis dolgozik neki. Fonák dolog, de így van. Maga gondtalanul töltötte el gyerekkorát, a háborút átlógta, azután egy asszony tartotta el... Az a társadalom, mely ellen mostanság lázadásban él, mindig eltartotta magát és közléseiből tudjuk, hogy ezentul még jobban eltartaná. Már elmondta nekünk, hogy házasságában milyen pozíciója volt a Markó-uca előtt és milyen ma. Tudjuk, hogy ma — egy hónap múltán talán már nem —mindent keresztül vihet a feleségénél. Talán vagyona felét is magára iratná... Azt hisszük nem volna ostoba dolog, ha erre törekednék. Azért nagyszerű embere lehetne a mozgalomnak. Sőt! így igazán használhatna ha... megmaradna romantikusnak... Nézze, él a mozgalomban, sőt a mozgalom tetején nem egy olyan egyén... irányító... főfőszervező, aki hatalmas gyár élén áll, munkások ezreit éhbérért dolgoztatja, ezért nagy fizetést kap, autója van, szeretőket tart. Fő-főfunkcionárusa a mai termelési rendnek. Megkapja a nagy fizetéseget. Százszor annyit kap, mint amennyi jár neki és így megbontja a termelés eredményé-

nek igazságos elosztását, ő, aki a mi emberünk... És ez rendben van, mert így a mi emberünk biztos, védett helyen ül, a gyanu nem érhet fel hozzá és zavartalanul teljesítheti nagy feladatait... Mindezt azért mondom el, hogy maga is lássa: nem volna baj, ha megtartaná egzisztenciáját. Az a baj, hogy el akarja dobni »kenyerét«, és a párt felé fordul, attól vár munkát, vagy segítséget. Maga még tetteleg nincs is benn a mozgalomban, csak egy érzelemben él. Kár volt a fiuknak ott a cellában magát így megfőzni... Vegye tudomásul, hogy mi fűtülünk minden lelkiválságra, nem érdekelnek bennünket, buta lágyságok ezek. Hol vagyunk mi még attól, hogy intézményesen rendezzünk magánügyeket, lelkiügyeket... Akinek ez nyomban kell, annak ott van a Vallás! az Egyház! — egyetlen komoly ellenfelünk, míg meg nem békülünk vele, vagy az nem csatlakozik hozzánk — forduljon oda. Ha Salgó elvtársnak az a gondja, hogy megtisztuljon és ezért elviselhető nyomorúságot kapjon, menjen kolostorba, ott, maga is, akinek nincs szakmája, tanultsága, munkára talál. Vízet hordhat, mosogathat és kap érte legalább kenyert és vizet és egy cellát, melyben lelkileg sokra viheti... Vagy menjen remetének, vesse le magáról a világ hiúságait, éljen vadmézen, gyökereken, forrásvizből... Így is tökéletesen elhagyhatja a feleségét... Mindezt azért mondom — fejezte be mosolyogva szavait Pál, aki nagy kedvvel beszélt, játszott a szavakkal, — hogy megtanítsam magát arra, hogy elvtársaink magán-dolgai, amíg a mozgalom érdekeit nem sértik, — nem pártügy!

.....

E beszélgetés után Edus, elhatározása ellenére, visszatért Liánhoz. Ma kedves volt, udvarolt a feleségének és vacsora után kávéházba mentek. Ez alkalomra felvette finom sötétkék ruháját, ma először tette meg ezt a szivességet. Liánnak, pedig az asszony a méltatlan rabságból való szabadulás első napjaiban lepte meg vele. Ugyancsak mellényzsebébe csusztatta a még értékesebb szintén új ajándékot a logólanccos aranyórát és jegy-gyűrűjét is ujjaára huzta. Lián is boldogan öltözködött selyembe, rakta fel ékszereit és félve tett az asztalra egy 100 pengőst, melyet Edus könyörületességgel csusztatott zsebre. Mindebből látható, hogy Edus hős volt. Megfogantak benne Pál elvtárs tanácsai. Számára nincs más út, egyelőre benne kell maradnia a burzsuj mocsárban, ott kell teljesítenie feladatát, ahogy Pál mondta: »Tessék gázlókat képezni a mocsárban, hogy majd a nagy megmozdulás idején könnyebben lehessen a piszkon átgázolni.« Vértanúság ez. De Edus elszánt lélek, türi, hogy Lián az elindulás előtt mellére borulva boldogan zokogja, hogy újjá-született a nagy boldogságban, ő egészen más lény lett, előlről kell kezdeni önmagával az ismeretséget. Bosszankodva hallgatja, hogy felesége tizenhárom év előtti dolgokat szed elő (»amikor elsőt esengettek boldogságunknak... és ez a csengő újra megszólalt«.) Hisztérikusán suttozza a legkikentebb mondatokat... Éjjelre jár már az idő, míg elindulnak és végre letelepednek egy dunaparti kávéházban.

Edusnak megvolt a haditerve és azt még ma éjjel végre akarta hajtani. A terv Pál elvtárs mai előadása szellemében készült. A kávéházi pamlagon Liánhoz hajolva beszélt:

— Lián, látom, hogy azon iparkodsz, hogy házasságunkat boldoggá tegyed. Ebben én is segítségedre akarok lenni... Kiszabadulásom óta nagyon megváltoztál, minden jóval el akartál halmozni, de én semmit sem fogadtam el. Nem fogadhattam el. Ahogy te, én is megváltoztam. Bizonyos, hogy észrevetted kinődásaimat, hiszen hozzám való ragaszkodásodat napról napra fokoztad. Hiába, Lián.... így én nem fogadhatok el tőled semmit. Házasságunkat új alapokra kell fektetni. Nem tűrhetem tovább, hogy engem eltarts! Dolgozni akarok. Meg kell állapodnunk. Át kell adnod a malom vezetését. Erre azért is szükség van, hogy végre a rendőrségtől megszabaduljak. Hagy lássa a rendőrség, hogy dolgozó polgár vagyok, kinek semmi köze sincs a rendbontó elemekhez... Elmegyek Százházára a malmot vezetni és utána nézek a gazdaságnak is.

— Nem értesz hozzá Edus!... És hogy gondold?... Menjünk Százházára lakni?... Ezt ne kívánd... Mindent, csak ezt ne...

— Te itt maradhatsz Pesten... Én ugyanis beleásom magam a munkába... Te!... hogy szeretnék én végre dolgozni. Dolgozni fogok. Minden szombaton hazajövök. Szép vasárnapokat rendezünk... Ugye így lesz?... És ez nem minden. Ez még nem elég. Az a fontos Lián, hogy hitvesi bizalmad teljesen belém helyezd és ennek csak egyetlen módja van: ingatlanaid, birtokod felét rám kell iratnod... Ennek meg kell történni már azért is, hogy a rendőrség, aki ismeri mai állapotomat, ne vághassa a szemembe, hogy a feleségem tart ki és így bizonytalan egzisztencia vagyok. Végre hagy tudja meg a rendőrség, hogy államalkotó elem vagyok, akinek van mit féltenie, aki a magáéban magának dolgozik és így a közérdeket szolgálja. Valljuk be, hogy eddig nem voltam rendes ember és lásd be, hogy ennek jórészt te vagy az oka...

Lián megdöbbenve hallgatta Edust. Csúcsponton ragyogó szerepbe bággyadozni kezdett... Miért kellemetlenkedik?... Vagyona után akar nyulni?... Ő itt él Pesten és innen félelmetes biztonsággal vezeti a malmát, gazdaságát. Az utolsó korpászsákgig mindent számon tart, tudja, hogy naponta mennyi abrakot esznek a lovak. Naponta telefonhoz hívja az ispánját, káromkodva szidja össze, ha nincs megelégedve a jelentéssel... És most Edus meg akarja szerezni a fél vagyont és átvenni az egész gazdálkodást... Megremegett ettől a gondolattól.

Edus percekig várt, de nem kapott választ. A terv nem sikerült. Hívta a pincért, a százasból visszakapott pénzt zsebetette, bár egy pillanatig arra gondolt, hogy a 96 pengőt Lián elé dobja. Nem tette meg. Jó lesz ez a pénz az új elinduláshoz. Ez a 96 pengő a Mozgalomé. Igaz, hogy ez a pénz egy ideig őt fogja táplálni. De ami őt, az a Mozgalmat is táplálja.

A kapunál így köszönt el feleségétől:

— Csak menj egyedül haza. Szóltam hozzád a kávéházban, nem válaszoltál, fél óráig tartott az ut hazáig, egy szót sem szól-

tál. Rendben van. Nem várom meg, míg megint rámunsz és Kempf vagy más szemétember újra megjelenik... Még a ma esti fekhelyet sem fogadom el téled...

Elment. Így nem maradt.

De most Lián elől eltűnt az utolsó korpászsák, a számontartott abrak... Kétségbeesetten kiáltotta: »Edus!... Edus!...« Nem akarta elveszteni. És hogy Edus nem fordult vissza a hívószóra, utánaeredt, de az befordult a Tisza Kálmán-tér egyik mellékuccájába. Lián ment utána, de bármint is sietett, nem tudta utolérni, el is tűnt előle. Mégis ment, ment, reggelig csavargott... Nem volt már arcán egy szemnyi puder, a festék alól kisápadt az arca, csak briliánsa égett a fülében, csak a szemében csillogott a könny.

Három napig egyre égőbb kinok között várta vissza Edust. Akkor nem bírta tovább, elment Emmihez és azóta együtt kutatnak Edus után.

.....

Edus beszámolt sejtjének: Pálnak és Panninak eredménytelen expedíciójáról. Boldog volt, hogy nem sikerült a terv, hiszen csak azért vállalkozott rá, mert úgy érezte, hogy Pál akarja. Most már egyedül áll, szeretne valamihez fogni, szerezzene neki valami megbízást, akármilyen veszedelmeset, nem bánja, ha elcsipik, ő is ülhet egy pár esztendőt.

Pál kérvényt diktált Edusnak: »...kereskedelmi érettségim van, végig küzdöttem a háborút, mint tartalékos főhadnagy szereltem le... a megüresedett altiszti (szolgái) állásra tisztelettel pályázom«.

Az állásra 2986-an pályáztak, de Edus nyerte el. A műszaki igazgató Pál ajánlatára őt találta a legalkalmasabbnak. Fizetése 60 pengő és természetbeni ruha-ellátás volt. A műszaki igazgató szolgálatára osztották be. Így került Edus a Sommer Művekhez...

A műszaki igazgató tudta, hogy Edusnak naponta jelentkezni kell a rendőrségen, mégis megbízott benne. Szerette a fiatalembert, pénzt adott neki, járjon társaságba, persze ő jelölte meg, hogy hova járjon. Edus bekerült a földalatti mozgalomba. A műszaki igazgató a Sommer Művek hivatalos szobája párnázott ajtaja mögött szervezte a Nagy Téli Megmozdulást. Edus a hivatalos órák után sokszorosító gépen huzta le az utasításokat, »add tovább«-írásokat.

Egy napon jelentette az igazgatónak, hogy baj van. A rendőrkapitány nem hagy neki békét. Firtatja, miért állt be szolgának, hiszen gazdag felesége van. Ő bevallotta, hogy nem bírta elviselni a megaláztatott helyzetét, mit házassága jelentett számára, hiszen amikor letartóztatták, már akkor sem élt együtt a feleségével.

— Nincs semmi baj, főhadnagy ur — szólt az igazgató. — Tudok a dologról. Már én is megkaptam a rendőrség megkeresését, melyben »hivatalból« közlik, hogy maga rendőri felügyelet alatt áll. Én már irattam a rendőrkapitánynak, Goldner báró elnök és Tseresnyésy András igazgatósági tag ur irták alá a levelet, mely szerint »Salgó Ede megbízható ember és kéri, hogy szolgálata zavartalan teljesítése érdekében a jelentkezés alól mentesíttessék...« Ugy látszik

a levél nem segített, majd néhány nap múlva személyes intervenció fog történni... Addig is a rendőrség próbálkozik és szeretné magát kis jövedelemhez juttatni, ami minden rendőrspiclinek kijár... Tudja mit?... Maga rendőrspicli lesz... Igen, az lesz... Valakit fel kell jelenteni... Maga holnap bejelenti... feljelenti, hogy Volostyuk György szövömunkás gazember kommunista... így beszél, úgy beszél... Kiváncsi vagyok, letartóztatják-e?... Azt hiszem semmi baja sem lesz.

Másnap Edus besugta Volostyuk Györgyöt.

Harmadnap, jelentkezéskor a kapitány csak ennyit mondott Edusnak: »Maga marha! mit akar attól a szegény embertől?...« »Bocsánat kapitány ur, az a munkás állandóan izgatott a munkások között. Szidta a szoc. dem. pártot, mert paktálnak a kormánnyal, összeszűri a levelet a munkásnyuzó kapitalistákkal, de majd elsöpri őket a forradalom... Én csak azt jelentettem, amit saját fülemmel... kihallgattam...«

Volostyukot beidézték ugyan a rendőrségre, de csak azért, hogy figyelmeztessék, vigyázzon magára. Az igazgató jó nyomon járt. Edussal valóban spiclit jelenttetett fel.

De a rendőrkapitány sem hagyta magát... Edus tetteleg bizonyosságát adta annak, hogy hajlandó spicli-munkát végezni, most már kötött megbízást kapott. Az Alhambra kávéházban egy asztaltársaság tanyázik. Gyanusak. Tessék közzéjük férközni... »Mit mond?« — törte le a kapitány Edus ellenvetését, — »hogyan juthat be egy idegen társaságba? Salgó elvtárs ne vicceljen! Azt hiszi, nem tudjuk, hogy tagja a kommunista pártnak? Vagy talán nem tagja az »Idő« turistatársaságnak? Nincs semmi baj. Az egyik kommunista vigyáz a másikkal... Tudniillik kétféle kommunista van. Válasszon: maga akar vigyázni, vagy magára vigyázzanak? Most elmehet. Két napig nem kell jelentkezni, három nap múlva várom a hírt, hogy mi újság az Alhambrában.

Edus e rendőrségi jelenetről nem tett jelentést igazgatójának. Három napja van, addig nem ronthat el semmit. Ha a maga eszével nem tud kibujni a bajból, csak az esetben kér tanácsot, utasítást igazgatójától. Az bizonyos, hogy őt a rendőrség figyeli... és csak ezért megy el az Alhambrába...

Még az este beült az Alhambrába.

Az asztaltársaság éppen »ülésezett«. Tizenkét fiatalember fektetett egy asztal körül. Egy közülük »Az Ojság« vicceit olvasta fel. A szomszéd asztalok is odafigyeltek. Szinpadra való, kitűnő előadó volt a felolvasó. A fényesen megjátszott vicceket harsány kacajjal kísérték a többiek. A társaság egyik tagja ismerősnek tűnt fel Edus előtt, mingyárt megállapította, hogy ottvolt a János-hegyi kiránduláson. Az is megismerte őt, át is köszönt, sőt odament hozzá és meghívta asztalukhoz.

Éjfélig volt együtt a fiatalemberekkel, akik valóban asztaltársaságot alkottak. A gyufatartóba szorított kartonon rondirással ottdiszlett a címer: »Nekünk még van állásunk Asztaltársaság.« Szegény tisztviselőcskék, egytől-egyig félnek a

leépítéstől. Az Ojságot már végighallgatták, most a maguk rovására viccelődnek. Furcsa, piszkáló, sósavval leöntött heccelődés folyik, minden áron röhögni akarnak a bizonytalan holnap felett.

Edus már el akart menni, de maradnia kellett. A társaság egyik tagja, a Hitelezők Szövetsége tisztviselője, mulatságosan mesélte el, hogy náluk milyen rettegésben van az egész személyzet. Stux... Salgó... távirat... bankett... Edus hallja, hogy mit művel az apja, vagyis mi minden nagyszerű dolgot tétéleznek fel róla... A számára érdekes híreket mesélő fiatalemberrel megy el a kávéházból, hazakiséri és ügyesen a legapróbb részletekig kifaggatja. Az egész Salgó-család hivatalos a bankettra... tehát ő is... El kellene menni arra a bankettra... Ő is mondhatna egy felköszöntőt... Hogy csodálkozna ez a mellette baktató fiu, hogy ő az ünnepeletnek a fia... És nagy zavarban lenne, mert többször egészen baloldali szellemben nyilatkozott apjáról: »mosolygó bandita...«, »prezuntív rablófőnök helyettes«, »a kizsákmányoló alvezér áruházban járt hetekig közöttünk«. Nem volt mégsem eredménytelen kirándulás ez, alkalom adódott, hogy mégis spiclikedhessék — hacsak az apja számára is... Megremegett... Szólni akart a fiunak, le akarta leplezni apja marhaságait. Jól tudta ő, hogy az a távirat nem az apjának szólt, tisztában volt azzal, hogy apja... »Nohát apus! — beszélgetett magában apjával — »megint egy új stikli!« Nem háborodott fel. Jóízűen mosolygott apja szédelgésein... Mentette: Tulajdonképpen ő is missziót teljesít. Egész életében bármit is művelt, mindig csak fürészelt a mai társadalmat... Elmegy a bankettra, bizony elmegy... Nő, ez szép multság lesz... Így került haza Edus és volt fültanuja az apja és Emmi közti súlyos jelenetnek és az ő közbelépése által csak fokozódott a vihar.

Már rohan Emmi után és a Stefánia ut sarkán el is éri...

Radó Imre

(Folytatása következik)

LÁTHATÁR

Irodalmi szemle

Napjaink izgalmában az irodalmi kutatások, kísérletek, elméletek és víziók egymásnak ellentmondó bizonytalanságok között égetnek fel maguk mögött minden utat a tisztulás felé. Az újat akarás lázától gyötörtén a huszadik század legkövetkezetlenebb évtizedében az írók minden tárgykörhöz, minden irodalmi elmélethez hozzányulnak, elkéseredetten, mulattatóan, meghatottan melegítik fel a zseni teljes szabadságában gyökeredző érzelmes romanticizmust, a polgári erkölcsnek behódoló szentimentalizmust s akik a termékenyítő szenvedélyhez mindvégig ragaszkodnak, azok a naturalizmust nevezik az irodalom evolúciójának. Tudjuk, hogy az evolúciót sehol sem emlegetik annyira, mint az irodalomban s minthogy ez a sokat emlegetett fogalom szükségképen épen itt nagyjelentőségű, tisztába kell jönnünk jelentésével is. Az evolúció a természetes fejlődési törvény folytonos eszméje s mindenképen ellenkezője a revolúciónak, az erőszakos, hirtelen változás folyamatának. Az evolúcióban benne van, hogy a tökéletesülés mindig alsóbbrendűből származik s így az irodalomtörténet és a természettudomány szerves kapcsolata sehol sem sebezhető meg. Aki nek szemében tehát az evolúció irodalmi és élettani folyamata egy fogalomká olvad össze, azt kérdezheti, mit akar az evolúció felé törtető irodalom újra a romantikától, a naturalizmustól vagy az elfásult rajongásoktól csöpögő szentimentalizmustól?

A végtelenséget magában egyéniesítő ember értelme és értéke társadalmi közösségben gyökeredzik és élete teljessége az evolúció felé való törekvésben jutván kifejezésre, legimmanensebb kisugárzója, minden problémájának kulcsa: a világ nézete. Történelemcsináláshoz, kultúra fejlesztéshez, filozófiához, mint ismeretelméleti vizsgálódáshoz, tiszta és kritikai formát öltő világnézetre van szükség s akik a napi életet simán, hidegen vagy keményen kutatják, boncolják, akik az igazság megismerését az itélettől vagy hit-től el tudják tépni, azok nem egyoldalú, csak külső szemléleten alapuló emberismeréssel írják meg a mai ember viszonyát embertársaikhoz, társadalomhoz, nemzeti kultúrához vagy a világegyetemhez. Jelszavak között vergődik az ember, az evolúciót hozzákap-

csolják a nacionalizmushoz, a szocializmushoz s aki az egyikbe kapaszkodik, az szemben találja magát a másikkal, holott mindkét jelszó evolúciót jelent, ha a religió ésformájával ébresztik az emberiség végtelenségének tudatát, az emberi elme határtalanságát, amely annál nagyobb és annál gazdagabb, minél magasabb életformában s minél intenzívebb elgondolásban világít a szellemi funkció energiaforrásába: a világnézetbe. Platon Parmenidesétől, Swedenborg Principiáitól, Montaigne »Essays«-tól Shakespeareig s onnan Goethe Wilhelm Meisteréig vagy akár Zola Rougon-Macquartjáig az evolúció egyre tágul és míg Platon rendszerének kulcsa egyiptomi vándorlásai, addig Shakespeare Guido di Colonnából, az urbinói Lolliusból és Petrarkából merit. Zola már a kísérleti regény problémájába fog és azt vitatja, hogy a kísérleti módszer épen úgy, ahogy a fizikai élet ismeretére vezet, úgy kell, hogy a szenvedés és értelmi élet ismeretére is vezessen. »Az út egy, csak a fokozatok különbözök, a vegytantól az élettanig, az élettantól az emberismeretig és a társadalomtudományig«. Így válik a nagy naturalista Zola, aki magát »kísérletező moralistá«-nak nevezi, evolúciós íróvá s így lesz kérlelhetetlen ellensége Victor Hugo romantikájának, »amelynek még az a mentsége sincs meg, hogy elénk tárt hullákból egy igaz, emberi dokumentumra mutasson«. Zolának emberi dokumentumokra van szüksége s ezzel lelki rokona annak az írónak, aki a huszadik század anarchiájában a világnézetet keresi, a teljes öntudat, az egyszerű doktrína és a magától értetődő életre vágyó lelkek világnézetét, amely minden jelszótól függetlenül rezonál valamennyi sorsra, akik a megváltásért vajudó világ életében a mindenkit egyesítő szeretetet várják. Mert van-e a világnézetes irodalomnál értékeesebb, meggyőződéseesebb, amely végső instanciában helyettesíteni tudná az emberiséget, van-e magasabb szempont akár a nacionalista, akár a szocialista irodalomban, amely erősebb fórum az emberiség szavánál? Mindenesetre nagyszerű kísérlet lenne elfogulatlanul szembenézni a nacionalista irodalom vívódásaival, de mindegyre arra gondolni, hogy a szocialista irodalom evangéliuma, különváltan az új naturalizmustól, mégis a legteljesebb objektív festéssel cikkáztatja át lelkeinken az élet megrendüléseit és keserűségeit. Mindig két hangot hallunk: az önzertes, dacos nemzeti hangot és a szenvedés hangját s lehetetlen nem látni a gyökérszálakat, amelyekkel ezek a hangok az igazságot feltáró, a lelkekből lelkedző világnézetből szívják táplálékukat. De ez a tisztánlátás nem lehet elhatároló megkülönböztetése a két, látszólag elentétes pólusból fakadó eszmének, mert sohasem ezt adják nekünk, hanem bennünket keresnek, bennünket szolgáltatnak ki annak a felfogásnak, amely akár a konzervatív, akár a progresszív pszichében gyökeret ver.

A vergődő huszadik század háborús éveit a háttér; a kapitalizmus és a szocializmus végig kegyetlen és véres következményű harcát összes féleredményeivel, áleredményeivel s míg a bizonytalanság a még fennmaradt rendet összeomlással, anarchiával fenyegeti, addig haroktól, világok romlásától távol, a káoszban az új, egyszeres,

harmonikus, minden emberiességet magában foglaló irodalom sehogyssem teremődik meg. Az olvasó Anatole France főmunkáját »A fehér könyv«-t és Rolland Jean Christophe-ját, mint az új század legfőbb és egyenlő jelentőségű tendenciáját állítja az üres gondolatlehetőségektől emészthetetlen álirodalommal szembe és ebben a szembeállításban benne van a világnézetért harcoló írók minden nagysága és tragikuma. A valóság forradalmának semmi köze a lelkek forradalmához, mert a tettekre született írók letörnek vagy vakmerő gondolatokkal bibelődő utópistákká lesznek. De ha az energia újra befelé kényszerül s az irodalom mélységben, gazdagságban foglalója lesz minden tudatosságnak, közvetlenségnek és a felső életformának — s ha az új irodalom apostolai összeülnek egy párisi vagy londoni szalonban és szenvedélyes paradoxonokban próbálják megvitatni a mindvégig evolúciós irodalom programját, látni fogják-e a Platon, a Goethe fölényét magukkal és a velük egyúttaladókkal szemben, akik módszer, szándék és tendencia nélkül is, minden problematikusságon merészen áthaladva, maguk teremtették meg a maguk világát és mégis elhelyezkedtek a meglevőben is, mert mindig csak ezt látták, ezt figyelték s ez a látás, ez az állandó figyelés tette lehetővé az ő külön világuk és a meglevő világ egységes összeolvadását anélkül, hogy ezért bármit is fel kellett volna áldozniok!

Nagy szellemi forradalmak alkonyán, amikor hiába kísérelték meg a világot külső formáiban átalakítani s az eddigi ember örökébe az emberfeletti embert hirdetni, egyszerre büszkén felujongtak az elhelyezkedők és a maguk külön törekvéseiket akarják egyedül lehetségesnek elismertetni. De akiknek csak az elhelyezkedés a fontos s azt a belső utat, amelyen eddig mentek, elhagyják, holott valaha magasabb harmóniákat kerestek, azok sem a nacionalista, sem a szocialista irodalmat ne emlegessék. Az irodalom legnagyobb veszedelme az élettől való elfordulás és ha a lelki realitás helyébe a pillanatnyi realitás kerül, akkor köddé foszlik az egyúttaladás álma is, a remény és a bizalom, amely magányos utakon mégis a világnézet biztos kikötői felé vezet. És akik valaha papjai voltak a tiszta irodalomnak, az egységet kereső, embert és világot átfogó megismerésnek, azok ne legyenek felforgatók. Járni kell ebben a dantei világban, beszívni minden mérgét, meguszni minden örvényét s a szigorú törvényszerűség objektivitása mellett igazi típusú írónak hatalmas szárnycsapásokkal kell az örökké hullámzó kicsinyességek felett, csapongani.

Ez az irodalom számára való világnézet — tehát a nacionalista irodalomnak is alapgyökere — amely nem ismer jelszavakat, irányokat, csak evolúciót, életet, embert!

Karinthy Frigyes 100 új humoreszkeje

Kétségtelen, hogy Karinthy Frigyes humorának, szatirájának lélektani gyökerei a legmélyebbek és pontosan, emberien akkor érezzük át, ha lélektani elemeikből indulunk ki. Igaz, hogy lélektani alkotó-elemei leggyakrabban ki sem bontakoznak, sokszor ébenséggel nem mutatják önmagukat, inkább csak pillanatuk hatását érezzük. Az író nem is hangsúlyozza mindenhol, gondolatmenete titkolt mozgatójául maradnak s akár belső szemléletből, akár töprengő, aprólékos megfigyelésből kerülnek neveltségéből és tragikusból, tehát mindig ellentétes fogalmakból összetevődött humorába, elárulják, hogy utbagyűző „lejtűmotívjai”. Nem adnak kereteket, hanem az értelem ajtajait nyitják; nem magyaráznak, de egy sokrétű, tépettlelkű, hitetlen kor gondolkodójának emberi látását sugározzák és túl a tapasztalat, a lehetőség forrásain, elfordulva a valóság kapcsolataitól, már túllépik határait és a szellemnek azon a területén helyezkednek el ahol, Bergson filozófiájához hasonlóan, a komikusban az élő gondolat gépies mechanizmusa meledlik. Minden tárgyi és fogalmi gondolkodás elakad, ha Karinthy Frigyes **100 új humoreszkjét***) olvassuk. Nem lehet ezeket a szatirákat, finto-rokat, itt-ott pár mondatba tömörített vicceket a mindennapi gondolkodás folyamatának szövőgetésével igazolni és az irodalom eddigi elméletének megfelelően, világos dominánsan értékelni. Vázlatos lejegyzései, szunynyadó emlékeinek ébresztői, az író folytonos kereső, különböző feszültségű eszmélsíkjaival belülről, analóg élményekre utalnak. A valóság élménye a belső világ szférájába kerül s az így a feléledt kép mintha el is szá-

kadna a valóságtól. Pedig soha írás nem érintkezett annyira a valósággal, mint éppen a Karinthy Frigyesé, aki a lelke mélyén feledkező ösvalóság tudatvilágában keresi a közösséget: anyag és tudat, értelem és alkotás, életlendület és szemlélődés között. Emlékezzünk csak vissza a Capillá-riára, szatirikusságában is szimbólikus regényére, amelyben utópisztikus társadalmi rajzában, a nő és a férfi típus közös zoológiai tulajdonságai-
ban, a nőt ragadozóknak, a férfit kőrödzőnek mutatja s természettudományi ismeretei deduktíven konstruáló, merészen csoportosító lendületében, régi ismerősünket Gullivert a tenger fenekére süllyesztve, kopolyukkal felszerelve hatodik utazására küldi. Erzésünk, hogy száz új humoreszke mögött ugyancsak Gulliver rejtőzik, ő az, aki a viceházmestertől a pápáig terjedő előkelő összeköttetések fonálát fűzi, németországi diadalútjáról hazatérő nagy feltaláló feketétjét kifizeti s ő a vicces házigazda is, aki robbanó cigarettákat kínál, karmoló töltőtollal ír, szembespriccelő látszóval néz és gombostűvel telítüzelt csecsemőket hordoz karjaiban. S ha minél távolabbról nézzük is Karinthy Frigyes ez apró írásait, — amelyekről sokan, elég felületesen azt találják majd mondani, hogy céltalan, meddő játék fölényes grimaszai, — lehetetlen meg nem állapítani, hogy nevelése, megértő és hálás olvasóival szélesre derülő mosolya mögött a lázadó, a gyanakvó harcol, aki nem tud belenyugodni abba, hogy az ismert világ olyan, amilyennek mindannyian látjuk, hogy minden magától értetődő, logikus és nem is lehetne másképp. Karinthy Frigyes mindenben elsőnek az irracionizmust látja és amikor ezt gúnyolva, lehetetlenül képtelen oldalára fordítja, nevetnünk kell, holott a megszokottat, a mindennapi,

*) „Nyugat”-kiadás

a természetet mutatta, ha nem is a naturalista művész eszközeivel, hanem a racionalista életet, embert szerető, reformálni akaró hitével. S ahogy az irodalom és az olvasóközönség között tátongó ürt irodalmi torzképeivel áthidalva, csúfondáros nyelvöltögetésével az írók szélsőleges modora utánozásával valóságos szimbolikus-kritikai jellemzéseket adott, úgy lesz ez a 100 új humoreszk mai életünk kicsinyességének tükrre, neuraszténiásan tévelygő, félszeg kortársaink mardosó, gúnyolóódó, veséző portrégyűjteménye, amely minél inkább incselkedő, szípor-kázó, annál finomabban halkul lirává. S a nevetés múltán mi az, ami megmarad? Egy mesteri és mesterségének minden fortélyán mosolygó filozófus művész szellemének diadala ember-társai felett.

Komor András: R. T.

Először a hangja kap meg, modora, ahogy minden elfogódottság és zavarnélkül, komoly, szinte hideg tekintettel néz szembe új regénye anyagával, hogy közvetlenségével, alakjaival közös életintenzitásával mondja el egy hivatal mindennapos dolgait, igazgatók és hivatalnokok bajait, örömeit, apró események közhelyeit. Az intimitásnak, a szűk környezetre szorító részletnaturalizmusnak és a rejtett ösztönök mélyéről feltörő belső indítóerőket túlrészletező írónak az „R. T.” negyedik regénye s ahogy a „Jane and Johnny”-ban egy bárba tévedő kopaszodó agglégény kezdődő züllését, lekerülését írta meg, a „Fischmann S. utódai”-ban egy gazdagodó vidéki zsidó család urhatnámság, élvezethajhás és üzleti gondok között élő tagjai arcképsorozatát, mögöttük a feltörő antiszemitizmus problémagyökereivel és az inflációs idők magyar társadalma tragikus zavaival,

a „Nászinduló”-ban pedig a két egymás mellé sodort ember házassága tévútjai, a hivatalban túlórázó férj kamaszkori víziójából felmerülő, uccaleányok felé vágódó nemi gátlásai — tulajdonképpen minden regénye a kispolgári élet miljeurajzából, a hétköznapi sívárságában idegesen feszülő eseményekből kerül ki és a szintelen próza szürke takarója alatt is ideges nyugtalanság érzetét keltik. Az „R. T.”-ban, a hivatalnoki lélek jelenségeinek e villámgyors, szinte pillanattfelvételeiben és az irodai élet sívárságának, kilátástalanságának tematikai pontosságu vetületeiben Komor András közvetlen átélései, élményei látszólag idegileg is ránehezedhettek, mert alig pár rövid órára fogja a cselekményt, az építőtársaság visszaéléseit és már is vége a „R. T.”-nak, kisemberei szerény életpályájának, kisemberei szerény életalapjához vonulnak: Kümmérle ur, a hivatalba diszbe öltözik és munkáját magasztos élethivatásnak tartja; Káldor ur, régi, kopott katonai zubbonyát ölti fel, újságot olvas, cigarettáz és napjait robotnak tekinti; Sári kisasszony pedig az igazgató védelme alatt áll... valamennyi élő figura, egy társadalmi osztály meglepően hű rajza s ha különböző lelkiállapotokat jelenítenek is meg, mindig külsőségüknek hűen viselkednek és rájuk osztott szerepeikből egy pillanatra sem esnek ki. Nagyítóüveg alá tette az író ezeket a figurákat, de gondjukat, bajukat, kicsinyes dolgaikat még sem úgy figyelte meg, ahogy a zurnalisztikus és belletrisztikus irodalmi terminológiák között vergődő, de a lélektan tanulmányozásától soha el nem szakadó mai regényírónak napjaink apró hőseivel való szolidaritását hangsúlyozni kellene. (Gondoljunk Fallada „Kleiner Mann”-jára). S amenny-

**) „Pantheon”-kiadás

nyire az „R. T.” sorsára fűzött emberfigurák számára nincs kiút, épen úgy lesz nyilvánvalóvá, hogy Komor András négy regénye jól kitaposott útján sincs továbbjutás, továbbfejlődés. A lényegét kell majd megkeresnie, a szenvedések okait és a szenvedésektől való elszakadás lehetőségeit, mert kispolgárai életének fonalait nem a figurák s nem is az író tartják kezükben. A hivatalnokai szegénység és a kiszolgáltatottság mindennapi tragédiáját megírni és nem jutni tovább a detektívek között lépdelő vezérigazgató előtt mélyen kalapot emelő Kümmerle összeomlásán... hovatovább olyan szublimált gondolati légkörbe vonhatják ezt a minden megbecsülést megérdemlő, érdemes fiatal író, hogy mindjobban távolabb esik majd attól a feladattól, amelyre erős érzéke és kollektív hajlandósága könnyen predesztinálhatná.

Márai Sándor vallomása

Az igazi író, aki saját munkássága folyamatát figyeli, előbb-utóbb rájön arra, hogy végelemzésben minden alkotását önmagából, önmön életéből mérítette. Gazdag élmények, alapos emberismeretek, őszinte és erős érzelmek kísérik az író felfelé kapaszkodó útja fordulóit, ki nem apadó lázas tendenciáit megpróbálja, hogy az objektivitás felelőtlen álarca alatt lázadjon az élet gesztusai zavarával szemben és ha írásaiban a létezés minden súlyos kérdését is felkavarja, mindközött az én-probléma az, ami kimagasodik s voltaképpen e körül forog a többi is. Az írás soha be nem tellő követelménye, menni az idővel, változni a változással, kavarni anyagot, játszani sorsokkal, de a legfőbb mondanivaló, a legösszintébb kinyilatkoztatás, amikor túl színben-szóban való dűskálódáson az író agyán és szíven végigcikkázik saját élete. Ilyen kiváltságos pillanatban lerázza magá-

ról mindazt, amibe belefáradt, amit remélnek tőle, összes terheit, eddigi mondanivalóit, vigasztalan és mentesítően hőseit, irreális eszményekre szomjazó hitét és egyszerűség, őszinteség után vágyódik. Megértjük ezt a nosztalgia. Az író körülöz és látja hogy sok mindent mondott már, csak épen azt nem, amit mindig a legnagyobb szeretettel akart elmondani, amelynek szelid fényénél, leplezetlen mezei elensőségénél egyszerűre világos lesz minden: önmön életét. Márai Sándor, az új magyar irodalomnak ez egyik legsúlyosabb és legértékesebb koponyája, aki minden eddigi írása végső metamorfózisában a maga lelke érzelmi birodalmán át vizsgálta a huszadik század erjedő proceszusába érő, a szellem és az akarat által vezetett ember életenergiája gyengülését, most „Egy polgár vallomása”-ban, legújabb könyvében, az új évszázad elé érkező és a világháborúba szakadó magyar kisvárosi fiatal ember életét írja meg. A felcseperedő lélek önszemlélete a könyv, nem magából kifelé, hanem magába befelé való művészet, maradéktalan visszaadása lelki tartalmának, kisvárosi életre, családra, barátokra, iskolára reagáló idegreakciói kiformalódásának. De az átéltség visszatükröződő művészete is, kezdődő élete, súlyos komplexumainak tartalma, amely itt megelevenedve, tüzenetet hozva, napjai titkait érintik. Önanalízis... mondják majd kritikusai és bizonyára rámutatnak arra, hogy az író lelke tartalmát leltározva, saját öntudatát teregeti ki és mert minden önanalízis a személyiség dezorganizációjához érkezik, érdekes kísérlete talán nem egyéb, mint pontos körtünete azoknak a fiataloknak, akik alig hogy megtalálták az élethez való utat, élményeiket könnyvalakban intellektualizálják. Az „Egy polgár val-

***], „Pantheon”-kiadás

lomásai" írójának azonban sikerül korra szelleméhez közel jutni és a kor életét gyermeki élményei intenzitásával együttrezdülő átélésein át a tiszta gondolat síkjaira terelni. A regényeket, amelyeket Márai Sándor eddig adott, igazán csak mostani vallomásain át ismerjük meg s csak most értjük, hogy vált lehetségessé ópusról ópusra való lassu, folytonosan felfelé ívelő emelkedése, amely az író helyét az új magyar irodalom jelentős szellemi között megjelölte. Minden regényében átmént az analízis, a kor minden ideális és emberi feszültségű problémáján, így jutván közelebb azokhoz az életkérdésekhez, amelyek a mai fiatalság miértjét kívánják tisztázni. A „Bébi avagy az első szerelem“-ben a diák és a tanár viszonya, az „A zendülők“-ben a gyermeki infantilizmusból, az apróságok primitív szociális ösztöneiből bandát szervező és a kamaszkorba érő tudatalatti erotikum; a „Csutorá“-ban, az állat és a dolgozó intellektus egymásmellettsége, ahogy az ember a kutya lényéhez fordul s ugyanakkor, mintha a kutya értelme az intellektus mindennapi világához közeledne; az „A sziget“ hősenek neurózisa, az őskori animizmusból feltörő ösztönök lázadása; ebben a teljes oeuvreban sok van a vallomásokból, amelyeknek dinamikus cselekménye, megdöbbentően és szokatlanul hű, szinte a teljes fényhatással dolgozó festő brutális őszinteségű ecsetvonásával felvázolt milieura a legnemesebb emberi és írói desillusion. De túl mindezen, benne van a vallomásokban a polgáriassodástól a szociális felismerésig kavargó világnézetek között felnövő ifju tikkadt szemlélődése, amint a nagy század izgató kérdései: szegénység, szocializmus, zsidókérdés izznak körülötte és az izzás fényére felfigyelve, az izgalom lázával szívében fürkész a jövődőbe, egy kissé félve, ingadozva, egy kissé

le is nézve előző nemzedékét, amely magyar kisváros kicsinyes élete, politikai és érzelmi játéka közepette nem látta a fülledő felhőket, amelyek az eljövő összeomlás viharát hozták. Az „Egy polgár vallomásai“, Márai Sándornak emberileg legmegragadóbb könyve. Tisztaság lebeg fel felette, a megtisztulás vágya és embervoltának lélektől teljes klasszicitása. S mert egyetlen fiatal magyar írótól sem nyerhetünk oly mély belátást a századeleji magyar társadalom világnézeti, szellemi történetébe, — holott csak magáról, családjáról, legszűkebb környezetéről adott vonást vonáshoz mérő, gyötrődő feszültség és rombolás árán fénylő képet — a vallomásoknak kettős jelentőségük van. Az íróé, aki napjai nyugtalanságán át a túlradó életre tettekkel reagáló erős fiatalsága sok naivitással, primitívséggel teli lett s a katekizmussal, a kategórikus imperatívussal sokszor mereven ellenkező oly eposzátadta, amelyre realiztikusra hangolt és szenzációkat kergető irodalmunkban — talán a Kassák Lajos nagy önéletrajzi regényén kívül — nincs is példa s az emberé: aki, jóllehet elsősorban művész, művészetébe az individualista erkölcsi és szociális hitét oltja.

Upton Sinclair önéletrajza

Upton Sinclairról, az amerikai irodalom érzelmi propagátoráról, a szocializmus ellenállhatatlan pátoszu harcosáról, aki minden regényében inkább riporter, mint költő, úttörőként, a felhőkarcolók alatt verejtékező, pénzhétségből és kényelmes hazafiasságból kibontakozott amerikai plutokrata társadalom ostoraként szokás megemlékezni. Pedig egyetlen mesterének a riportregény szülőatyjának: Zolának szociális életlátása, a pénz lélektanának, a tőke akkumulációjának és a mohó profit kitenyésztésének irodalmi kifejezése Amerikában sem vele kez-

dődik s túl Jack Londonon elég a korán elfelejtett Frank Norrisnak „Oktopus” című befejezetlen regényciklusát, a kifosztott farmereknek ezt a megrendítően szép époszát vagy Stephen Crane „Maggie”-jét, egy iszákos apa leánya tragikus lekerülésének regényét idézni, amelyekben az elszántan keményen küzdő Upton Sinclair napjaink történelmébe beleérve, megjelölten találta azokat a sorsjavító célkitűzéseket, amelyeket a naturalizmustól a kollektívizmussig feszülő új regényirodalom a mai társadalom érdekében öntudatos irányművészetté szélesített. Upton Sinclair Chicago vágóhidjairól írott nagy regényével lett világhírűvé (Zola a párisi vásárcsarnokokat írta meg) s úgy harcolt a trösztökké izmosodott nagyiparosokkal, mint francia őse a korai industrializmus nekilendülésétől megrészegedett párisi kispolgárral. A „King Coal”, (Szén 'öfelsége) az „Oil”, a gép és a tőke irtóhatmatlanul kifosztott, kiűzött tömegeiről beszél és a petroleummágnás fiában Bunnyban az ezernyi gátlással megküzdő aktív forradalmár szívós harcra indulását jelzi. „Az ács fiának neveznek”-ben az amerikai metropolis dübörgő, izzadó, benzinpáratól és gyárkémények kormos füstjétől fojtogató levegőjü uccáit járattja Krisztussal és cipőtisztítóként, vasmunkásként, majd riporterként néz kétezer éves embertársai sorsa mélyére, akiket mártíromságával sem tudott megváltani. Ötvenöt harcos évével vállain, ötven kötetet kitevő munkásságával maga mögött Upton Sinclair most pihenőt tart s kivételes napjai hősi aureolájával visszaemlékezéseit, küzdelmes fiatalsága regényét „American Cutpost”) címmel írta meg. Bár „A szeretet zarándokútján”-ban és az „Alkohol”-ban is, megrázó gyermek-

kori élményeit, a déli államok előkelőségeivel rokonságot tartó, állandó alkoholmámorban élő apja sorsán szétzúlló családjá történetét adta, (tragikus pendantja ez Jack London alkoholól sötét mi'ieuji több regényének) mégis józan, sokszor derűs, de legtöbbször kísértetiesen kemény multbalátásával mindig az igazságért küzdő clete epizódjaira lelkiismeretesen, hidegen mutató jegyzetei mesterkéletlen egyszerűséggel dokumentálják írójukat és egyre szélesedő támadásai területe keresztmetszetét, amely újabb könyve látóerejében Amerika mai társadalmának izgalmas filmje. S felvonulnak Maryland romantikában és alkoholban fuldokló érdekes alakjai, a tizenöt éves nyomorgó fiúcska, amint névtelenül gyártja kolportázsregényeit és elclapok ostobán vízenyős viceit, hogy a szegény, csenevész, beteg kis tintakuli dollárjaival vándoroljon szülei szállításról, szállásra, poloskás odúkbá, ahonnan mindig kiegyenlítettlen számlák hátrahagyásával szöknek. Majd meddő egyetemi éveit írja le, a bostoni Harvard-egyetemen töltött szemesztereit. (Amikor Sacco és Vanzetti villamoszék-golgotájának regényét írta meg, egyetlen munkájában sem tapasztalt kegyetlenséggel söpör végig a bostoni parvenuplutokrácián — emlékezzünk az Academie Autocracy fejzeletre, Lowell egyetemi elnök infernalisán sötét portréjára — s az egyetem tanárain). Olvasmányai és hegedülése mámorából kitevődött küzdelmes diákságát, megváltó találkozásait elvtársaival, a szocialista tannal s mire egy kis szocialista lap riportereként Chicagóba kerül, már nyílegyenesen előtte az út, amelyen haladni fog. Chicago hozza a világhírt, a „Mocsár” példátlan sikerét, a Fehér Házi vizsgálobizottsága kiküldését, a húströsztök szemérmetlen ajándatait,

*) németül „Auf Vorposten” címmel. Malib-Verlag, Praha.

majd a máig tartó sajtókampányt, amely sokszor fajult odáig, hogy az író évekig maga nyomatta, árusította könyveit. Lelkesen számol be georgista telepi kísérleteiről, művészek, intellektuálisok közös otthonairól és feleségéhez való viszonya feltárásában sok van a lirából, a női psziche bonyolódottsága, zavarai ellenére is nagyvonalú igazságérzetéből, amellyel az öntudatra ébredő amerikai nő lelki fejlődését kíséri. A coloradói bányász munkások ezrei felkelésének véres leverése, Rockefellerék ellen rendezett nagyszabású, gyászszallagos demonstrációs menete... mind élet, regény és harcanyag s ahogy Upton Sinclair minderről beszámol, látjuk a rendíthetetlen, a karakterisztikus amerikait, a mindig optimistát, aki, még ha gyűlöletesen szomorú és piszkos is az élet, szereti, nem török előtte derékba, mert fanatikus hitével, akaratával akarja javítani és szépíteni.

Aldous Huxley

Aldous Huxley, a nagyon fiatal, kivatos angol író kezd nálunk, magyar olvasóknál is ismeretté válni és első magyarul megjelent regénye „A végzet bábjátéka”, („Point counter point”) rendszertelen élménymozzaikokból, külön utakon kanyargó cselekményekből mégis egységes rajzá áll össze, hogy benne egy angol társadalmi réteg erősen irodalmi elgondolású alakjai mutassanak írójuk hívós, sokszor száraz szatirikus hajlandóságára. Aldous Huxleynak az élethez való hozzászólása mindig külön véleményt jelent és ennek a külön véleménynek: absztrakt tudomány, negatív fantasztikum és tiszta irodalom a kitévői. Szeretik Anatole France tanítványának nevezni és ha ez a kissé túlzott megállapítás bizonyos vonatkozásban fedi is a valóságot, mi inkább II. G. Wells elképzelése

erősen költői hajlandóságú követőjének látjuk, de Wells izgalmas képzeletünkre erősen ható, aktív emberi filozófiája nélkül, amit Huxley fokozottan céltudatos irodalmiaskodással pótol s így a természetesség és valóság leglényegétől távolodik. Utópiáját a „Brave New World”-ot most „Szép új világ”*) címen olvastuk. Ez az utópia természetesen ellenutópia vagy ha úgy tetszik, fordítottja az utópiának és nem a Morus Tamás vágyait valósítja ideális életté, hanem, hogy hozzánk közel eső örök irodalmi élményből vegyük hasonlatunkat, gondoljunk a madácsi Tragédia falanszterjelenetére, természetesen a madáchi pesszimizmus ridegsége nélkül, mert Huxley utópisztikus regénye mesterséges úton előállított emberei ismerik az örömet, a boldogságot, sorsukkal megvannak elégedve és csak itt ott törtenek némi keverési hiba, aminek azután az a következménye, hogy az emberszéria egy-egy darabja beleülközik a „Szép, új világ” rendjébe, egyéniség akar lenni, lázadó lesz és elbukik. Az ismert, mindig jelentős kérdés vetődik fel ebben a regényben, van-e kompromisszum az egyéniség joga és az összesség követelése között? Mi veszedelmesebb, az individualizmus korlátlanága vagy a kommunizmus zsarnoksága? Melyik az igazi út? Huxley regénye Ford születése után hatszáz évvel játszódik le, (mert az idő, századunk elgőpie-sedése apostolától Fordtól számítódik) túl az orosz-szovjet államberendezkedésén és az európa-amerikai tervgazdaság standardizált embertípusa átalakuló életlehetőségén. Az ember palackokban jön a világra, egyforma, egyöntetű, megbízható típusok, ikrek végtelen csapatai, „azonos testi és lelki uniformisban”, ami gyakorlat-

*) „Pantheon”-kiadás. Szinnai Tivadar kitűnő fordítása.

ban körülbelül annyit jelent, mint egy üzem, mondjuk kilencvenhat egyforma géppel és mellettük ugyanannyi kezelőmunkás, akik egyazon petéből kerültek ki. De van lehetőség, mondjuk gyártási mód, finomabb disztingciók, bonyolultabb életelvek beidegzésére is és az újabb embergenerációk elektrogénézisen alapuló mesterséges kiköltése, az életörömök gramm adagolása (fél gramm szoma egy-napi üdülés, egy gramm már weekend, még több rejtelmes utazás a világegyetembe!) újra azokat a tüneteket idézik, amelyeket korunk élvezői Miami plageain vagy a Montparnasse kavargásaiban találnak meg. A jövő mesterséges emberei, ahogy a „Szép, új világ“ ellenőre mondja, a Szépség, Igazság, Boldogság között a Boldogságot választották és ezzel a választással visszaestek őseinknek Ford előtti korszakába, amelyben még a világ lakói tevékenysége, szerelmi élete az őskor gorilláéhoz volt hasonló. Huxley utopisztikus világa mellett megőrzi a régi világ ily kis rezervátumát is, egy Béta-leánynak (az alfák a mesterséges emberek szellemi arisztokratái, a béták az intellektuálisak és így tovább...) egy indiántepeki természetes megtermékenyülését, fiának: Johnnak felnővekedését és az új világ mechanikus gyönyöreinek-jutását, melyből lázadóként kitörve, egy elhagyott gyár kéményébe menekül. Huxley nem éri be a fantasztikummal, ezért a fantasztikum mellé sajátos elképzelésül a valóságot szövi, a rezervátum természetes emberét, John a teremtes misztikumának, az ősi őstörnök elévülhetetlen természetének szimbóluma s rajta keresztül lesz az író képzeletének rész játéka költői látomás, fejlődésünk hiábavalóságának tragikusan szatirikus jóslata. Talán még csak annyit felejtethetetlen az alfák repülőgépi utazásai, a fantasztikus fővá-

ros épületei leírása, sajtóközponttal, laboratóriumokkal, televízióállomással és végül felejtethetetlen Lindának, az öreg asszony utolsó óráinak megható leírása, amint a fiának a haldoklók kórházában felcsukló rettenetes zokogásán tátott szájjal, érthetetlenül bémésködnak.

Lytton Strachey

Alig két éve, hogy Giles Lytton Strachey a biográfiai írók legjelentősebbje meghalt és ma már valamenyny nyelven olvashatjuk regényes életrajzeit, az „Essex and Elisabeth“-et, a Victoria korról írott köteteket, amelyek közül a „Queen Victoria“*) most magyarul is megjelent. Esztétikus volt és első irodalmi kísérlete a francia irodalom főirányairól írott nagy tanulmánya, amelyben a fejlődés időbeli folyamatosságában precíz és általános rendszerbe foglalta a francia irodalom kódos kezdeteitől a parnassiens költőig, majd Maupassant realizmusáig ívelő szenvedélyes világosságát, tudatosságát, szépségét és az igazsághoz való ragaszkodását. Utörő, hézagpótló volt ez a tanulmány, a francia irodalmat kutatók kimerítően, szakszerűen térnek rá vissza, épen úgy, mint ahogy az angol történelemmel foglalkozók sem nélkülözhetik művészi intuícióval megformált életrajzeit. Az „Erzsébet és Essex“, csodálatos formakézségével a shakespearei tragédiákhoz érő tragikus történelmi freskó, tulajdonképpen képrombolás, de elsődleges teremtő irodalmi munka is, mert az angol renaissance kosztümjeibe, nekilendülő palástokba, sárgálló aranyba, mélytűzű bársonyokba öltöztetett figurái ünneplésszerűtől tör meg, a felcicomázott multat vetkőztetve le róluk, hogy a ma megilletődni nem tudó liberális angol polgár gazdagon csillogó hu-

*) „Panthéon“-kiadás, Szinnai Tivadar gondos fordítása.

morával, közvetlen gondolatai kiméletlen őszinteségével mutasson bennük a gyarló emberre, a királyi trónon ülő elaggott vörös asszonyra és fiatal szeretőjére, akinek minden mósolya, minden ölése megfizetett gestus. A Borgiákhoz ér a szigetországi renaissancenak, az angol—spanyol háborúval dacos keményre fagyott Erzsébetnek alakja, aki donációkkal, monopoliumpokkal kitarított harminchárom éves szerelmét vérpadra küldi és Francis Bacon ragyogó szellemének, síma udvaronckodásának árnyékában végzi véres uralmát. A „Queen Victoria“ pendantja Erzsébetnek s míg a renaissance asszonyát a freudi pszichológia aprólékos analizisével szedte szét és a történelem hazug reflektora hamis fényében monumentálisra nőtt viaszfigurája mögött semmi királynőt nem lát, addig Victorjáról, a világ legnagyobb birodalma trónját hatvan évig betöltő, szerényen nevelt asszonyról a polgári korszak ragyogó époszát írja, hasonlóan Glasworthy victorianus régényciklusa ünnepélyességéhez, a l'art pour l'art nemességében kitenyészített eleganciájához, ami a római és a hellén-kultúra gyökereiből izmosodott, de szellemét a múlt század utolsó harmada fáradt, kissé morbid dekadenciája inspirálta. Strachey Victoria portréja a jóságosan uralkodó matróna minden gyengéjét, korlátozottságát, a polgári mentalitáshoz, a kis német fejedelemségek udvaraiból kikerült családi erényekhez való ragaszkodását tükrözteti vissza. A „Prince Consort“ és a hű Stockmar doktor akik Victoriát a német idealizmus, tisztesség és egyszerűség felé vitték, elterelve a királynőt az angol lordok hüvös statisztériájától, India fehér elefántjai hátán pompázó bibor baldachinok fénytől, maharadszák és khánok gyémántjaitól, már a politikai realizmus úttörői, ahová Melbourne lord és Disraeli után,

a gazdasági prosperitás higgadt öntudatából az angol—búr háborúba, majd a világháborúba sodródó britt impérium is eljut, hogy utána, a victorianizmus doktrínáit, a manchesteri liberalizmus dogmáit felszámolva, a munkáspártot állítsa a politikai szemlélet arcvonalaiba. Temperált valóságával és a múltból a mára utaló epikus látásával közvetlen elbeszélés, szinte képnélküli meséskönyv, időközön túl érő történelmi életrajz Lytton Strachey Victoria könyve. Teljes életet vetít elénk, mint ha túlmessziről nézünk, kort látunk benne, míg közelről emberi természetessége oly hű részleteit, amelyeknek valósága elfeledtetni velünk a királynőt és csak az asszonyt látjuk, aki, amikor elment, hatalmas családja: birodalma minden lakója el sem tudta képzelni a világot nélküle.

Kázmér Ernő.

Afrikai művelődéstörténete

Leo Frobenius: Kulturgeschichte Afrikas. — Phaidon, 1933. — 652, 1.164 tábla stb.

Monumentális mű, melyből a legműveltebb olvasó is tanulhat, az egyszerűbb is szórakozást meríthet. Frobenius könyve ama nagyon kevesek közé tartozik, melyekről ezt el lehet mondani.

A kötet elolvasása s tömérdek ábráinak átnézése után a cím szinte tudományos-szürkének tűnik. Mert itt nem találmányok, család- és vagyoni jogi törvényhozások, természetett nővények, tenyésztett állatok, megindult hajójáratok, megépített középületek, bevezetett ruhadarabok és ékszerek kronológiai felsorolását találjuk, utalással a „felderítettlen őskorba vezető nyomok“ említésével, hanem éppen amaz ősi kornak, minden emberi művelődés, sőt eszmélés virradásának leírását, óriási szorgalommal összegyűj-

tött és nem kisebb elmével értelmzett nyomok alapján. Főképpen csak Afrikának, egy aránylag csekély történelmi kiívelésű földrésznek történetével foglalkozik a könyv, de mégis az egész emberi gondolkodás és eszmélés fejlődéslenségének kulcsaival találkozunk benne. Mert miként ezt maga a szerző kiemeli, Afrika igen változatos hatásokat fogadott be más földrészek felől is — ám ezek a hatások, valamint a belső életfejlődés termékei nem árasztották el, úgy mint Európában, a régibb rétegeket, hanem a mai műveltség koráig, valamennyi élt legalább emlékeiben, a belőlük származott hagyományokban. Így a „sötét” földrészben az ősi műveltségnek páratlanul értékes elemei voltak a végre mégis fenyegető feledéstől megmenthetők. Mert műveltség volt Afrikában sok száz, sok ezer évvel a mi időszámításunk előtt is. A régi afrikajagnak mint legfeljebb lélekten fetis-imádásra képes fél-állatoknak képzetét a tudós kutató koholmányának minősíti — aljaslelkű rabszolgakufárok koholmányának, akik ebben keresték bűnös ténykedésük igazolását.

Hány ezer és ezer ősi barlang-rajzot, faragványt, még ma is alkalmazott disztiménymintát vizsgált át, másolt le, meg hozott is magával a fáradhatatlan tudós, hogy ezeken az adatokon rendszerét felépítse! Es mégsem veszett részletekbe, mégis mindig az egész, a lényeg lebegett szeme előtt; ennek megértése volt mindvégig a célja.

Szerinte minden kulturának megindítója: egy bizonyos értelmű és irányú megilletődöttség (Ergriffenheit). Ebben az ember nem csak látja, tapasztalja, hanem éli is egy bizonyos módon a világát. Tanui ennek a legelső állat-, ember- és tárgy-ábrázolások, melyek annak, aki látni tudja őket, némán is beszédes tanuságot tesz-

nek arról, mit élt át az ősi ember, mikor csak megragadta az érzés: Így vagyok; így van. A kettő még csak nem is vált el egymástól, mert egyén és környező világ, mindenség akkor még egy életet látszottak élni. Később persze már részletesebb azonosítások következtek; így az állatok és csillagzatok, állatok és emberek közt. Az elhaltakkal való érintkezés fenntartásának szükséglete megteremtette a költészetet és a történetet is. Idővel persze minden szemléletet boncolgattak, racionalizáltak, „profanizáltak” s ami a képeken azelőtt szimbólum volt, önálló jelentőséget nyert — a természetesen meglátott s szabadon ábrázolt alakból szorosan betartandó, de éppen e révén örökletű forma lett. Az eredeti megilletődöttség utolsó személyesítői istenségekké váltak.

A Frobenius által kibányászott afrikai szimbólumok felsorolása ráeszméltet arra, hogy alapjában véve mily szegény ebben a tekintetben az emberiség. Oroszlán, egyszerű és horogkereszt, ötágú csillag, kétfejű sas és még néhány állati, meg csillagászati alak tér vissza minduntalan. Melyikünk talált ki ma is újat?

De azért a legnagyobb tévedésbe esnék az, aki nem az emberi világot, hanem csak ama egyetlen földrészt, valami egységes gyurmának tekintené, melynek minden egyes darabjában minden megvan, ami a többiben. Frobenius munkájában gondosan megszerkesztett térképek mutatják az egyes kulturelemek és áramlatok meg lehetőségen elhatárolt területeit. Így pl. óriási különbségekre akadunk a földművelő, szelid erkölcsű, kort tisztelő, a halottakat visszahívó aethiopok és a vadászgató, verekedő, az öregeket kiküszöbölő, a halottakat, de már a haldoklókat is ellenségeknak látó hamiták közt, akik közül mégis az utóbbiak mutatnak több szellemi ébersé-

get és találékonytságot. (Hogy is mondja a szentírás: okosabbak a világ fiai a világosság fiainál).

Mulatságosak azok a varázsténykedések, melyekkel Afrikában (ugy mint másutt is) az elejtett vadat megengesztelni, sőt gyilkolója személyére nézve megtevesztetni s a bűnnek érzett életkioltás büntetését elhárítani igyekeztek. Ily engesztelő varázslatoknak köszönhetjük többi közt a legrégibb szoborszerű faragványokat is. Nem egyebek ezek köből durván kivert, fekvő, fejetlen állat-idomoknál. Ezekre huzzák a lakoma alkalmával az áldozat bőrét, fejével együtt, így téve díszhelyre azt, ami (vagy aki) ellen olyan súlyosan vétettek éppen a lakomával.

A tudományos könyv egész sor megkapó népmesét is felsorol kedvesen és szélesen görgödző, sokismétléses előadásban. Mert ezek a mesék nem csak történelemelőtti, ősafrikai indítékokat tartalmaznak, hanem olyanokat is, melyeken a legutóbbi évszázadok hatása is érzik. Azonban bájosak, akár a Grimm-mesék, mert valóban emberi, bár olykor bizony elég durva és kegyetlen emberi érzések, eszmélések jutnak bennük kifejezésre. Megtaláljuk bennük az anyai kötelességtudás fényes jutalmát, az álnokság büntetését, de az öreg koruk a fiatallal szembeni féltékenységet is, az élveahagyott ellenség hűsége, önfeláldozó szolgává válását, a gyáva alakoskodókat csúffátévő „lovagias“ haramiát, de azt is, aki megkecséző jötevőjét megöli, mert nem viseli el, hogy valakinek annyi hálával tartozzék. A vénasszonyt, aki sokkal rosszabbnak mutatkozott még az ördögnél is. Igaz, hogy olyan bájos jelenetek is akadnak, mint mikor egy ifjunak, leány mellett kellett hálania. Biztonsági intézkedésül kardot tettek közéjük. De legközelebb a leány kijelentette, hogy „a kard nem lesz több-

bé közöttünk“.

Kinésesbánya ez a könyv és más hasonló terjedelmű és kiállítási munkákhoz képest még csak nem is drága. Persze kiegészítést kívántat meg velünk: azt, melyet a tudós szerző Európa-szerte rendezett kiállításai és előadásai jelentenek.

Farkas Geiza.

Félrevernék minden harangot

Krausz László könyve.

Vérsek. — Talán a leghálátlanabb műfaj. Ujat alkotni szinte lehetetlenség. Különösen a nem-született költőnek. S mégis elárasztanak bennünket a versek tömegével.

Krausz László szintén e hálátlan szerepre vállalkozott. Nem divatból, nem is minden áron való hírnév-akarából, hanem: mert elmélázó bölcselkedésre hajló kedélye megnyilatkozást keresett s ezt versben vélte megtalálni.

Írásai azt árulják el, hogy sok költeményt olvashatott. Az is lehet, hogy többet megtanult könyv nélkül, de jónéhányat annyira beidagzett, hogy visszajáró lelkiüktől nem tud szabadulni. Több versében egyszerre rohamozzák meg s ilyenkor összefonódnak. Az egyik sorban Arany Jánost halljuk, a másokban Adyt, a harmadikban Petőfit, a negyedikben népdalreminiscenciát s így tovább. Máshol megszabadul hatásuk alól, mikor is siváran kopaszodnak ki a prózai sorok s az értelmi lépek.

Még legerősebb, bevezető versében sem eredeti. Ezt a témát hozzátartozó gondolatmotívumaival Csuka Zoltán és mások is sokféleképpen variálták.

Krausznál a legnagyobb hiba az eredetiség hiánya.

Nem vérbeli költő. Olvasott költemények játszanak vele. Hangulatok becsapottja.

Szirmai Károly.

Néhány szó Kozarszki V. Milen-kőről

Csak annyit tudok róla, hogy szerb tanító. Hogy hol — Bajmokon, Torzsán, vagy másutt, nem fontos. Egyedül: hogy azok közé tartozik, akik nagyon szeretik a kulturát, bárkié is legyen. Nékünk, vajdasági magyaroknak kétszeres szeretettel kell rá gondolnunk. Nemcsak azért, mert ronszenyvel kíséri minden irodalmi eseményünket, hanem, mert sok-sok szabad óráját azzal tölti, hogy írónk műveiből szerbre fordítgat. Legutóbb Kabos Edének „Két halott” c. regényét és Kóbor Tamásnak „Négy hét a fürdőn s egyéb elbeszélései”-t fordította le, melyek a Jugoszlovenszki Dnevnik kiadásában jelentek meg.

Szirmai Károly.

Crnjanszki Milos és Krlezsa Miroszláv vitája a nacionalizmusról és a pacifizmusról

A délszláv irodalom két kitünősége Crnjanszki Milos a temesvári származású szerb költő és Krlezsa Miroszláv volt magyar honvédtiszt, horvát író irodalmi párbajharcot vívnak. A vita szenvedélyes, néhol nem mentes a személyeskedéstől, mégis a szembenálló felek súlyánál és jelentőségénél fogva a magyar olvasóközönség figyelmét érdemlik, annál is inkább, mert ebben a vitában a világnézetek csapnak össze. Megfigyelhetjük a mindennapi életben, a mocsárba süllyedő politikában s a társadalmat meg-rázkódtató atmoszférában, hogy most nagy átcsoportosítás folyik. A világrengés után fokozatosan kicserélődtek az emberek nézetei és felfogásai és aki most a baloldalon marad és az emberi megértés és bé-kesség szükségét hirdeti, azt onnan csak nagy lelki gyötrelmek árán távolíthatják el. És fordítva: aki a jobboldalon helyezkedett el a túlzó nacionalizmus növekvő erejébe dob-

va reménysége horgát, az felesküdt és tartós szerződést kötött meggyőződéssel. A középút, ami a ma emberét azelőtt minden ténykedésében irányította, most mintha elvesztette volna azt a megnyugtató jelentőségét, amit eddig nyújtott. A középút talán mindig felmegoldást jelentett. Ma pedig felmegoldásokkal nem lehet élni, gondolkodni, elhelyezkedni. Ez a tünet, amely először a politikában cserélte ki az élesapatokat, most az irodalomban is érezhető. Ugy látszik, hogy most itt állítja az embereket az őket megillető helyükre.

Krlezsa Miroszláv az új világszemléletek alapján álló sok mély és tartalmas írás tehetséges szerzője a Darnas (Ma) című folyóiratában szellemi követel. A lap iránya baloldali. Nem kommunista, sem szocialista. Az emberi békességre és a pacifizmusra alapítja felfogását és azt mondja, hogy csak az emberek megértő együttműködése mentheti meg a világot a fenyegető katasztrófától. Tudjuk, hogy ez a veszély a háború. Krlezsa elszántan és hősiiesen hű marad multjához (háború utáni multjához) és meggyőződéses ellensége a háborúnak. Nem meglepő, sem véletlen, hogy a délszláv irodalom olyan nagysága, mint Krlezsa megundorodott a háborútól, hiszen mint aktív magyar honvédtiszt küzdötté végig és szenvedte át a háborút. A háború öröngéseit, tartalmas írásaiban, művészi erővel érzékeltette. Krlezsát furcsa szófüzése, mondanivalóinak nyers kifejezése miatt Szabó Dezsőhöz lehet hasonlítani. Maga Krlezsa sem titkolja, hogy Szabó Dezső, a búsuló magyar titán, akinek minden jelentékeny könyvét eredetiben elolvasta, mély benyomást gyakorolt rá. Krlezsa Miroszláv a háború befejezése óta regényeiben és szindarabjaiban az újvilág eljövetelének szükségét hirdeti. Azért a világért,

ahol az emberi elkülönülésnek mai formái megszűnnek és igazabb embertestvérekként élnek együtt.

Krlezsa Mirosláv megtámadta Crnjanszki Milost, a Beogradban élő fiatal szerb költőt egyik írásáért. Crnjanszki a háború idején kezdett írni, de csak az összeomlás után jelentek meg első, kétségtelenül tehetséges írásai, amelyek szerzőjüknek gyorsan, megérdemelt pozíciót szereztek a délszláv irodalomban. Crnjanszki munkáiban sok a lírai elem, de sohasem mondanivalóinak rovására. Neki is, akár csak Krlezsának kikristályosodott világnézete van. Krlezsa a baloldalon, Crnjanszki a jobboldalon áll és egymásról való véleményük a Vreme című beográdi napilap május 22-iki számából is kiderül. Crnjanszki válaszol Krlezsának a Danas-ban ellene írott cikkére. A vita elfajulására jellemző, hogy oldalas cikkben közreadják Hötzendorfi Conradnak az osztrák-magyar hadsereg volt vezérkari főnökének a fényképét, akihez Crnjanszki vádjai szerint Krlezsa a háború alatt ódákat írt.

A szerb költő és a horvát regényíró összecsapása úgy kezdődött, hogy Szkopljében, a Szerbiához csatolt Macedónia, első ujoncai besorozásának huszadik évfordulóját ünnepelték. Ott járt Crnjanszki Milos, aki ebből az alkalomból cikket írt benyomásairól és gondolatairól. Írásának lényege: a pacifizmus jövőjét arra építette, hogy a háború ellen minden erővel tiltakozni kell és azt a világgal megutáltatni. Szó szerint így írt: „Véleményem szerint a háború nem volt olyan, mint ahogy azt a pacifisták leírták és azt hiszem, hogy a hadviseltek velem egyformán gondolkoznak. A háborúnak megvan a jó oldala és az ugynevezett örök béke, nem más, mint utópia. A mi népünk harckészsége, legnemesebb sajátossága.” Crnjanszki tüzes cikkére a „Danas” felfigyelt és megtámadta. A cikk szerzője Krle-

zsa volt és megemlítette, hogy Crnjanszki husz év előtt azt írta, hogy a háború örület és tengernyi vérről jár. Crnjanszki e támadásra felelt és azt kérdezte, hogy mint marxista, vagy mint burzsoa szellemmel áthatott pacifista támadja-e? Crnjanszki azt állítja, hogy Krlezsa a háború alatt fogságból ment ki a frontra és nem hivatott arra, hogy az ő emberi és írói tulajdonságait felülvizsgálja és ítéletet mondjon. Gúnyos hangon vitázik Krlezsa álpacifizmusával és álmarxizmusával s szerinte Krlezsának ez nem meggyőződése, mert a háború idején az osztrák-magyar katonai és polgári háborút vezető személyiségeket dicsőítette, azokról ódákat zengedezve. A további idézeteket elhagyom mert sértegetőek, bántók és egészen személyeskedésbe fulladnak. Csak annyit kell még megjegyezni, hogy Crnjanszki szerint Krlezsa diszkvalifikáltatta magát háború alatti szereplésével és nem beszélhet sem a pacifizmusról, sem a marxizmusról. Magáról Crnjanszki azt tartja, hogy költői szabadsága túlzásokra is ragadtathatja és visszautasítja támadójának azt a vádját, hogy viselkedése inkább egy katonatiszthez, mint költőhöz méltó. E két kiváló író, sajnálatos afférje után az olvasó felvetheti a kérdést: mi ez? A délszláv irodalom frontkatonáinak átcsoportosítása, vagy csak két kiváló tehetség személyes küzdelme? Valószínű, hogy ez is a szelekciós tünetek közé sorozható és maga után vonja az erők újbóli átcsoportosítását mindkét oldalon.

A jugoszláviai magyarság, amely úgy Krlezsa, mint Crnjanszki magyar nyelven megjelent írásait ismeri, nem avatkozhat ebbe a vitába. Nem foglálhat állást és nem mondhat ítéletet. Az egész dolog annyiban érdekes, hogy azok a délszláv írók, akiknek az írásait elsőként ültették át magyar nyelvre, milyen világnézeti változáson mennek keresztül.

A Hid

„Hidat verünk a keserű ma és az ígértes holnap között tatóngó mélység felett... Hidat verünk a régi és új kultúra, az idősebb és az ifjú nemzedék életfelfogása közé... Hidat verünk a magyar és a délszláv nép és kultúra — korok, nemzetek — ember és ember közé...”

„Öntudatosítani akarjuk az egész jugoszláviai magyar ifjúságot, hogy érdekeljék a körülötte zajló események s hogy fásultság nélkül vizsgálja sorsát, multját, jövőjét s keresse problémáinak megoldását...”

„A vajdasági magyar fiatalság érzi a maga korszerű, népi misszióját, tudatos benne a kisebbségi hivatás...”

(A Hid programjából).

Egyszer már elindultak.

Két éve annak, hogy a szubotjcai Kiss József áldozatkészsége életre hívta az első ifjúsági folyóiratot, az „Örtüz“-et, melyet a jól ismert, bácskai közönység nemsokára elhallgattatott. Azóta egyre vártuk a feltámadást s reménykedően tekintgettünk a legerősebb, magyar diákcentrum: Zágreb felé, Hegedűstől, a két Dudástól, Adorjántól, Nánási-tól és Borsóditól várván a kezdeményezést. De nem történt semmi. — Szubotícára nem is gondoltunk, pedig itt volt előttünk és csendben, szerényen dolgozott. A diákok nem igen ismerték az ösjogászkodást, a régi, magyar virtuskodás valahogy kimaradt életükből — jdejüket lekötötte a tanulás, az alapvizsgák, a gyéren kínálkozó kenyérkereset s kevés szabad idejüket a kulturának szentelték.

S egyszerre újból elindultak. De már többen — heten-nyolcan — néhányuk még nemrég gimnáziumi sapkás diák. Am nevük még se egészen ismeretlen. Egy-kettő ott görnyed közülük napilapjaink redakciójában. Kiss Józsefen kívül: Tóth Bagi István, Léway Endre, Dániel Gy. László, Csapó Sándor, Faragó Imre és Dudás Kálmán a szerkesztőbizottság tagjai. Maroknyi csapat, teljesen az ifjúság támogatására utalt. A tagok ingyen dolgoznak, Léway Endre díjlanul látja el az adminisztratív munkát.

Más magyar kisebbségi nyelvterületen nem megy meglepetésszámba az ily összefogás, de itt, a legkisebb, magyar nyelvszigeten, ahol már beletörődtünk a fiatalság közönyébe és passzivitásába, e váratlan megmozdulás megállit és elgondolkoztat. Ifjúságunk s szerepvállalásával egészen új oldalról mutatkozik be s élesen elüt a korábbiól, mely néhány kivételével csak fitymáló közlegyintéssel vagy fölényeskedő lekicsinyléssel tudta fogadni minden újabb irodalmi és kulturális kezdeményezésünket. Ez a fiatalság józanon mérlegeli helyzetét, nem csatlakozik sem az egyik, sem a másik uralkodó világeszme követőjéhez — nem válik sem fascistává, sem bolszevistává — hanem megmarad annak, amire érzése és helyzete predesztinálja: kisebbségi magyarnak. Belátja, hogy ez lehet számára az egyetlen valóság. Kihajítja útitárisznyájából a zagyva, zavaros világnézeteket, végkép szakít az

asszimilálódás gondolatával s megbecsüli azokat az eredményeket, melyeket az előző nemzedék vívott ki. Csak a jövőjét akarja teljesen egyedül intézni, ebbe nem enged beleszólást az idősebbeknek, mert elagottaknak érzi őket ez új feladatra, meg teljesen járatlanoknak is. S többé nem veti magát a közpályákra — tisztában van vele, hogy lehetetlen után törne, hiszen az állam a többségi ifjúság elhelyezkedéséről sem tud már gondoskodni.

Tárgyilagosságunk nem engedi, hogy fiatalságunk e megmozdulásának jelentőségét túlbecsüljük, de viszont megköveteli, hogy elismerjük az összefogás öntudatos komolyságát.

A Hid nem irodalmi zsengéket gyűjtő önképzőkori herbárium. Igazában nincsenek is szépirodalmi törekvései. Talán azért gyöngöcsennek a rovatnak néhány írása is. A gerincet: a társadalmi, ismertető, kritikai és program-cikkek adják. Ezek között vannak alapos felkészültségre valló, komoly, tárgyilagos írások — vannak megtermékenyítők, ellenmondásra és vitára készítők, de akad egy-két naiv vagy nagyhangos krikkatlan is. Több cikk meglepően kész és nivós, legfeljebb a kevésbé tömör fogalmazást kifogásolhatnók. Érdekes azonban, hogy itt, ahol a legtöbbet vétenek büntetlenül a magyar nyelv ellen s ahol a legpongyolábban irnak, — a fiatalok nemesak firkálni akarnak, hanem írni s elsősorban magyarul írni.

A Hid programjában van olyan pont is, mely az ifjúság anyagi helyzetnél fogva megoldhatatlan. Nem részletezzük azonban kétségeinket, mert nem ünneprontók akarunk lenni, hanem együtt ünnepelők, akik testvéri szeretetünket hoztuk a nehéz útra indulóknak.

Ma vagy holnap — ki tudja milyen hamar — nekik kell átvenniük és folytatniuk azt a munkát, melyet mi kezdtünk meg. Ők e kör és táj igazi gyermekei s a vajdasági irodalom síheder fája tőlük várja felizmosodását és kilombosodását. S a jövő sok feladatot tartogat számukra. Ifjúságunk életét — szüleihez és a többségi diáksághoz való viszonyát még ma sem ismerjük. Értelmiségünk pusztulásának tragédiáját írónk közül alig érintette valaki. A magyar munkás helyzetével — Latákon kívül irodalmilag senki sem foglalkozott. S jóformán teljesen ismeretlen föld parasztunk élete is. S itt áll megkezdetten a legnehezebb probléma: a délszlávssághoz vezető hid kiépítése. Az öregebbek java félreállt vagy elhallgatott. Ezt opportunusabbnak találta. De ezzel sohasem érünk a dolgok végére. Pedig végre már tiszta képet kell teremtenünk. Becsületes nyíltsággal akarunk szembe nézni s nem elhallgatások és szavak mögött bujósckázní. Kisebbség vagyunk, de nem alattomos ellenség. Fogadjanak el bennünket úgy, ahogy vagyunk. S ne utasítsák el közeledésünket. Mi tudjuk a kötelezőségünket. S azt becsülettel állni is akarjuk. Együtt akarunk dolgozni, mert együvé tartozunk.

Bizony — sok feladat vár az úttörő fiatalokra.

Szirmai Károly.

Kalangya hirei

Folyóiratunk e számában Nagy Lajos, református lelkész Spinoza tanulmányából fejezetet közlünk. A könyv ez év július havában jelenik meg és bolti ára 50.- dinár lesz. Folyóiratunk kiadóhivatala előjegyzéseket elfogad. Ha a könyv megjelenése előtt, tehát július 20-ig kiadóhivatalunkhoz a könyv ellenértékét átutalja, úgy kedvezményben részesül, mert 50.- dinár helyett 40.- dinárért postadíjmentesen szállítható.

1934 JUNIUS HO

KALANGYA

6. SZÁM

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik :
SZIRMAI KÁROLY ÉS KENDE FERENC.

Felelős szerkesztő: Blazsek Ferenc. Szerkesztőség és kiadóhivatal postai címe:
SUBOTICA, POSTFAH 122. Szerkesztőség: Szubotica, Manojlovičeva ulica 3.
Kiadótulajdonos: Inotay Béla Szubotica, Jagodinska ulica 1.

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

„Uránia“ könyvnyomdai műintézet és kiadóvállalat,
Komlós Márton nyomása, Noviszád.

Az „Athenaeum“ legjobb könyvei

FÖLDI MIHÁLY: A LÁZADO SZÜZ	Köt. Din. 24—
VAN DINE: SZÖRNY A TÖBEN	Füz. „ 12—
WASSERMANN: Kerkhoven harmadik élete	Köt. „ 60—
PETRÁNYI: VIRAGKERTÉSZET	Füz. „ 100—

60 dináros sorozatunk

Thomas Mann: József	Mereskovszki: Jézus
Lewis: Művészek	Maurois: VII. Edward
Thomas Mann: Jákob	

24 dináros regénysorozatunk

Van Vechten:	Földi: A meztelen ember
Néger mennyország	Bródy: Felesége tartja el
Ibanez: Meztelen asszony	Baum: Baleset
Michaelis: Halálos szerelem	Móricz: Rokonok
Priestley: A nap hőse	Parrott: Szabad a csók
Romanov: Selyembarisnya	Zilahy: A lélek kiálszik
Mordaunt: Trópusi láz	Maurois: Asszonyok útja
Baum: Tisztítóház	Földi: Islen országa felé
Hurst: Asszony a vonaton	Baum: Helén
Bromfield: Huszonnégy óra	Bródy: A Mancsi
Prévost: Akit az asszonyok	Werfel: Nápolyi testvérek
La Roche: Jalna lakói	Móricz: Forr a bor
Erdős: Hajnali hegedűszó	Parrott: Ex-feleség
Deval: A préda	

Propaganda-kiadványaink

Királyhegyi: Az idegen	Din. 32—
Szinyai: Öt testvér	„ 32—
Zilahy: Valamit visz a víz	„ 24—
Zilahy: Halálos tavasz	„ 24—
Zilahy: Két fogoly	„ 36—
Zilahy: A szőlővén	„ 32—
Móricz: Az asszony beleszól	„ 36—
Papini: Krisztus története	„ 36—
Kuncz: Fekete kolostor	„ 36—
Molnár: A zenélő angyal	„ 36—
Madách: Az ember tragédiája	„ 36—
Inyesmester szakácskönyve	„ 60—
Reinach: A művészet kistükré	„ 48—
Ady összes költeményei	„ 60—
Mécs L. válogatott versei	„ 53—
Körmendi: Boldog emberöltő (regény)	„ 60—

Szótküldi:

CENTRALNA KNJIŽARA, SUBOTICA

Pukovnik Krupežević ulica 2. — Postafiók 3

„Ha kulturánkhoz hűek maradunk, akkor megőrizhetjük és fenntarthatjuk fajtánkat”. „Ha kulturánkhoz hűtlenné válunk, megőrzésért és fejlesztésért sem áldozni sem áldozatot hozni nem akarunk, elpusztulunk dicsétlenül és nyomtalanul”.

Jugoszlávlai Magyar Könyvtár:

Ducsics Jován—Debreczeni József:

Álmok városa

Sz. Szigethy Vilmos:

A vármegyeház kapujában

Börcsök Erzsébet:

A végtelen fal

Szenteleky Kornél:

Ákácok alatt (Két kötet)

Arányi Jenő:

A szentendrei bíró

Czirák Imre:

... mosoly ... könny ...

Gergely Boriska:

Nagyokról-kicsinyeknek

Tamás István:

A kék vonat Két kötet

Városok... falvak... (Két kötet)

Kalangya könyvtár:

Farkas Gelza:

A fejnélküli ember

Szirmai Károly:

Kődben

Radó Imre:

Áram

Havas Károly:

Az idők mélyén

... én sohasem ragaszkodtam az el nem olvasott könyvekhez... amivel nem mindenki van így”.

Ambrus Zoltán

Szeressük azt, ami a miénk”.
Szenteleky Kornél